

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Martin Andersén

Konkurrerande förseningsorsaker och
entreprenörens rätt till tidsförlängning enligt
AB 04

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Per Samuelsson
Termin för examen: HT2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Avgränsningar	9
1.4 Metod och material	10
1.5 Disposition	12
1.6 Definitioner	13
2 RÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER	15
2.1 Inledning	15
2.2 Entreprenadavtalet och den allmänna förmögenhetsrätten	16
2.3 Dispositiv rätt	18
3 HINDER OCH FÖRSENINGAR ENLIGT AB 04	20
3.1 Inledning	20
3.2 Beställarens rätt till förseningsvite	21
3.2.1 Allmänt om avtalsviten	21
3.2.2 Avtalsvitets funktion i AB 04	22
3.2.3 Tillämpning av AB 04 kap. 5 § 3	22
3.3 Entreprenörens rätt till tidsförlängning	23
3.3.1 Omständighet som beror på beställaren eller något förhållande på beställarens sida	24
3.3.2 Myndighetsbeslut	25
3.3.3 Krig, försvarsberedskap, epidemi eller arbetskonflikter	25
3.3.4 Väderleksförhållanden	26
3.3.5 Annat av entreprenören ej vållat förhållande	27
3.3.6 Beräkning av förlängningstiden	28
3.4 Entreprenörens rätt till ersättning för merkostnader	29

3.5	Konkurrerande förseningsorsaker enligt AB 04	29
3.5.1	Uppfattningar inom litteraturen	29
3.5.2	NJA 2012 s. 597	30
3.6	Sammanfattning	31
4	RÄTT TILL ERSÄTTNING VID FÖRSENING ENLIGT DEN ALLMÄNNA OBLIGATIONSRÄTTEN	33
4.1	Inledning	33
4.2	Köplagen	33
4.3	Säljarens ersättningsskyldighet regleras av en vitesklausul	35
4.4	Perpetuatio obligationis och casus mixtus cum culpa	36
5	SKADESTÅNDSLAGEN	39
5.1	Inledning	39
5.2	Grundläggande förutsättningar för ansvar	39
5.3	Uppsåt och oaktsamhet	39
5.4	Orsakssamband	40
5.5	Adekvans	42
5.6	Medvållande	43
6	TRE TYPFALL	45
6.1	Typfall 1	45
6.1.1	Inledning	45
6.1.2	AB 04 och allmänna obligationsrättsliga principer	45
6.1.3	Argumentation från den engelska entreprenadrätten	48
6.1.4	Skadeståndsrättsliga aspekter	49
6.1.4.1	Orsaksbedömningen	49
6.1.4.2	En skada eller flera delskador?	51
6.1.4.3	Betydelsen av att en av orsakerna är kasuell	51
6.1.4.4	Huvudorsaksläran	53
6.1.5	Förslag till lösning	53
6.1.5.1	Orsaksbedömningen	53
6.1.5.2	Ansvarsfördelningen	54
6.2	Typfall 2	57
6.2.1	Inledning	57
6.2.2	AB 04 och allmänna obligationsrättsliga principer	57
6.2.3	Skadeståndsrättsliga aspekter	58
6.3	Typfall 3	61
6.3.1	Inledning	61
6.3.2	AB 04	61
6.3.3	Bevisproblematik	62

6.3.3.1	Allmänt om beviskrav	62
6.3.3.2	Beviskravet i den aktuella situationen	65
6.3.3.3	Bevisprövningen	66
6.3.4	Ansvarsfördelning utifrån proportionalitet	67
7	SAMMANFATTANDE SLUTSATSER	71
7.1	Inledning	71
7.2	Typfall 1	71
7.3	Typfall 2	72
7.4	Typfall 3	73
7.5	Några avslutande ord	73
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	74
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	85

Summary

Normally, the contract governing a construction project regulates whether the contractor or the employer shall bear the risk of a delay. Nevertheless, the parties rarely include in their contract provisions how liability for concurrent delays should be dealt with. Therefore, the purpose of this thesis is to examine how the Swedish courts would treat claims from a contractor for an extension of time in a situation of concurrent delay. This study is limited to commercial contracts and presupposes that the standard form contract AB 04 applies between the parties. The legal complexity of a concurrent delay is not addressed in AB 04, nor is there any specific legislation governing commercial construction projects. Consequently, guidance in answering the research questions is mainly sought in the general principles of contract law and tort law.

The proposed solution to the issue of concurrent delay is sought through a causality analysis. In order to conduct a causality analysis the events that have instigated the delay must be identified. If causes to the delay can be clearly defined and attributed to different parts of the delay, the issue of concurrent delay will not arise. The contractor's claim for extension of time can then normally be assessed in accordance with the standard procedure set forth in AB 04. However, if the issue of concurrent delay does occur the assessment becomes more complicated.

In a situation of concurrent delay a conflict between two entitled claims arises under AB 04. On the one hand, the employer has the right to liquidated damages, and on the other hand, the contractor has the right to an extension of time. This thesis advocates that such situations should be resolved through an equal division of liability for the delay between the contractor and the employer. The advocated solution resembles that used in tort law when multiple wrongdoers are mutually responsible for a damage, and is primarily motivated by the fact that it best represents the parties' general allocation of risk according to AB 04. Although, as demonstrated in this thesis, there are situations in which the proposed solution should be modified. For example, if the delay has been intentionally caused by one party or if a prior delay attributable to the contractor has caused an exceedance of the contract completion date.

If it cannot be determined in what way various events have influenced a delay, questions regarding the burden of evidence arises. Normally, the standard level of proof in civil proceedings is proven (Swe: *styrkt*). However, the Swedish Supreme Court has in several cases applied a lower standard of proof in cases where it was particularly complicated to investigate the causes of the occurred delay. It may be deemed unclear which level of proof that should be placed on a claim for extension of time made by a contractor, but would probably depend on the circumstances of the particular case.

Lastly, this thesis discusses the possibility to distribute the liability for delays on the basis of proportionality in situations when it is unclear what impact various events may have had on a delay.

Sammanfattning

I ett entreprenadavtal regleras det normalt huruvida det är beställaren eller entreprenören som ska bära ansvaret för att en entreprenad försenats. En situation som mer sällan regleras är vem av parterna som ska bära risken om det föreligger konkurrerande förseningsorsaker. Avsikten med förevarande framställning är därför att analysera hur en domstol skulle bedöma en entreprenörs krav på tidsförlängning när det föreligger konkurrerande förseningsorsaker i en kommersiell entreprenad och standardavtalet AB 04 utgör avtalsunderlag mellan parterna. Problemkomplexet avseende konkurrerande förseningsorsaker behandlas inte i AB 04 och det saknas särskild lagstiftning för kommersiella entreprenadavtal. Till följd härav söks framförallt ledning i den allmänna förmögenhetsrätten vid besvarandet av framställningens frågeställningar.

Lösningen på problematiken med konkurrerande förseningsorsaker tar utgångspunkt i en orsaksbedömning. Det innebär att de händelser som orsakat entreprenadens försening måste identifieras. Kan förseningshändelserna särskiljas och relateras till olika delar av förseningen föreligger inte någon orsakskonkurrens. Bedömningen av entreprenörens krav på tidsförlängning kan då normalt ske i enlighet med det mönster som följer av AB 04. Visar emellertid en orsaksbedömning att det föreligger orsakskonkurrens måste bedömningen tas ett steg vidare.

I en situation med konkurrerande förseningsorsaker råder en konflikt mellan två berättigade intressen enligt AB 04: beställarens rätt till förseningsvite och entreprenörens rätt till tidsförlängning. Förevarande framställning förespråkar att nämnda situation i normalfallet ska lösas genom en hälftindelning av ansvaret mellan entreprenören och beställaren. Lösningen närmar sig den som gäller inom skadeståndsrätten när flera skadevällare orsakat en skada och motiveras främst med att det torde vara den lösning som bäst representerar parternas riskfördelning enligt AB 04. Som framgår av framställningen finns det emellertid anledning att variera ovan nämnda lösning i vissa situationer. Lösningen påverkas t.ex. av om förseningen orsakats uppsåtligen av någon av parterna eller om en tidigare försening från entreprenören inneburit att kontraktstiden överskridits.

Om orsaksförhållandena är oklara och förseningshändelserna inte kan identifieras på ett tydligt sätt aktualiseras bevisrättsliga problem. Beviskravet i tvistemål anses normalt vara *starkt* men i flera fall där orsaksförhållandena varit särskilt komplicerade och svåröverskådliga har HD istället tillämpat det lägre beviskravet *klart mera sannolikt*. Vilket beviskrav som kommer att tillämpas när en entreprenör framställer krav på tidsförlängning får anses vara oklart men kommer förmodligen bero på omständigheterna i det enskilda fallet. Framställningen diskuterar även möjligheten att vid oklara orsaksförhållanden fördela ansvaret utifrån proportionalitet.

Förord

Inledningsvis vill jag rikta det varmaste av tack till min familj – mamma, pappa och Elin. Ni har funnits med mig under hela min studietid och det stöd och den uppmuntran ni bidragit med har varit ovärderligt. Tack.

Vid sidan av min familj förtjänar tre ytterligare personer särskilt att omnämnas. Den första är Jacob Rosell Svensson. Jacob är utan tvekan den person jag tillbringat mest tid tillsammans med under åren i Lund och jag ska vara ärlig – jag hade aldrig klarat det utan dig Jacob. Att jag har fått dela studietiden med dig har varit en sann ynnest. Den andra är Jesper Forster. Jag skulle säga att det i princip är omöjligt att ha tråkigt i ditt sällskap Jesper och flera av mina absolut roligaste stunder i Lund har jag dig att tacka för. Den tredje personen är min flickvän Sarah Alberius. Tack Sarah för att du stått ut med min ständiga stress och noja, tack för att du stått ut med alla entreprenadrättsliga diskussioner, tack för din ständiga uppmuntran och framförallt, tack för att du vill dela ditt liv med mig. Studietiden i Lund hade inte varit i närheten av lika festlig utan dig.

Ett förord av detta slag vore inte komplett om inte också två organisationer som särskilt präglat min studietid lyfts fram. Juridiska Föreningen i Lund omfamnade mig redan under min första termin och den uppskattning jag känner inför Juridiska Föreningen och de vänner jag lärt känna därigenom kan inte med rättvisa beskrivas på några korta rader. Här ska naturligtvis även Juridiska fakulteten vid Lunds universitet nämnas. Under de senaste 1,5 åren har jag haft förmånen att få arbeta på fakulteten och det har verkligen varit ett sant nöje att få lära känna alla kollegor i korridorerna.

Till uppsatsen.

Jag vill börja med att tacka Jakob Lindblad, Omar Khalil och Jacob Rosell Svensson för att ni bidragit med en fantastisk arbetsmiljö. Den här hösten hade inte varit densamma utan er.

Jag vill också tacka Daniel Kolm, Jesper Forster och Sarah Alberius för att ni tog er tid från er juledighet för att korrekturläsa min uppsats. Min tacksamhet kunde inte vara större.

Avslutningsvis vill jag rikta ett stort tack till den person som först väckte mitt intresse för entreprenadrätt, min handledare professor Per Samuelsson. Per Samuelsson har på ett engagerat och inspirerande sätt intresserat sig för min uppsats och det stöd och den vägledning som Per Samuelsson bidragit med kan inte nog understrykas.

Lund den 4 januari 2015

Martin Andersén

Förkortningar

AB 04	Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader, AB 04
AB 54	Allmänna bestämmelser för entreprenader inom husbyggnads- samt väg och vattenbyggnadsfacken, AB 54
AB 72	Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader, AB 72
AB 92	Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader, AB 92
ABT 06	Allmänna bestämmelser för totalentreprenader avseende byggnads-, anläggnings- och installationsarbeten, ABT 06
Avtal 90	Allmänna bestämmelser, Avtal 90, version 2008
AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
CISG	United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (1980)
HD	Högsta domstolen
KtjL	Konsumenttjänstlag (1985:716)
KöpL	Köplag (1990:931)
MB	Miljöbalk (1998:808)
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
NL 09	Allmänna leveransbestämmelser för leveranser av maskiner samt annan mekanism, elektrisk och elektronisk utrustning inom och mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige, utgivna 2009
Prop.	Proposition

QBD	Queen's Bench Division
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SCL	The Society of Construction Law
SjöL	Sjölag (1994:1009)
SkL	Skadeståndslag (1972:207)
TCC	English Technology and Construction Court
ÄTA-arbete	Ändringsarbete, Tilläggsarbete som står i omedelbart samband med kontraktsarbetena och som inte är av väsentligt annan natur än dessa, samt Avgående arbete

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Att ett entreprenadprojekt färdigställs inom föreskriven tid är av essentiell betydelse för såväl beställaren som entreprenören. En fördröjning av entreprenaden kan t.ex. medföra att beställaren inte kan ta sin byggnad i bruk, med förlorade intäkter som följd. På samma sätt kan entreprenören lida förluster, t.ex. genom att behöva kvarvara på arbetsplatsen under en längre tid än beräknat. Listan över potentiella skadeverkningar kan göras lång.¹

Det är dock inte ovanligt att ett entreprenadprojekt färdigställs senare än beräknat. Huruvida det är beställaren eller entreprenören som ska bära risken för entreprenadens fördröjning regleras normalt av parternas kontrakt där bedömningen sker utifrån i förväg uppställda kriterier.²

Förevarande framställning tar utgångspunkt i standardavtalet AB 04. AB 04 används vid utförandeentreprenader och dess utbredning i branschen är stor. Enligt AB 04 gäller att om fördröjningen av entreprenaden beror på en omständighet som beställaren bär ansvaret för äger entreprenören rätt till tidsförlängning. Beror däremot fördröjningen på en omständighet för vilken entreprenören bär risken föreligger en försening. Kan det konstateras att det är fråga om en försening äger beställaren rätt till förseningsvite.³

Det är således av stor betydelse att kunna avgöra om en fördröjning av entreprenaden ska hänföras till entreprenörens eller beställarens risksfär. När det endast föreligger en fördröjningsorsak kommer det ofta vara en enkel process att avgöra vem av parterna som ska bära risken för fördröjningen. Bedömningen kompliceras emellertid om det förekommer flera olika fördröjningsorsaker som tillsammans bidrar till den totala fördröjningen.⁴

Ett enkelt exempel kan illustrera problemet. En entreprenör och en beställare har ingått ett avtal med AB 04 som avtalsunderlag. Entreprenören ska enligt avtalet uppföra ett hotell åt beställaren. Hotellet ska vara färdigställt den 1 februari 2015. Arbetet med hotellet fördröjs dock på grund av dels osedvanlig väderlek (omständighet som ger rätt till tidsförlängning), dels på grund av att entreprenören saknar tillräckligt med arbetskraft (omständighet som ej ger rätt till tidsförlängning). Den osedvanliga väderleken och bristen på arbetskraft inträffar under samma period och pågår i två veckors tid. Hotellet färdigställs därför först den 15 februari

¹ Jfr till det ovanstående Deli 2012, s. 92 och Hedberg 2010, s. 90.

² Johansson 2007, s. 219.

³ Samuelsson 2011, s. 151.

⁴ Samuelsson 2011, s. 180 ff.

2015. Med anledning härav riktar beställaren anspråk mot entreprenören och kräver förseningsvite för två veckors försening. Entreprenören bemöter då beställarens krav och gör gällande en rätt till tidsförlängning motsvarande två veckor på grund av osedvanlig väderlek.⁵

Situationen ovan utgör ett exempel på vad som kan definieras som *konkurrerande förseningsorsaker* och hur situationen ska bedömas är ingalunda klart. AB 04 tar inte uttryckligen ställning till problematiken, relevant lagstiftning saknas och rättspraxis ger endast delvis svar på hur frågan ska hanteras. Liknande problemsituationer har dock behandlats på olika håll inom den allmänna förmögenhetsrätten. Avsikten med förevarande framställning är därför att diskutera problemet med konkurrerande förseningsorsaker för AB 04:s vidkommande utifrån de principer som kommer till uttryck i den allmänna förmögenhetsrätten.

1.2 Syfte och frågeställningar

Framställningen tar utgångspunkt i att en kommersiell entreprenad fördröjts på grund av två självständiga orsaker, där en orsak kan härledas till beställarens risksfär och en orsak kan härledas till entreprenörens risksfär, dvs. en situation där det föreligger konkurrerande förseningsorsaker. Framställningen utgår vidare ifrån att standardavtalet AB 04 utgör avtalsunderlag mellan parterna.

Syftet med uppsatsen är att utifrån tre olika scenarier analysera hur en domstol skulle bedöma en entreprenörs krav på tidsförlängning i en situation där det föreligger konkurrerande förseningsorsaker. Analysen kommer att företas utifrån följande frågeställningar.

- Hur sker bedömningen av en entreprenörs krav på tidsförlängning i en situation där det föreligger konkurrerande förseningsorsaker och där den händelse som entreprenören bär risken för inträffar samtidigt med den händelse som beställaren bär risken för?
- Hur sker bedömningen av en entreprenörs krav på tidsförlängning i en situation där det föreligger konkurrerande förseningsorsaker och där den händelse som entreprenören bär risken för inträffar innan den händelse som beställaren bär risken för?
- Hur sker bedömningen av en entreprenörs krav på tidsförlängning i en situation där beställaren påstår att en händelse inom entreprenörens risksfär orsakat entreprenadens försening och entreprenören påstår att en händelse inom beställarens risksfär orsakat entreprenadens försening och det är oklart vilken enskild påverkan de påstådda förseningshändelserna haft?

⁵ Inspiration till exemplet har hämtats från Marrin 2002, s. 437 f.

1.3 Avgränsningar

Som framgår ovan är framställningens syfte att utreda hur en domstol skulle bedöma en entreprenörs krav på tidsförlängning när det föreligger konkurrerande förseningsorsaker. Med konkurrerande förseningsorsaker förstås att en entreprenad försenats på grund av två eller flera självständiga orsaker. Detta innebär att förevarande framställning inte gör anspråk på att utreda vad som gäller när flera olika förseningsorsaker samverkat till en gemensam försening.⁶ Avgränsningen motiveras i detta avseende med att uppsatsens omfattning inte tillåter en dylik analys.

Framställningen tar ansats i att det föreligger konkurrens mellan en händelse som ligger inom beställarens risksfär och som berättigar entreprenören till tidsförlängning och en händelse som ligger inom entreprenörens risksfär och som således inte berättigar entreprenören till tidsförlängning. Följden av detta är att någon analys av vad som gäller när det i förseningshänseende föreligger orsakskonkurrens mellan flera sidoentreprenörer inte kommer att ske.⁷

Uppsatsens omfång medför även begränsningar i den bemärkelsen att det inte har varit möjligt att undersöka hur entreprenörens rätt till ersättning för tillkommande kostnader enligt AB 04 kap. 5 § 4 påverkas i en situation med konkurrerande förseningsorsaker.

Framställningens avsikt är att analysera problemkomplexet konkurrerande förseningsorsaker mot bakgrund av standardavtalet AB 04. En konsekvens härav är att den argumentation som förs i uppsatsen till viss del gjorts beroende av den riskfördelning som följer av AB 04. Det är således möjligt att ett avtal med en annan riskfördelning skulle kräva andra lösningar än de som presenteras i denna uppsats. AB 04:s utbredning i branschen är emellertid stor och utgör därmed en naturlig utgångspunkt för en analys av förevarande slag.⁸ Då uppsatsen utgår från att AB 04 utgör avtalsunderlag mellan parterna har det saknats anledning att analysera i vilken utsträckning AB 04 kan tillmätas betydelse som handelsbruk.⁹

Avslutningsvis kan framhållas att framställningen endast avser utreda vad som gäller i kommersiella entreprenader.

⁶ Det ska emellertid nämnas att problematiken med samverkande förseningsorsaker tangeras under avsnitt 6.2.3. Det kan vidare framhållas att flera av de tankegångar som presenteras i samband med behandlingen av typfall tre i kapitel sex kan ha relevans även för den situationen att det föreligger samverkande förseningsorsaker.

⁷ För nämnda situation hänvisas istället till NJA 2012 s. 597.

⁸ Jfr Gorton 2010, s. 151.

⁹ Den intresserade hänvisas här istället till Samuelsson 2011, s. 53-59.

1.4 Metod och material

För att besvara uppsatsens frågeställningar har en rättsdogmatisk metod valts. Den rättsdogmatiska metoden har till syfte att tolka och framställa gällande rätt på ett sammanhängande och systematiskt sätt.¹⁰ Det innebär att den som använder en rättsdogmatisk metod närmar sig den metod som används av en domare.¹¹ Utgångspunkten för rättsdogmatikern blir därmed att använda sig av samma rättskällor som domaren, dvs. företrädesvis författningar, rättspraxis, förarbeten och doktrin.¹²

Rättsdogmatiken kan emellertid anses innefatta mer än endast tolkning och framställning av gällande rätt. Inom ramen för en rättsdogmatisk framställning kan även kritik av rättsystemet inrymmas.¹³ Rättsvetenskapliga framställningar innehåller inte heller sällan försök till utveckling av systematik och begreppsapparat, formulering av läror och principer samt analys av argument.¹⁴ Resonemang *de lege ferenda* torde normalt falla utanför den principiella ramen för rättsdogmatiken men förs ofta fram och diskuteras i rättsvetenskapliga framställningar.¹⁵ Som Sandgren framhåller eftersträvas att resonemang *de lege ferenda* särskiljs från resonemang *de lege lata*.¹⁶

Rodhe anser att rättsvetenskapsmannen bör avhålla sig från att avge rekommendationer om hur denne tycker att en viss rättsfråga bör hanteras. Enligt Rodhe bör rättsvetenskapsmannen stanna vid att väga olika lösningar mot varandra och lämna prognoser.¹⁷ Olsen företräder en annan åsikt och menar att det till följd av rättsdogmatikens nära förbindelse med rättstillämpningen finns ett behov av ställningstaganden i form av rekommendationer. Rekommendationerna ska enligt Olsen ha sin grund i en värdering av de möjliga alternativ som kan tillgripas för lösa den oklara rättsfrågan.¹⁸

Avsikten med förevarande framställning är att utreda hur en domstol skulle bedöma tre olika situationer med konkurrerande förseningsorsaker när standardavtalet AB 04 utgör avtalsunderlag. Vid sidan av standardavtalet saknas i princip rättskällematerial, bortsett från viss doktrin, som tar direkt sikte på kommersiella entreprenadavtal.¹⁹ För att kunna besvara uppsatsens frågeställningar krävs därför att ledning söks i rättskällor som inte uttryckligen omfattar entreprenadavtal i sitt tillämpningsområde.²⁰ När de

¹⁰ Hellner 2001, s. 22; Olsen 2004, s. 112 och Arvidsson 2010, s. 35 f.

¹¹ Peczenik 1995(b), s. 313.

¹² Peczenik 1995(a), s. 34 f. och Hellner 2001, s. 22.

¹³ Lavin 1989, s. 73; Olsen 2004, s. 119 ff. och Korling & Zamboni 2013, s. 35.

¹⁴ Sandgren 2005, s. 652.

¹⁵ Olsen 2004, s. 117; Sandgren 2006, s. 535 och Arvidsson 2010, s. 36 f. Se även Lambertz 2002, s. 270 f.

¹⁶ Sandgren 2006, s. 535.

¹⁷ Rodhe 1996, s. 3 f.

¹⁸ Olsen 2004, s. 120 f. Jfr även Strömholm 1992, s. 299.

¹⁹ Jfr Samuelsson 2011, s. 64.

²⁰ Jfr Strömholm 1992, s. 406-411 och Peczenik 1995(b), s. 349 f. och 358 f.

normer, rättsinstitut och argument som härleds ur nämnda rättskällor tillämpas på förvarande problemställningar är det, likt vad Samuelsson framhåller, viktigt att beakta entreprenadavtalets särdrag och behov särregleringar.²¹

För att lösa de formulerade frågeställningarna har ledning främst sökts i rättskällor inom den allmänna obligationsrätten, skadeståndsrätten och processrätten. Avsikten har varit att identifiera normer, rättsinstitut och argument som accepterats av rättsordningen och därefter applicera dem på de aktuella typsituationerna. Framställningens ansats är bred och tanken har varit att därigenom kunna erbjuda läsaren ett urval av möjliga infallsvinklar. Intentionen har vidare varit att föra en transparent analys för att på så sätt kunna skapa förutsättningar för läsaren att göra självständiga ställningstaganden utifrån sina egna föreställningar och värderingar. Analysen är inriktad på att klarlägga gällande rätt men innehåller även vissa normativa uttalanden.

Beträffande litteratur kan inledningsvis nämnas att entreprenadrätten är ett område inom juridiken som behandlats sparsamt i svensk juridisk doktrin.²² Wikander²³ behandlade i början 1900-talet entreprenadavtalet inom ramen för två framställningar om avtal rörande arbetsbeting. Efter Wikanders verk dröjde det i princip till år 1960 innan Källenius²⁴ utgav en kommentar till bestämmelserna i det då gällande standardavtalet AB 54.

Mer moderna framställningar angående entreprenadavtal återfinns hos Bengtsson²⁵, Ramberg²⁶ och Hellner²⁷. Nämnda författare har dock inte behandlat entreprenadavtalet enskilt utan som delavsnitt inom ramen för mer omfattande framställningar. Vid sidan av nämnda verk har det publicerats flera framställningar av handbokskaraktär vilka är utformade som kommentarer till standardavtalen på området. Här kan t.ex. Hedberg²⁸, Rådberg²⁹ och Deli³⁰ framhållas.

Det förhållandevis skrala underlaget av svensk doktrin gör att Samuelssons³¹ verk från år 2011 intar en särskild ställning inom den entreprenadrättsliga doktrinen. Samuelsson behandlar i sin framställning utförligt entreprenadavtalets särdrag och egenskaper. Samuelsson tar utgångspunkt i standardavtalet AB 04 men diskuterar även flera frågor av allmän obligationsrättslig karaktär.³² Till följd av den särställning som

²¹ Samuelsson 2011, s. 64.

²² Jfr Gorton 2011, s. 696.

²³ Wikander 1913 och Wikander 1916.

²⁴ Källenius 1960.

²⁵ Bengtsson 1976.

²⁶ Ramberg 2005.

²⁷ Hellner m.fl. 2010.

²⁸ Hedberg 2010.

²⁹ Rådberg 2011.

³⁰ Deli 2012.

³¹ Samuelsson 2011.

³² Jfr Gorton 2011, s. 706.

Samuelssons verk intar inom den entreprenadrättsliga doktrinen har den av naturliga skäl haft ett betydande inflytande vid författandet av förevarande framställning.

De valda problemformuleringarna har även krävt att ledning hämtats från obligationsrättsliga, skadeståndsrättsliga och processrättsliga rättskällor. I dessa delar har framställningen företrädesvis begagnat sig av svensk doktrin men även nordisk doktrin har använts i vissa fall. Avsikten har varit att återge rätten på ett så korrekt och nyanserat sätt som möjligt. Förhoppningen är att källmaterialet avspeglar denna intention.

Framställningen redogör även för, om än i förhållandevis ringa utsträckning, möjlig argumentation som hämtas från den engelska och skotska entreprenadrätten. Avsikten med denna utblick är att undersöka och pröva möjliga lösningar som förekommer internationellt. Framställningen tar i denna del utgångspunkt i de verk som publicerats av Keating³³ och Hudson³⁴.

1.5 Disposition

Framställningen inleds med att vissa rättsliga utgångspunkter klarläggs. Härvid redogörs särskilt för Samuelssons syn på entreprenadavtalet som en självständig avtalsform och entreprenadavtalets förhållande till den allmänna förmögenhetsrätten.

I kapitel tre beskrivs de för framställningen mest väsentliga bestämmelserna i AB 04. Kapitlet kretsar kring beställarens rätt till förseningsvite och entreprenörens rätt till tidsförlängning.

Kapitel fyra innehåller en beskrivning av några utvalda obligationsrättsliga regler och principer som reglerar köparens rätt till ersättning vid säljarens dröjsmål. I denna del står köplagens³⁵ bestämmelser i centrum men även vissa allmänna obligationsrättsliga principer behandlas.

I kapitel fem följer en allmän redogörelse över förutsättningarna för skadeståndsansvar enligt skadeståndslagen³⁶. Kapitlet fokuserar särskilt på principerna för orsaksbedömningar och reglerna om medvållande.

Kapitel sex kan sägas vara framställningens kärna. Kapitlet är uppbyggt kring tre olika typfall som anknyter till de frågeställningar som formulerats. De tre typfallen analyseras och problematiseras med utgångspunkt i de normer, principer och argument som belysts i de tidigare kapitlen men även

³³ Keating 2012.

³⁴ Hudson 2010.

³⁵ Köplag (1990:931) kommer i löptexten att benämnas som *köplagen*. I samband med referenser till särskilda bestämmelser i lagen används förkortningen KöpL.

³⁶ Skadeståndslag (1972:207) kommer i löptexten att benämnas som *skadeståndslagen*. I samband med referenser till särskilda bestämmelser i lagen används förkortningen SkL.

andra infallsvinklar lyfts fram. Som exempel kan nämnas att argumentation från England beaktas. Denna del av framställningen aktualiserar även processrättsliga frågor.

Det kan framhållas att varken kapitel fyra eller kapitel fem gör anspråk på att uttömmande beskriva rättsläget. Avsikten med dessa kapitel är istället att ge läsaren en överblick av det bakomliggande dispositiva regelverket. Den valda dispositionen motiveras med att de tre typfallen aktualiserar skilda problem och att framställningens tydlighet därför främjas av att mer djupgående och specifika problem behandlas i samband med respektive typfall.

Framställningen avslutas med att vissa sammanfattande slutsatser presenteras.

1.6 Definitioner

Samuelsson använder begreppet konkurrerande förseningsorsaker för att beskriva en situation där kontraktarbetena är försenade på grund av två eller flera orsaker och där någon av orsakerna utgör en händelse för vilken beställaren bär ansvaret och någon av orsakerna utgör en händelse för vilken entreprenören bär ansvaret.³⁷ Det kan antas att Samuelsson utgått från den definition som återfinns inom den skadeståndsrättsliga doktrinen avseende konkurrerande skadeorsaker.

Konkurrerande skadeorsaker anses definitionsmässigt föreligga i en situation där det finns flera tillräckliga orsaker till den uppkomna skadan men där ingen av orsakerna kan anses vara en nödvändig betingelse.³⁸ Det är även nämnda definition som ligger till grund för förevarande framställnings förståelse av begreppet konkurrerande förseningsorsaker.

Det kan påpekas att Schultz har riktat kritik mot begreppet konkurrerande skadeorsaker. Schultz kritik består främst i att uttrycket är missvisande då det enligt Schultz i realiteten inte kan anses föreligga någon konkurrens mellan skadeorsakerna.³⁹ Denna framställning kommer dock trots denna kritik att begagna begreppet konkurrerande förseningsorsaker för att beskriva ovan nämnda problemsituation.

Det bör framhållas att begreppet konkurrerande förseningsorsaker kan framstå som missvisande för att beskriva den aktuella problemsituationen. Som kommer att behandlas nedan föreligger enligt AB 04 en försening rent definitionsmässigt endast när entreprenaden fördröjts på grund av en orsak

³⁷ Samuelsson 2011, s. 181.

³⁸ Hellner & Radetzki 2014, s. 203. Se även Persson 1953, s. 96 f. Persson använder i sin framställning begreppet konkurrerande skadeorsaker som en samlingsbeteckning för en rad olika typfall. Enligt Perssons begreppsbyggnad skulle ovan nämnda problemsituation närmast beskrivas som självständigt verkande orsaker.

³⁹ Schultz 2011, s. 484.

som entreprenören bär risken för.⁴⁰ När det i förseningshänseende föreligger konkurrens mellan en händelse inom beställares risksfär och en händelse inom entreprenörens risksfär är det således egentligen fråga om konkurrens mellan en förseningsorsak och en fördröjningsorsak. Förevarande framställning kommer emellertid trots denna definitionsmissiga inkonsekvens att begagna sig av begreppet konkurrerande förseningsorsaker för att beskriva den aktuella problemsituationen. På samma sätt har det av framställningsmässiga skäl inte varit möjligt att endast använda begreppet *försening* utifrån AB 04:s förståelse. Begreppet försening kommer därför i vissa fall användas för att beskriva den situationen att kontraktstiden har överskridits utan att orsaken till kontraktstidens överskridande har kvalificerats mot bakgrund av AB 04.

⁴⁰ Se under avsnitt 3.1 nedan.

2 Rättsliga utgångspunkter

2.1 Inledning

Det saknas lagreglering för kommersiella entreprenadavtal och begreppet entreprenadavtal förekommer inte heller i lagstiftning eller annan författningstext.⁴¹ Köplagen undantar uttryckligen avtal om uppförande av byggnad eller annan fast anläggning på mark eller i vatten från sitt tillämpningsområde.⁴² I konsumenttjänstlagen⁴³ finns bestämmelser som reglerar småhusentreprenader men reglerna tar enbart sikte på en specifik form av entreprenader och gäller endast i konsumentförhållanden.⁴⁴

Avsaknaden av lagregler har medfört att särskilda standardavtal för entreprenader getts en framträdande roll.⁴⁵ Det standardavtal som bildar utgångspunkt för förevarande framställning är AB 04 som används vid utförandeentreprenader.⁴⁶ En utförandeentreprenad är en entreprenad där beställaren svarar för projekteringen och där entreprenören svarar för utförandet. Detta kan jämföras med en totalentreprenad där entreprenören ansvarar för såväl projekteringen som utförandet.⁴⁷ Vid totalentreprenader används istället standardavtalet ABT 06.

AB 04 har utformats av Byggandets kontraktskommitté som består av företrädare från såväl byggherresidan som entreprenörsidan.⁴⁸ Att AB 04 utformats av en partssammansatt grupp har medfört att avtalet i vissa delar präglas av kompromisser. Dessa kompromisser innebär att avtalet inte i alla avseenden lever upp till den nivå av tydlighet och konsekvens som vore önskvärd.⁴⁹ Icke desto mindre har AB 04, tillsammans med ABT 06, stor utbredning i branschen.⁵⁰

⁴¹ Samuelsson 2011, s. 13.

⁴² Se 2 § KöpL.

⁴³ Konsumenttjänstlag (1985:716) kommer i löptexten att benämnas som *konsumenttjänstlagen*. I samband med referenser till bestämmelser i lagen används förkortningen KtjL.

⁴⁴ Se 1 § KtjL med efterföljande hänvisning till 51-61 §§.

⁴⁵ Gorton 2010, 151.

⁴⁶ Se förordet till AB 04.

⁴⁷ Deli 2012, s. 27 f.

⁴⁸ Hedberg 2010, s. 15.

⁴⁹ Hedberg 2010, s. 15; Rådberg 2011, s. 7 och Deli 2012, s. 22.

⁵⁰ Gorton 2010, s. 151 och Samuelsson 2011, s. 23.

2.2 Entreprenadavtalet och den allmänna förmögenhetsrätten

Förevarande framställning tar utgångspunkt i att AB 04 utgör avtalsunderlag mellan entreprenören och beställaren. Då det saknas såväl tvingande som dispositiv lagreglering avseende entreprenadavtal utgör därmed avtalet den primära normkällan.⁵¹

Att avtalet utgör den primära normkällan innebär emellertid inte att ett entreprenadavtal är oberoende av dispositiva normer. Råder det oklarhet om avtalets innehåll kommer en domstol att behöva företa en tolkningsprocess för att fastställa vad som avtalats mellan parterna.⁵² Som grundläggande princip vid all avtalstolkning gäller att uttolkaren ska utgå från den gemensamma partsavsikten. Denna tolkningsmetod ger dock sällan ledning vid tolkning av standardavtal då det i regel saknas underlag för att kunna fastställa en gemensam partsavsikt.⁵³ En domstol är därför ofta hänvisad till att företa en objektiv tolkning utifrån den tvistiga klausulens lydelse.⁵⁴ Skulle inte heller en objektiverad tolkning ge ledning kommer domstolen behöva utföra en mer fri tolkning där den bakomliggande dispositiva rätten beaktas.⁵⁵ Dispositiva normer kan vidare få betydelse om entreprenadavtalet saknar uttrycklig reglering avseende den tvistiga frågan och utfyllnad av avtalet därmed är behövlig.⁵⁶

För att förstå vilka dispositiva normer som kan aktualiseras vid rättstillämparens utfyllande och tolkande verksamhet krävs kunskap om vilken avtalstyp det är som ska tolkas eller utfyllas.⁵⁷ Enligt Arvidsson måste en skiljelinje dras mellan avtalstyper och avtalsformer. En avtalstyp utgör en rättsfigur vilket innebär att det finns speciella avtalsrättsliga normer för särskilda avtalsformer. Till skillnad från avtalstyper utgör en avtalsform inte någon rättslig figur utan innefattar i princip endast en klassificering av olika slags avtal.⁵⁸

⁵¹ Ramberg 2005, s. 66 och Adlercreutz & Gorton 2010, s. 21.

⁵² Adlercreutz & Gorton 2010, s. 39.

⁵³ Bernitz 2013, s. 91.

⁵⁴ Bernitz 2013, s. 93. Vid sidan av avtalets ordalydelse kan även avtalets systematik påverka tolkningen. Se härvid även Ramberg & Ramberg 2014, s. 144 ff. och 155 f.

⁵⁵ Bernitz 2013, s. 94 f. Jfr även t.ex. NJA 2012 s. 597.

⁵⁶ Lehrberg 2014, s. 235 och Ramberg & Ramberg 2014, s. 149. Det kan erinras om att gränsen mellan avtalstolkning och utfyllnad inte är klar och det kan ofta vara svårt att urskilja om de dispositiva normerna tillmäts betydelse inom ramen för en tolkningsprocess eller om det är fråga om utfyllning. Se här t.ex. Adlercreutz & Gorton 2010, s. 17; Arvidsson 2010, s. 208 och Ramberg & Ramberg 2014, s. 143. Denna framställning gör inte anspråk på att närmare försöka klargöra gränserna mellan tolkning och utfyllnad utan stannar vid att konstatera nämnda problematik. För en mer utförlig redogörelse över hur tolkning och utfyllnad kan särskiljas hänvisas istället till Samuelsson 2008, kap. 5 och Lehrberg 2014, s. 17-25.

⁵⁷ Adlercreutz & Gorton 2010, s. 21 f.

⁵⁸ Arvidsson 2010, s. 213. Jfr dock följande stycken nedan.

Samuelsson menar att det inte går att klassificera ett entreprenadavtal som en egen avtalstyp.⁵⁹ Till stöd härför anför Samuelsson att det saknas såväl speciell lagstiftning för entreprenadavtal som oskrivna normer. Låt vara att det genom rättspraxis utvecklats enstaka utfyllande normer. Då det i allt väsentligt saknas utfyllande normer för entreprenadavtal menar Samuelsson att rättstillämparen inte kommer att vara hänvisad till bunden utfyllning eftersom det endast kan komma ifråga om det finns en vedertagen utfyllande norm att tillgripa. I de flesta fall kommer därför rättstillämparen istället fylla luckor i entreprenadavtal med hjälp av fri utfyllning.⁶⁰

Samuelsson menar dock att det finns anledning att skilja mellan självständiga och osjälvständiga avtalsformer. Samuelssons uppfattning är att entreprenadavtalet utgör en självständig avtalsform vilket ställer särskilda krav på rättstillämparen vid utövandet av sin diskretionära beslutskompetens. Häri ligger att rättstillämparen inte enbart kan falla tillbaka på etablerade förmögenhetsrättsliga principer utan inom ramen för sin diskretionära beslutskompetens bör beakta entreprenadavtalets särdrag och behov av särskilda lösningar.⁶¹

Det kan framhållas att litteraturen inte är enig om betydelsen av den klassificering av entreprenadavtalet som Samuelsson gör.⁶² Jag har dock, trots viss kritik i litteraturen, valt att redogöra för Samuelssons uppfattning då jag anser att den på ett pedagogiskt sett förklarar de svårigheter som är förenade med att tolka och utfylla ett entreprenadavtal. Dessutom menar jag, liksom Samuelsson, att entreprenadavtalets särdrag ställer särskilda krav på rättstillämparen vid utövandet av sin tolkande och utfyllande verksamhet. Härom tycks det, oavsett inställning till hur entreprenadavtalet ska klassificeras, råda enighet inom litteraturen.⁶³

⁵⁹ Samuelsson 2011, s. 64. Se dock Mellqvist 2013, s. 236 f. Mellqvist framför där åsikten att han inte delar Samuelssons uppfattning utan menar att i någon bemärkelse måste entreprenadavtalet anses vara en egen avtalstyp. Det kan här tilläggas att frågan om entreprenadavtalets klassificering har varit föremål för diskussion i äldre framställningar. Redan 1913 berörde Wikander frågan, se Wikander 1913, s. 64-67. För mer moderna framställningar kan nämnas Källenius 1960, s. 13 f.; Bengtsson 1976, s. 103 f. samt Hellner m.fl. 2010, s. 135 f. Gemensamt för alla dessa tre mer moderna framställningar är att de benämner entreprenadavtalet som en egen avtalstyp. Det är dock svårt att dra några slutsatser från detta då förståelsen av begreppet avtalstyp tycks skilja sig åt mellan såväl ovan nämnda författare som Samuelsson. För tydlighetens skull kommer jag därför endast att uppehålla mig vid Samuelssons klassificering.

⁶⁰ Samuelsson 2011, s. 46 f. Med bunden utfyllning menas att rättstillämparen under vissa förutsättningar är skyldig att utfylla avtalet på ett sådant sätt som föreskrivs av de utfyllande normerna. Fri utfyllning innebär att rättstillämparen får fylla ut avtalet inom ramen för sin diskretionära beslutskompetens, se Arvidsson 2010, s. 209.

⁶¹ Samuelsson 2011, s. 47-48 och s. 64-65.

⁶² Se Mellqvist 2013, not 17 och Gorton 2011, s. 700.

⁶³ Se t.ex. Källenius 1960, s. 13 f.; Bengtsson 1976, s. 105; Ramberg 2005, s. 66 och Mellqvist 2013, s. 239.

2.3 Dispositiv rätt

Riktas inledningsvis fokus mot köplagen kan det konstateras att 2 § KöpL uttryckligen undantar avtal om uppförande av byggnad eller annan fast anläggning på mark eller i vatten från lagens tillämpningsområde. I förarbetena till köplagen anförs ståndpunkten att flera av köplagens regler är mindre lämpade för att tillämpas på entreprenader samt att byggnads- och anläggningsentreprenader i praktiken ofta regleras genom utförliga standardavtal.⁶⁴

Att köplagens regler inte kan tillämpas förbehållslöst på entreprenadavtal tycks även vara den rådande uppfattningen inom doktrinen. Bengtsson anför att entreprenadavtalets särdrag ofta kräver särskild försiktighet vid tillämpning av köplagen som dispositiv rättskälla. Som exempel på dessa särdrag nämner Bengtsson bl.a. att entreprenadavtal ofta rör omfattande och långsiktiga arbeten samt att ovissa faktorer som väderlek och markförhållanden kan inverka på entreprenörens möjlighet att färdigställa kontraktarbetena inom föreskriven tid.⁶⁵ Ramberg manar också till försiktighet och nämner hävningspåföljden som ett exempel på när särskild aktsamhet är påkallad.⁶⁶ Det bör dock framhållas att även om författarna ovan uppmanar till försiktighet är de i grunden positiva till att söka ledning i köplagen när ett entreprenadavtal är oklart eller ofullständigt.⁶⁷

Att obligationsrättsliga principer tillmäts betydelse vid oklara eller ofullständiga entreprenadavtal visas också av HD:s praxis, det är inte minst NJA 2013 s. 271 ett exempel på. HD anförde i sina domskäl följande:

”Standardvillkoren i AB 92 har förhandlats fram mot bakgrund av allmänna obligationsrättsliga principer och köplagens regler. Det är därför naturligt att tolka villkoren i ljuset av den dispositiva rätt som annars hade tillämpats, dvs. obligationsrättsliga principer för avtal av detta slag, varav en del har kommit till uttryck i köplagen (jfr NJA 2012 s. 597 p. 13).”⁶⁸

Då den problemsituation som står i centrum för förevarande framställning har vissa beröringspunkter med skadeståndsrättsliga bedömningar bör även något nämnas härom.

Att principer som utvecklats inom den utomobligatoriska skadeståndsrätten kan påverka rättstillämparens tolkande och utfyllande verksamhet avseende entreprenadavtal visas tydligt genom rättsfallet NJA 2012 s. 597.⁶⁹ Det

⁶⁴ Prop. 1988/89:76 s. 63. Som exempel på regler som var mindre lämpade att tillämpa nämndes köplagens hävningsregler.

⁶⁵ Bengtsson 1976, s. 105 f.

⁶⁶ Ramberg 2005, s. 65.

⁶⁷ Bengtsson 1976, s. 104 och Ramberg 2005, s. 66. Jfr dock Källemus 1960, s. 13 f.

⁶⁸ NJA 2013 s. 271 p. 7. Rättsfallet är vidare intressant då det innehåller ett särskilt yttrande från justitierådet Johnny Herre. Herre redogör i sitt särskilda yttrande för flera likheter och skillnader mellan reglerna i AB 04 och reglerna i köplagen och konsumenttjänstlagen.

⁶⁹ Rättsfallet kommer att behandlas mer ingående under avsnitt 3.5.2 nedan.

framgår av HD:s domskäl att de principer som utvecklats inom den utomobligatoriska skadeståndsrätten påverkade tolkningen av parternas avtal.⁷⁰ Av särskilt intresse är följande uttalande från HD avseende orsakskonkurrens.

”De principer som har utvecklats inom den utomobligatoriska skadeståndsrätten när det gäller orsakskonkurrens bör därför läggas till grund för motsvarande bedömningar vid skadeståndsskyldighet till följd av kontraktsbrott, om inte särskilda skäl talar emot.”⁷¹

Avgörandet från HD visar att de kausalitetsbedömningar som sker inom den utomobligatoriska skadeståndsrätten också kan tillgripas vid kausalitetsfrågor i entreprenadavtal.⁷²

⁷⁰ NJA 2012 s. 597 p. 14-19.

⁷¹ NJA 2012, s. 597 p. 16.

⁷² Jfr Andersson 2013, s. 134 och Schultz 2013, s. 1020 f.

3 Hinder och förseningar enligt AB 04

3.1 Inledning

För att kunna bedöma om det föreligger en försening är kontraktstiden avgörande. Kontraktstiden avser den i kontraktshandlingarna angivna tiden för utförandet av kontraktsarbetena.⁷³ Den avtalade kontraktstiden kan under entreprenadens löptid förändras på grund av ÄTA-arbeten eller om det föreligger en rätt till tidsförlängning.⁷⁴

Kan entreprenören inte färdigställa entreprenaden inom kontraktstiden föreligger en försening.⁷⁵ En försening från entreprenörens sida berättigar enligt AB 04 kap. 5 § 3 beställaren till förseningsvite.⁷⁶ Om förseningen medför en väsentlig olägenhet för beställaren gäller dessutom att förseningen enligt AB 04 kap. 8 § 1 kan föranleda rätt till hävning. Rätten till förseningsvite och eventuell hävning gäller emellertid endast under förutsättning att entreprenören inte enligt AB 04 kap. 4 § 3 kan göra gällande någon omständighet som ger rätt till tidsförlängning, så kallat hinder. Om entreprenören kan bevisa att det föreligger en rätt till tidsförlängning har entreprenören rätt till erforderlig förlängning av kontraktstiden. Begreppet försening kan därför enligt AB 04 definieras som en fördröjning av kontraktstiden för vilken entreprenören ska bära risken.⁷⁷

Av AB 04 kap. 4 § 4 följer att entreprenören utan dröjsmål måste underrätta beställaren om förhållanden som entreprenören insett eller bort inse skulle medföra en rubbning av tidplanen eller försening av entreprenaden. Vidare stadgas i AB 04 kap. 4 § 5 att parterna, efter att underrättelse skett, ska försöka komma överens om den förändring av kontraktstiden som förseningen innebär. Av bestämmelsens andra stycke följer att särskild hänsyn ska tas till om återstående arbeten kommer att utföras under avsevärt gynnsammare eller ogynnsammare förhållanden.

⁷³ Se AB 04 under *Begreppsbestämningar med anmärkningar*. Kontraktstiden ska inte förväxlas med entreprenadtiden. Entreprenadtiden avser tiden från entreprenadens påbörjande t.o.m. den dag då entreprenaden är godkänd.

⁷⁴ Se AB 04 kap. 4 § 2 och AB 04 kap. 4 § 3.

⁷⁵ Samuelsson 2011, s. 147 och 151.

⁷⁶ Enligt AB 04 kap. 5 § 3 är det vidare möjligt att avtala om vite för överskridande av deltid. För tydlighetens skull kommer endast överskriden kontraktstid att diskuteras i denna framställning. I huvudsak gäller emellertid samma principer vid bedömningen av entreprenörens rätt till tidsförlängning vid överskriden deltid som överskriden kontraktstid, se Samuelsson 2011, s. 178.

⁷⁷ Hedberg 1996, s. 154 och Samuelsson 2011, s. 147 och 151-152.

3.2 Beställarens rätt till förseningsvite

3.2.1 Allmänt om avtalsviten

Enligt Rodhe förstås med en vitesklausul att gäldenären åtar sig att utge ett visst penningbelopp om denne inte fullföljer vad som åligger denne enligt avtalet.⁷⁸ Vid sidan av Rodhes definition förekommer inom litteraturen flera andra försök till beskrivningar.⁷⁹ Förevarande arbete gör inte anspråk på att närmare förtydliga hur en vitesklausul bör definieras utan stannar vid att konstatera att Rodhes beskrivning fungerar väl för att skildra bestämmelsen i AB 04 kap. 5 § 3. Som kommer visas nedan fungerar nämnda bestämmelse på så sätt att entreprenören (gäldenären) blir skyldig att erlægga vite om denne inte har färdigställt kontraktarbetena inom avtalad tid. Vitet är som huvudregel bestämt på förhand och kräver inte att beställaren (borgenären) påvisar att denne lidit viss skada.⁸⁰

Inom litteraturen har det framförts olika uppfattningar om vilken funktion en vitesklausul ska anses ha. Rodhe påpekar att en vitesklausul innebär en fördel för borgenären eftersom denne inte behöver föra någon bevisning om den förlust som lidits. Enligt Rodhe kan en vitesklausul därför många gånger fungera som ett bättre påtryckningsmedel för borgenären än de allmänna ersättningsreglerna.⁸¹ Taxell lyfter, likt Rodhe, fram avtalsklausulens funktion som påtryckningsmedel. Taxell framhåller vidare vitesklausulen som ett alternativ till de allmänna ersättningsreglerna då vitesklausulen inte kräver att gäldenären genom sitt avtalsbrott orsakat viss förlust. Slutligen framhåller Taxell att en fördel med vitesklausulen är att den främjar en snabb och effektiv hantering av avtalsbrott.⁸² Samuelsson behandlar i sin framställning, vid sidan av ovan nämnda funktioner, även betydelsen av vitet som en ansvarsbegränsning för gäldenären. Förekomsten av en vitesklausul ökar förutsebarheten för gäldenären då den ekonomiska risken för en försening på förhand preciserats.⁸³

Det kan således konstateras att en vitesklausul inte alltid behöver ha ett bestämt syfte utan att dess funktion och syfte kan variera från fall till fall. Många gånger tycks även en vitesklausul kunna uppfylla mer än en särskild funktion.⁸⁴

⁷⁸ Rodhe 1956, s. 584. Jfr även Taxell 1972, s. 441.

⁷⁹ Olsen 1993, s. 22. Olsen exemplifierar där hur vitesklausulen har beskrivits inom den obligationsrättsliga litteraturen.

⁸⁰ Se vidare under avsnitt 3.2.3 nedan.

⁸¹ Rodhe 1956, s. 585.

⁸² Taxell 1972, s. 442. Jfr härvid även Olsen 1993, s. 30.

⁸³ Samuelsson 2011, s. 224.

⁸⁴ Jfr Almén 1916, s. 213 och Samuelsson 2011, s. 227.

3.2.2 Avtalsvitets funktion i AB 04

En funktion som ovan identifieras med vitesklausuler är att de normalt främjar en snabb hantering av tvisten mellan parterna och därmed minskar hanteringskostnaderna.⁸⁵ Det har inom litteraturen uppmärksammats att den vinst som normalt är förenad med en vitesklausul i detta avseende till viss del förtas genom entreprenörens omfattande möjligheter att göra gällande en rätt till tidsförlängning.⁸⁶ Krav på tidsförlängning kan ofta aktualisera omfattande förhandlingar och komplicerade bedömningsfrågor.⁸⁷ Det har även påtalats att vinsten, i form av lägre hanteringskostnader, minskar genom entreprenörens möjlighet till jämkning av förseningsvitet enligt AB 04 kap. 5 § 3.⁸⁸

De funktioner som istället framhålls som utmärkande för AB 04 kap. 5 § 3 är beställarens behov av förseningsvitet som ett påtryckningsmedel samt behovet av att på förhand kunna fastställa storleken på den ersättning som ska utgå vid en försening orsakad av entreprenören. Dessa funktioner framhålls som karaktäristiska för entreprenadavtal redan av Almén.⁸⁹ Att funktionerna gäller även beträffande den nu aktuella bestämmelsen i AB 04 bekräftas av Samuelsson. Enligt Samuelsson måste dock två ytterligare funktioner särskilt framhållas. Den första tar sikte på det intresse som finansiärerna till olika entreprenadprojekt har av att beställarens rätt till ersättning är säkerställd vid en försening orsakad av entreprenören. Den andra funktionen avser entreprenörens intresse av att redan i anbudsskedet kunna beräkna de kostnader som kan aktualiseras vid en försening.⁹⁰

3.2.3 Tillämpning av AB 04 kap. 5 § 3

Om entreprenören överskrider kontraktstiden och inte kan göra gällande någon rätt till tidsförlängning utgör förseningsvite den ordinära påföljden för beställaren.⁹¹ Av AB 04 kap. 5 § 3 framgår att om vite har avtalats är beställaren inte berättigad till att därutöver erhålla skadestånd. Samuelsson framhåller att det emellertid kan uppkomma situationer då denna ansvarsbegränsning kan åsidosättas. Ett åsidosättande skulle t.ex. kunna aktualiseras om beställaren kan visa att entreprenörens försening skett uppsåtligt eller av grov oaktsamhet.⁹²

Det följer av AB 04 kap. 5 § 3 att beställaren har rätt till förseningsvite för varje påbörjad vecka varmed entreprenören överskrider kontraktstiden.

⁸⁵ Se avsnitt 3.2.1 ovan.

⁸⁶ Gorton & Samuelsson 2005, s. 96.

⁸⁷ Samuelsson 2011, s. 225.

⁸⁸ Gorton & Samuelsson 2005, s. 96.

⁸⁹ Almén 1916, s. 213 f.

⁹⁰ Samuelsson 2011, s. 227 f.

⁹¹ Deli 2012, s. 100.

⁹² Samuelsson 2011, s. 259 ff. Samuelsson lyfter vidare fram möjligheten att i nämnda situationer åberopa 36 § AvtL.

Bestämmelsen stadgar att beställarens vitesanspråk ska framställas skriftligen till motparten senast tre månader efter entreprenadens godkännande. AB 04 kap. 5 § 3 anger inte med vilket belopp eller hur vitet ska fastställas. För att bestämmelsen ska få verkan krävs därför att parterna avtalar härom.⁹³ Vanligast torde vara att parterna avtalar om att vite ska utgå med viss procentsats av kontraktssumman.⁹⁴

Vitesbestämmelsen i AB 04 är en av parterna i förväg avtalad påföljd, föreligger en försening är entreprenören skyldig att utge förseningsvite.⁹⁵ Bestämmelsen kräver inte att entreprenören varit försumlig eller att beställaren lidit viss skada, förseningsvite ska enligt AB 04 kap. 5 § 3 utgå oavsett.⁹⁶ Som Samuelsson framhåller utgår följaktligen inte AB 04:s riskfördelning från den ekonomiska förlust som förseningen orsakat. Istället kan entreprenören åberopa vissa på förhand avtalade omständigheter för att erhålla rätt till tidsförlängning och därigenom undvika skyldighet att betala förseningsvite.⁹⁷

Enligt AB 04 kap. 5 § 3 gäller att förseningsvitet kan bli föremål för jämkning i två situationer. Den första situationen där jämkning kan aktualiseras är om beställaren före färdigställandet tagit entreprenaden, eller del av entreprenaden, i avsett bruk. Den andra situationen avser den händelsen att beställaren har haft icke oväsentlig ekonomisk nytta av annat ibruktagande av entreprenaden.⁹⁸ Vid sidan av de i AB 04 uppräknade jämningsmöjligheterna bör även 36 § AvtL beaktas som en möjlig jämningsgrund.⁹⁹

3.3 Entreprenörens rätt till tidsförlängning

Entreprenörens rätt till tidsförlängning regleras i AB 04 kap. 4 § 3. Kan entreprenören göra gällande någon av de i bestämmelsen uppräknade omständigheterna gör sig entreprenören inte skyldig till kontraktsbrott trots att kontraktsarbetena inte blivit färdigställda inom kontraktstiden.¹⁰⁰ Vad bestämmelsen tar sikte på är således sådana omständigheter som hindrar färdigställandet av kontraktsarbetena och som entreprenören ej ska bära risken för.¹⁰¹

⁹³ Samuelsson 2011, s. 235.

⁹⁴ Deli 2012, s. 101.

⁹⁵ Samuelsson 2011, s. 221.

⁹⁶ Hedberg 2010, s. 88. Se dock Samuelsson 2011, s. 250 ff. Samuelsson diskuterar där möjligheten att med stöd av 36 § AvtL jämka ett förseningsvite pga. ekvivalensbrist. Här kan vidare hänvisas till prop. 1975/76:81, s. 141 f. Det framgår där att vid en tillämpning av 36 § AvtL ska vitets storlek i första hand ses i relation till den ekonomiska förlust som åsamkats och överträdelsens karaktär.

⁹⁷ Samuelsson 2011, s. 221.

⁹⁸ Jfr Johansson 2007, s. 244. Johansson belyser där bestämmelsen på ett tydligt vis.

⁹⁹ Samuelsson 2011, s. 240-258 och Deli 2012, s. 103.

¹⁰⁰ Hedberg 2010, s. 70.

¹⁰¹ Samuelsson 2011, s. 163.

Det kan erinras att regleringen i AB 04 kap. 4 § 3 endast aktualiseras om ett verkligt överskridande av kontraktstiden sker. Om det uppstår ett hinder som försenar arbetena men entreprenören senare lyckas arbeta in tiden föreligger normalt varken en rätt till eller ett behov av tidsförlängning.¹⁰²

3.3.1 Omständighet som beror på beställaren eller något förhållande på beställarens sida

Enligt AB 04 kap. 4 § 3 p. 1 har entreprenören rätt till tidsförlängning om denne hindras att färdigställa kontraktarbetena inom kontraktstiden på grund av omständighet som beror på beställaren eller något förhållande på beställarens sida. Av kommentaren till AB 04 kap. 4 § 3 följer att vid tolkning av nämnda bestämmelse kan vägledning hämtas från den praxis som utvecklats inom köprätten beträffande kontrollansvar.

I föregångarna till AB 04 krävdes vårdslöshet eller försumlighet på beställarens sida för att en rätt till tidsförlängning skulle aktualiseras. Detta har dock ändrats och istället krävs nu att det är fråga om omständighet som beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida.¹⁰³ Flera författare har kommenterat bestämmelsen och det är inte klart hur AB 04 kap. 4 § 3 p. 1 ska förstås. Det tycks emellertid råda enighet om att något krav på vårdslöshet eller försumlighet inte längre gäller.¹⁰⁴

Samuelsson anför att AB 04 kap. 4 § 3 p. 1 närmar sig ett strikt ansvar för beställaren men att dess omfattning får avgöras från fall till fall. Samuelsson menar att kommentartextens hänvisning till kontrollansvarspraxis inte kan ses som en garanti för att beställarens ansvar kan beskrivas och avskärmas i enlighet med det köprättsliga kontrollansvaret. Enligt Samuelsson räcker det att entreprenören kan visa att orsaken till att kontraktarbetena inte kunde färdigställas inom kontraktstiden berodde på beställaren.¹⁰⁵ Rådberg å sin

¹⁰² Hedberg 2010, s. 70. Här kan även hänvisas till de diskussioner som förts internationellt angående *critical path*, se t.ex. Hudson 2010, s. 938 f. och Bailey 2011, s. 859 ff. Det är vidare värt att notera att bestämmelserna om tidsförlängning kan aktualiseras, trots att något verkligt överskridande av kontraktstiden inte skett, i situationer då entreprenören har vidtagit forceringsåtgärder enligt AB 04 kap. 4 § 6. För vidare läsning om forcering se Samuelsson 2011, s. 210 ff. Det kan härutöver påpekas att förevarande framställning inte gör anspråk på att närmare redogöra för reglerna kring glapp (Eng. *float*). Det saknas i AB 04 tydliga regler om hur situationer med glapp ska hanteras men det är viktigt att vara medveten om att förekomsten av glapp kan komma att påverka en entreprenörs möjlighet att framställa krav på tidsförlängning. För vidare läsning härom se Samuelsson 2011, s. 184-189.

¹⁰³ Rådberg 2011, s. 50. Enligt Rådberg har dock skrivningens nya utformning inneburit en förhållandevis liten förändring mot tidigare. Rådberg menar att kravet på vårdslöshet sällan upprätthölls fullt.

¹⁰⁴ Liman 2007, s. 126; Hedberg 2010, s. 70; Rådberg 2011, s. 50; Samuelsson 2011, s. 181 och Deli 2012, s. 94 f.

¹⁰⁵ Samuelsson 2011, s. 181. Jfr även Munukka 2007, s. 393. Munukka menar att det köprättsliga kontrollansvaret är uteslutet vid användning av lokutionen ”omständighet som beror på”.

sida tycks inte uppmärksamma den problematik som Samuelsson diskuterar utan menar att skrivningen i AB 04 kap. 4 § 3 p. 1 utgår från det som i köplagen kallas för kontrollansvar. Enligt Rådberg ansvarar en beställare inte enligt bestämmelsen för händelser som ligger utanför dennes kontrollsfär.¹⁰⁶ Slutligen kan Deli lyftas fram. Deli framhåller att det inte kan uteslutas att beställaren har ett annat, och i viss mån även ett mer långtgående, ansvar än vad som följer av det köprättsliga kontrollansvaret. Deli diskuterar huruvida bestämmelsen ska uppfattas som en strikt riskfördelningsregel utan krav på orsakssamband men finner att övervägande skäl talar för att så inte bör vara fallet.¹⁰⁷

3.3.2 Myndighetsbeslut

AB 04 kap. 4 § 3 p. 2 stadgar att entreprenören har rätt till tidsförlängning om kontraksarbetenas färdigställande hindras av myndighetsbeslut som medför allmän brist på hjälpmedel, material eller vara eller begränsning av arbetskraft. Att bristen ska vara allmän medför att en entreprenör inte har rätt till tidsförlängning om t.ex. den valda materialleverantören inte kan leverera material i tid men det finns substitut hos annan leverantör.¹⁰⁸ För att det ska vara fråga om en allmän brist krävs således att bristen omfattar alla aktörer på marknaden.¹⁰⁹

3.3.3 Krig, försvarsberedskap, epidemi eller arbetskonflikter

I AB 04 kap. 4 § 3 p. 3 regleras entreprenörens rätt till tidsförlängning vid krig, försvarsberedskap, epidemi, strejk, blockad eller lockout. Rätten till tidsförlängning till följd av strejk eller blockad gäller emellertid inte om strejken eller blockaden uppstått som en konsekvens av att entreprenören, eller någon av dennes underentreprenörer, inte fullgjort sina skyldigheter gentemot anställda. Detta får till följd att om en underentreprenörs anställda strejkar på grund av utebliven betalning är inte det något som berättigar entreprenören till tidsförlängning.¹¹⁰ Rätt till tidsförlängning föreligger inte heller om entreprenören har brutit mot ett kollektivavtal och det föranleder strejk bland personalen.¹¹¹

¹⁰⁶ Rådberg 2011, s. 50.

¹⁰⁷ Deli 2012, s. 94 f. Det kan framhållas att Deli är kritisk till hur AB 04 kap. 4 § 3 p. 1 har utformats. Om avsikten varit att beställarens ansvar skulle likna kontrollansvaret borde avtalsskrivarna enligt Deli valt en annorlunda formulering i avtalstexten. Deli menar att avtalstextens nuvarande utformning inte för tankarna till resonemang om kontrollansvar. För liknande kritik avseende avtalstextens utformning se även Samuelsson 2011, s. 181.

¹⁰⁸ Samuelsson 2011, s. 166.

¹⁰⁹ Hedberg 2010, s. 71.

¹¹⁰ Hedberg 2010, s. 71.

¹¹¹ Samuelsson 2011, s. 168.

En situation som omfattas av entreprenörens rätt till tidsförlängning är strejk som utbryter till följd av misslyckade avtalsförhandlingar.¹¹² Rådberg fäster emellertid uppmärksamhet vid att det i byggbranschen förekommer lokala löneförhandlingar vid sidan av de centrala förhandlingarna. Vid dessa lokala förhandlingar kan det förekomma maskningsaktioner, vilka är att betrakta som konfliktåtgärder. Enligt Rådberg omfattas inte dessa maskningsaktioner av bestämmelsen och berättigar därför inte till tidsförlängning.¹¹³ För egen del har jag svårt att instämma i Rådbergs formalistiska tolkning av avtalstexten. Maskningsaktionerna torde potentiellt kunna ha samma inverkan på entreprenörens möjlighet att färdigställa kontraktsarbetena som en strejkåtgärd. Att i en sådan situation skilja mellan lokala och centrala löneförhandlingar förefaller enligt min mening inte vara en ändamålsriktig tolkning av bestämmelsen.¹¹⁴

3.3.4 Väderleksförhållanden

Om det uppstår väderleks- eller vattenståndsförhållanden som är osedvanliga för byggnadsorten och som inverkar särskilt ogynnsamt på arbetena har entreprenören rätt till tidsförlängning enligt AB 04 kap. 4 § 3 p. 4. Av bestämmelsen följer att det som utgångspunkt är entreprenören som bär risken för väderleksförhållandena och därför måste beakta detta vid sin planering av kontraktsarbetena.¹¹⁵

Enligt bestämmelsens lydelse framgår att två krav måste vara uppfyllda för att en rätt till tidsförlängning ska föreligga, dels måste väderleken ha varit osedvanlig på byggnadsorten, dels måste den osedvanliga väderleken ha inverkat särskilt ogynnsamt på arbetena.¹¹⁶ Det är således fråga om två kumulativa krav för vilka entreprenören bär bevisbördan.¹¹⁷ För att avgöra om väderleken är osedvanlig för byggnadsorten, och därmed ska berättiga entreprenören till tidsförlängning, används ofta metrologisk statistik.¹¹⁸

¹¹² Samuelsson 2011, s. 168 f.

¹¹³ Rådberg 2011, s. 51.

¹¹⁴ Till stöd för min uppfattning hänvisas vidare till principen om *ejusdem generis*. Principen innebär att även andra omständigheter än de uppräknade kan åberopas förutsatt att de är av samma art. Samuelsson behandlar principen i förhållande till AB 04 kap. 4 § 3 och anför att principen möjligen kan tjäna som vägledning vid tolkning av bestämmelsen, se Samuelsson 2011, s. 164 f. Se dock även Vagner 2005, s. 106. Vagner behandlar principen *ejusdem generis* i förhållande till det danska entreprenadavtalet AB 92 och menar att en hänvisning till principen torde ge lite vägledning då de uppräknade hindren inte är av samma art.

¹¹⁵ Samuelsson 2011, s. 169. Ska t.ex. arbete utföras under hösten åligger det entreprenören att i sina beräkningar ta hänsyn till att regn och kraftiga vindar kan påverka möjligheten att utföra vissa kontraktsarbeten.

¹¹⁶ Liman 2007, s. 126.

¹¹⁷ Samuelsson 2011, s. 170.

¹¹⁸ Rådberg 2011, s. 51 f.

3.3.5 Annat av entreprenören ej vållat förhållande

AB 04 kap. 4 § 3 p. 5 har karaktären av generalklausul och ger entreprenören rätt till tidsförlängning om kontraksarbetenas färdigställande hindras av annat av entreprenören ej vållat förhållande som entreprenören inte bort räkna med och vars menliga inverkan denne inte rimligen kunnat undanröja.¹¹⁹ Av litteraturen framgår att det krävs att hindret är av väsentlig betydelse för att kunna åberopas.¹²⁰

Det är enligt Samuelsson entreprenören som bär bevisbördan för att samtliga krav enligt bestämmelsen är uppfyllda. Den entreprenör som gör gällande en rätt till tidsförlängning måste således visa att förhållandet är sådant att det hindrar färdigställandet av kontraksarbetena, att entreprenören ej vållat förhållandet, att entreprenören inte bort räkna med förhållandet och att entreprenören inte rimligen kunnat undanröja förhållandets menliga inverkan.¹²¹ Deli delar i huvudsak Samuelssons uppfattning men menar att det inte kan uteslutas att det beroende på omständigheterna i det särskilda fallet kan finnas anledning att fördela bevisbördan annorlunda eller sänka beviskravet för entreprenören.¹²²

Samuelsson anför att det såvitt han kunnat bedöma saknas ett särskilt vållandebegrepp inom entreprenadrätten. Bedömningen får därför ta avstamp i den förståelse som begreppet allmänt sett har enligt skadeståndsrätten. Enligt Samuelsson åligger det entreprenören att exculpera sig genom att klarlägga hindrets orsak och därigenom visa att samband saknas mellan hindrets uppkomst och ett oriktigt handlande eller underlåtenhet av entreprenören.¹²³ Här kan även Håstad nämnas.¹²⁴ Håstad diskuterar huruvida vilket förhållande som helst, ej vållat av entreprenören och vars menliga inverkan inte går att undanröja, ska kunna ge rätt till tidsförlängning. Enligt Håstad kan det ifrågasättas om inte en inskränkning borde ske i förhållande till sådana omständigheter som är knutna till entreprenörens inre kontrollsfär.¹²⁵

¹¹⁹ Samuelsson 2011, s. 171. Med *annat* åsyftas omständighet som ej är hänförlig till AB 04 kap. 4 § 3 p. 1-4. Det kan härvid även framhållas att Samuelsson lyfter frågan om den princip som framkommer i det senare ledet av AB 04 kap. 4 § 3 p. 5 bör ges generell giltighet som tolkningsredskap även för övriga tidsförlängningsgrunder, se Samuelsson 2011, s. 164 f. Jfr dock i detta sammanhang även Hedberg 2010, s. 72.

¹²⁰ Hedberg 2010, s. 72 och Samuelsson 2011, s. 172.

¹²¹ Samuelsson 2011, s. 172.

¹²² Deli 2012, s. 97. Deli förtydligar dock inte vilka förutsättningar som måste vara uppfyllda för att en annorlunda bevisbördan eller ett sänkt beviskrav ska kunna tillämpas.

¹²³ Samuelsson 2011, s. 171 f. Samuelsson behandlar AB 04 kap. 4 § 3 p. 5 ingående i sin framställning. En fullständig redogörelse över vad Samuelsson anför finns det emellertid inte utrymme till i förevarande arbete. Den som önskar fördjupa sig i bestämmelsen kan med fördel läsa Samuelsson 2011, s. 171-175 där b.l.a. bestämmelsens förhållande till 27 § köplagen analyseras.

¹²⁴ Det bör uppmärksammas att Håstads diskussion gällde AB 72. Förevarande bestämmelse i AB 04 är emellertid utformad på i huvudsak samma sätt som bestämmelsen i AB 72, varför Håstads diskussion alltså är av intresse.

¹²⁵ Håstad 1990, s. 81.

3.3.6 Beräkning av förlängningstiden

Entreprenören har enligt AB 04 kap. 4 § 3 rätt till erforderlig förlängning av kontraktstiden om denne hindras att färdigställa kontraktarbetena inom kontraktstiden och det beror på någon av de omständigheter som uppräknas i bestämmelsen. Av kommentartexten till AB 04 kap. 4 § 3 framgår att vid bedömningen av vad som utgör erforderlig tidsförlängning av kontraktstiden ska, inom ramen för den allmänna lojalitetsplikt som råder mellan parterna, beaktas möjligheten att begränsa tidsförlängningen genom en rationell användning av de resurser som entreprenören avsatt för berörd del.

Det är entreprenören som har bevisbördan för att det föreligger ett hinder och i vilken omfattning det medför ett behov av tidsförlängning.¹²⁶ Samuelsson menar att en proportionalitetsregel mellan hindrets varaktighet och den tidsförlängning som entreprenören tillerkänns normalt torde kunna tillämpas. Samuelsson poängterar dock att det finns situationer när bedömningen av vad som utgör erforderlig tidsförlängning måste fastställas på annat sätt.¹²⁷

Vilken betydelse ska då kommentartexten tillmätas? Enligt Rådberg innebär kommentartexten att vissa krav kan ställas på att entreprenören omfördelar resurser. Rådberg framhåller dock samtidigt att dessa krav inte kan drivas för långt då det skulle riskera att hamna i konflikt med den rätt till tidsförlängning som bestämmelsen rent faktiskt berättigar entreprenören till.¹²⁸ Samuelsson menar att det som kan utläsas ur kommentartexten är en plikt för entreprenören att använda befintliga resurser på ett rationellt sätt med beaktande av avtalets tidsfaktor. I en sådan situation, där rationell resursanvändning ska vara det vägledande kriteriet för att bedöma om entreprenören agerat i enlighet med kontraktet, menar Samuelsson att det inte kan finnas utrymme för lojalitetsövertaganden. Inte heller anser Samuelsson att hänvisningen till den allmänna lojalitetsplikten kan medföra någon skyldighet för entreprenören att göra ekonomiska uppoffringar för att minska behovet av tidsförlängning.¹²⁹ Slutligen kan även Munukkas ståndpunkt belysas. Munukka menar att kommentartexten bör förstås som att entreprenören måste disponera sina resurser på ett sådant sätt att beställaren inte drabbas av hindret mer än nödvändigt. Enligt Munukka kan kommentartexten ses som en form av hinder mot rättsmissbruk och entreprenören kan därför vara skyldig att t.ex. utföra de planerade arbetena i en annan ordning för att minska de negativa effekterna av förseningsorsaken.¹³⁰

¹²⁶ Deli 2012, s. 100.

¹²⁷ Samuelsson 2011, s. 191 f. Jfr även Deli 2012, s. 100. Deli framhåller där att omfattningen av tidsförlängningen får bedömas från fall till fall utifrån de särskilda omständigheter som rådde vid tidpunkten för hindrets uppkomst.

¹²⁸ Rådberg 2011, s. 52.

¹²⁹ Samuelsson 2011, s. 206.

¹³⁰ Munukka 2007, s. 393 f.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det inte är en enkel uppgift att fastställa vad som ska anses utgöra en erforderlig tidsförlängning. Jag delar likt Samuelsson inställningen att huvudprincipen bör vara att en proportionalitetsregel tillämpas. Däremot är det, precis som Deli och Samuelsson påpekar, viktigt att beakta att omständigheterna i det enskilda fallet kan föranleda att en tillämpning av en proportionalitetsregel inte alltid är möjlig. Vidare tar jag Samuelssons, Rådbergs och Munukkas ståndpunkter till intäkt för att kommentartexten ålägger entreprenören viss skyldighet att försöka begränsa tidsförlängningen genom att omfördela tillgängliga resurser. Likt både Rådberg och Samuelsson delar jag dock uppfattningen att denna skyldighet inte kan göras för vidsträckt.¹³¹

3.4 Entreprenörens rätt till ersättning för merkostnader

När en entreprenad fördröjs innebär det inte sällan ökade kostnader för entreprenören i form av t.ex. ökade kostnader för hyra av hjälpmedel, längre försäkringstider och ökade arbetsledningskostnader. AB 04 kap. 5 § 4 ger entreprenören möjlighet att erhålla ersättning för dessa kostnader.¹³² Det bör emellertid framhållas att en rätt till ersättning endast aktualiseras om det föreligger ett hinder som beställaren ansvarar för enligt AB 04 kap. 4 § 3 p. 1. Vidare gäller enligt bestämmelsen att kostnaderna ska delas lika mellan beställaren och entreprenören om beställaren kan visa att denne inte skäligen kunnat räkna med hindret och inte heller kunnat undvika dess följder.¹³³

3.5 Konkurrerande förseningsorsaker enligt AB 04

3.5.1 Uppfattningar inom litteraturen

Frågan om konkurrerande förseningsorsaker är sparsamt kommenterad inom den svenska entreprenadrättsliga litteraturen. Hedberg skriver dock i sin kommentar till AB 04 att entreprenören har en absolut rätt till tidsförlängning om någon av de omständigheter som uppräknas i AB 04 kap. 4 § 3 inträffar.¹³⁴ Samuelsson behandlar konkurrerande förseningsorsaker mer utförligt än Hedberg och menar att AB 04 inte

¹³¹ Möjligen kan vägledning hämtas från 70 § KöpL som stadgar att en part ska vidta skäliga åtgärder för att begränsa sin skada. Enligt Bengtsson, Ullman & Unger kan bestämmelsen anses ge uttryck för en allmän kontraktsrättslig grundsats av den innebörden att en avtalspart inte får ådra sin medkontrahent utgifter för en skada som avtalsparten själv utan svårigheter kunde undvikit. Se Bengtsson, Ullman & Unger 2013, s. 114. Jfr även Håstad 2009, s. 211 och Ramberg & Herre 2014, s. 218 f.

¹³² Hedberg 2010, s. 90.

¹³³ AB 04 kap. 5 § 4 andra meningen kan jämföras med 27 § första stycket KöpL som har en liknande lydelse. Jfr även Hellner m.fl. 2010, s. 154.

¹³⁴ Hedberg 2010, s. 72.

reglerar problemkomplexet ifråga.¹³⁵ Enligt Samuelsson får istället analyser av konkurrerande förseningsorsaker ske enligt samma mönster som orsaksbedömningar.¹³⁶ Samuelsson framhåller dock att det är en allmän grundprincip att om en entreprenad försenats på grund av en händelse för vilken beställaren bär risken, denne inte kan åberopa händelsen till stöd för en rätt till förseningsvite. På samma sätt anför Samuelsson att inte heller entreprenören kan åberopa en händelse för vilken denne ska anses bära risken för att erhålla tidsförlängning.¹³⁷

Bortsett från uttalandena ovan har det inte kunnat identifieras några kommentarer inom den svenska entreprenadrättsliga litteraturen som tar sikte på hur konkurrerande förseningsorsaker bör behandlas.

3.5.2 NJA 2012 s. 597

I NJA 2012 s. 597 gjorde HD vissa uttalanden, *obiter dicta*, om hur AB 04:s regler om entreprenörens rätt till tidsförlängning och beställarens rätt till förseningsvite förhåller sig till varandra. Bakgrunden till tvisten var att Fortum (beställare) ingått ett avtal med Trafikverket (entreprenör) avseende uppförande av ett kraftverk. Entreprenaden var en utförandeentreprenad och parternas mellanhavanden reglerades av bland annat AB 92 (föregångare till AB 04). Vissa omskrivningar av avtalet var dock gjorda, t.ex. hade klausulen som reglerade beställarens rätt till förseningsvite kopplats till *idrifttagningen* av kraftverket.

Den del av entreprenaden som Trafikverket ansvarade kom att försenas med 13 veckor och förhindrade kraftverkets idrifttagning vid den avtalade tidpunkten. Idrifttagningen av kraftverket kom emellertid att hindras även av en annan sidoentreprenör. Sidoentreprenörens försening påverkade dock inte Trafikverkets möjlighet att färdigställa sin del av entreprenaden.

HD inledde sin bedömning med att konstatera att beställaren enligt både AB 92 och AB 04 har rätt till förseningsvite om entreprenören överskrider den kontraktstid som gäller för entreprenörens arbeten. Rätten till förseningsvite är dock inte undantagslös utan AB 04 kap. 4 § 3 kan berättiga entreprenören till tidsförlängning. HD fann vidare att den aktuella bestämmelsen i AB 04 motsvaras av 22 § KöpL samt att HD i ett antal avgöranden funnit att en köpare inte har rätt till förseningsvite till den del eller i den utsträckning som förseningen berott på köparen.

HD anförde därefter att regleringen i AB 04 innebär att en entreprenör endast befrias från skyldigheten att utge vite om beställarens agerande (eller sidoentreprenör för vilken beställaren ansvarar) hindrar entreprenören från

¹³⁵ Samuelsson 2011, s. 181 ff. Samuelsson använder här företrädesvis begreppen *samverkande hinder* och *samverkande orsaker*. Det får dock antas att Samuelsson i dessa begrepp inräknar även konkurrerande förseningsorsaker. Jfr även avsnitt 1.6.

¹³⁶ Samuelsson 2011, s. 195.

¹³⁷ Samuelsson 2011, s. 182.

att färdigställa kontraktarbetena i tid. Om inte beställarens agerande hindrar entreprenörens arbete, eller medför rätt till tidsförlängning av annan orsak, ska entreprenören utge förseningsvite trots att även andra delar av entreprenaden är försenad. HD framhöll dock att det i undantagsfall kan finnas anledning, om den sammanlagda ersättningen skulle bli för stor, att jämka vitesvillkoren med stöd av 36 § AvtL.

Efter dessa mer allmänna uttalanden prövade HD själva tvistefrågan i målet. HD fann inledningsvis att det inte förelåg någon rätt till tidsförlängning för Trafikverket då sidoentreprenörens försening inte hade påverkat Trafikverkets möjligheter att färdigställa sin del av entreprenaden. Därefter tolkade HD parternas avtal genom att söka ledning i dispositiv rätt. HD konstaterade att om någon förseningsvitesklausul inte avtalats skulle Trafikverket enligt dispositiv rätt varit solidariskt skadeståndsskyldig tillsammans med sidoentreprenören. Kärnfrågan var således om parterna genom att avvika från standardskrivningen i AB 92 och AB 04, och koppla rätten till förseningsvite till idrifttagandet av kraftverket, infört ett krav på viss effekt av förseningen samt om parterna därmed också gjort ett avsteg från de principer som gäller enligt dispositiv rätt avseende faktisk orsakskonkurrens. HD fann att så inte kunde anses vara fallet utan menade att en sådan tolkning tydligt måste framgå av bestämmelsens ordalydelse eller av andra tolkningsdata för att kunna vinna bifall. Slutsatsen blev därmed att Trafikverket, trots att även en annan sidoentreprenör orsakat fördröjningen av idrifttagandet, fick utge förseningsvite avseende de 13 veckor som förseningen pågått.

Sammanfattningsvis kan sägas att NJA 2012 s. 597 tydligt visar hur HD ser på konkurrerande förseningsorsaker när AB 04 utgör avtalsunderlag mellan parterna och orsakskonkurrens råder mellan entreprenörens försening och en eller flera sidoentreprenörers försening. Däremot ger avgörandet föga vägledning kring vad som gäller i en situation där det råder orsakskonkurrens mellan en händelse som entreprenören bär risken för och en händelse som berättigar entreprenören till tidsförlängning.¹³⁸

3.6 Sammanfattning

Det kan konstateras att AB 04 utgår ifrån en tydlig riskfördelning. Som utgångspunkt gäller att beställaren har rätt till förseningsvite om kontraktstiden överskrids. Denna rätt är dock inte undantagslös utan påverkas av om det föreligger en rätt till tidsförlängning för entreprenören enligt AB 04 kap. 4 § 3. Följaktligen gäller att varje orsak till att kontraktstiden överskridits måste härledas till antingen beställarens eller entreprenörens risksfär.

¹³⁸ Det är som bekant sistnämnda situation som utgör den centrala frågeställningen för förevarande framställning.

Häri ligger också kärnan av den problematik som förevarande framställning tar sikte på att analysera. AB 04 tycks nämligen inte ta ställning till hur entreprenörens rätt till tidsförlängning förhåller sig till beställarens rätt till förseningsvite när ett överskridande av kontraktstiden beror på flera konkurrerande förseningsorsaker. Frågan ställs på sin spets då en entreprenad har försenats och beställaren framställer krav på förseningsvite samtidigt som entreprenören gör gällande en rätt till tidsförlängning. Det föreligger då konkurrens mellan två stycken berättigade intressen enligt AB 04.

4 Rätt till ersättning vid försening enligt den allmänna obligationsrätten

4.1 Inledning

I kapitlet nedan följer en översiktlig genomgång av vissa obligationsrättsliga regler och principer som kan aktualiseras vid bedömningen av konkurrerande förseningsorsaker. Kapitlet gör inte anspråk på att vara uttömmande utan bör snarare ses som en inledning till kapitel sex. Läsaren uppmärksammas på att begreppen *beställare* och *entreprenör* inte uteslutande kommer begagnas i detta kapitel för att beskriva parterna. Företrädesvis kommer istället begreppen *köpare* och *säljare* att användas.¹³⁹

4.2 Köplagen

Enligt 22 § KöpL gäller att dröjsmål föreligger om en varan inte avlämnas alls eller om den avlämnas för sent.¹⁴⁰ För att köparen ska kunna göra gällande någon påföljd gäller dock att köparen inte själv har orsakat dröjsmålet eller att dröjsmålet kan härledas till köparens risksfär.¹⁴¹ Detta uttrycks i 22 § KöpL genom att det krävs att dröjsmålet inte beror på köparen eller något förhållande på dennes sida.¹⁴² Om säljaren befinner sig i dröjsmål, och det inte beror på köparen, har köparen enligt 22 § KöpL rätt att göra gällande påföljder i enlighet med vad som stadgas i 23-29 §§ KöpL.¹⁴³

Som förutsättning för att köparen ska få göra gällande dröjsmålpåföljder gäller således att dröjsmålet inte beror på köparen eller något förhållande på dennes sida. I köplagens förarbeten anges som exempel på dylika situationer att köparen underlåter att hämta en varan i enlighet med vad som föreskrivits eller att köparen inte lämnat säljaren uppgifter på ett sådant sätt

¹³⁹ Detta förklaras med att det främst är dessa begrepp som förekommer inom litteraturen. Det kan påpekas att även andra begrepp förekommer inom litteraturen. Partsförhållandet beskrivs även med termerna *gäldenär* och *borgenär* samt *beställare* och *leverantör*. Läsaren bör således vara medveten om denna inkonsekvens avseende begreppsbildning vid eventuell vidareläsning av det nedan hänvisade källmaterialet.

¹⁴⁰ Jfr även 24 § KtjL.

¹⁴¹ Herre 1996, s. 51. Jfr även Almén 1934, s. 251 f.

¹⁴² Här kan också hänvisas till art. 80 CISG som stadgar att ”*A party may not rely on a failure of the other party to perform, to the extent that such failure was caused by the first party's act or omission.*”

¹⁴³ De påföljder som köparen kan göra gällande är att kräva fullgörelse, häva köpet samt kräva skadestånd. Av 22 § KöpL stadgas vidare att köparen även har rätt att hålla inne betalningen i enlighet med 42 § KöpL. Jfr även 25 § KtjL.

att varan kan sändas till köparen i rätt tid.¹⁴⁴ Det är emellertid inte bara omständigheter som beror på köparens agerande som fråntar köparen rätten att göra gällande dröjsmålspåföljder. Som anförts ovan är det tillräckligt att orsaken till dröjsmålet kan härledas till köparens risksfär. I förarbetena anges som exempel att köparen inte kan avhämta varan på grund av en olyckshändelse eller att köparen inte lyckas erhålla importtillstånd för varan.¹⁴⁵

Den bestämmelse som reglerar köparens rätt till ersättning vid säljarens dröjsmål återfinns i 27 § KöpL.¹⁴⁶ Bestämmelsen tar utgångspunkt i det som vanligen kallas för *kontrollansvaret*.¹⁴⁷ Av 27 § KöpL följer att köparen har rätt till ersättning för den skada denne lider, förutsatt att säljaren inte kan visa att dröjsmålet berodde på ett hinder som låg utanför dennes kontroll och som säljaren inte skäligen kunde förväntats räkna med vid avtalets ingående och vars följder säljaren inte heller skäligen kunde ha undvikit eller övervunnit.¹⁴⁸ Vid sidan av kontrollansvaret har säljaren även ett *culpaansvar*. I 27 § fjärde stycket KöpL stadgas att köparen alltid har rätt till ersättning om dröjsmålet beror på försummelse på säljarens sida.

Som exempel på hinder som kan anses ligga utanför säljarens kontroll nämns i förarbetena till köplagen t.ex. naturkatastrof, olyckshändelse och strejk.¹⁴⁹ Ramberg & Herre menar att de exempel som nämns i förarbetena har den gemensamma nämnaren att de alla har karaktären av händelser som kan inordnas under begreppet *force majeure*. Vad det enligt Ramberg & Herre mer konkret är fråga om är utifrån kommande händelser som inte är kontrollerbara inom ramen för den enskilda verksamheten.¹⁵⁰ Hinder hänförliga till säljarens planering, styrning och tillverkningsprocesser anses normalt ligga inom säljarens kontrollsfär.¹⁵¹

I förarbetena till köplagen anges att säljarens ansvar omfattar allt som ligger inom dennes kontrollsfär. Det krävs således inte culpa på säljarens sida utan ansvar inträder så snart en händelse kan hänföras till dennes kontrollsfär.¹⁵² Slutligen kan sägas att det genom lokutionen *beror på* uppställs ett krav på orsakssamband mellan det hinder som säljaren åberopar för att undgå skadeståndsskyldighet och dröjsmålet.¹⁵³

¹⁴⁴ Prop. 1988/89:76 s. 97.

¹⁴⁵ Prop. 1988/89:76 s. 79.

¹⁴⁶ Jfr även 31 § KtjL.

¹⁴⁷ Håstad 2009, s. 60.

¹⁴⁸ Jfr Ramberg & Herre 2014, s. 196.

¹⁴⁹ Prop. 1988/89:76 s. 109 f.

¹⁵⁰ Ramberg & Herre 2013, 7.7.3.

¹⁵¹ Håstad 2009, s. 60 f. Se även prop. 1988/89:76 s. 111.

¹⁵² Prop. 1988/89:76 s. 110.

¹⁵³ Ramberg & Herre 2013, 7.7.1.

4.3 Säljarens ersättningskyldighet regleras av en vitesklausul

Det karakteristiska för en vitesklausul är att köparen, för att erhålla ersättning, normalt varken behöver visa att denne lidit skada eller att säljaren genom oaktsamhet orsakat dröjsmålet i fråga.¹⁵⁴ Det är dock vanligt att det i avtalet intas bestämmelser som under vissa förutsättningar berättigar säljaren till tidsförlängning. Omständigheter som brukar berättiga till tidsförlängning är att säljarens försening beror på händelser av force majeure-karaktär.¹⁵⁵ Därutöver tycks som allmän rättsgrundsats gälla att säljaren inte kan göras ansvarig för en försening som beror på omständigheter som köparen orsakat.¹⁵⁶ Denna princip förordas även inom den nordiska obligationsrättsliga litteraturen.¹⁵⁷

Olsen behandlar i sin framställning hur svensk rättspraxis förhållit sig till en säljares ersättningsansvar när hela eller en del av förseningen berott på köparen. Huvudlinjen i svensk rättspraxis, när det gäller tidsrelaterade vitesklausuler, tycks enligt Olsen vara att ersättningskyldigheten sätts ned.¹⁵⁸ Ersättningskyldigheten har då fastslagits genom att domstolen prövat i vad mån de händelser som berott på köparen har orsakat dröjsmålet, dvs. domstolen har gjort en kausalitetsbedömning.¹⁵⁹ Här kan t.ex. NJA 1935 A 103 nämnas. Avgörandet rörde arbetsbeting och frågan var om beställaren ägde rätt till förseningsvite. HD fann härvid att 24 dagar av förseningen berott på omständigheter för vilken beställaren ansvarade och en rätt till förseningsvite förelåg därför inte avseende den perioden. Liknande resonemang går även att finna i NJA 1945 A 78. I det fallet förelåg en försening om totalt 69 dagar. HD fann att beställaren själv orsakat tio dagar av förseningen varför en rätt till förseningsvite inte förelåg avseende den tiden.¹⁶⁰

Det kan framhållas att avgörandena som redogjorts för ovan är kortfattade och det är svårt att skapa sig en bild över omständigheterna i de särskilda fallen. Det är därför inte möjligt att uttala sig om hur domstolens kausalitetsbedömning skett och vilken betydelsen, om någon, som tillmätts det faktum att säljaren eventuellt parallellt med köparen varit försenad med kontraktsarbetena.

¹⁵⁴ Taxell 1972, s. 443 f. Jfr även avsnitt 3.2 ovan.

¹⁵⁵ Olsen 1993, s. 156. För en allmän framställning om force majeure-klausuler se Ramberg & Ramberg 2014, s. 185 f.

¹⁵⁶ Olsen 1993, s. 168 och Gorton & Samuelsson 2005, s. 80.

¹⁵⁷ Ussing 1961, s. 192; Taxell 1972, s. 444 och Hagström 2011, s. 335 f.

¹⁵⁸ Olsen 1993, s. 169 f. I vissa fall har dock ersättningskyldigheten helt bortfallit. Se t.ex. NJA 1921 A 323 och NJA 1942 A 46, till vilka även Olsen hänvisar.

¹⁵⁹ Olsen 1993, s. 171 f. Jfr även rättsfallen som följer nedan till vilka Olsen hänvisar.

¹⁶⁰ Jfr även NJA 1917 A 668.

4.4 Perpetuatio obligationis och casus mixtus cum culpa

En fråga som ännu inte har berörts är vad som gäller enligt obligationsrätten om en ansvarsbefriande händelse sammanfaller med en ansvarsgrundande händelse. Två principer som har betydelse för bedömningen härav är *perpetuatio obligationis* och *casus mixtus cum culpa*.¹⁶¹

Rättsgrundsatsen *perpetuatio obligationis* innebär att om säljaren vid något tillfälle befinner sig i dröjsmål som är ansvarsgrundande förlorar säljaren möjligheten att åberopa därefter kommande hinder som ansvarsbefriande. Detta gäller trots att dröjsmålet, betraktat för sig, inte skulle vara ansvarsgrundande för säljaren.¹⁶² Genom avtalsbrottet anses ansvarsförpliktelsen blivit ovillkorlig och förevigad.¹⁶³ Det bör emellertid framhållas att säljarens ansvar inte skärps om den händelse som inträffar efter att säljaren hamnat i dröjsmål skulle ha inträffat också för det fall att en avtalsenlig prestation skett.¹⁶⁴

Principens ställning är dock omdiskuterad. Rodhe menar att utgångspunkten är att varje del av ett dröjsmål behandlas för sig. Om ett dröjsmål först är av sådan karaktär att det är ansvarsbefriande för säljaren och det därefter övergår till att få karaktären av ansvarsgrundande ska enligt Rodhe säljaren endast ansvara för den senare delen av dröjsmålet. Rodhe är av uppfattningen att principen om *perpetuatio obligationis* innebär ett avsteg från nämnda huvudregel och att principens tillämplighet är oviss.¹⁶⁵ Almén kritiserar principen i ännu större utsträckning och menar att ett sådant betydande avsteg från kravet på adekvans, som principen enligt Almén innebär, inte kan godtas utan uttryckligt stöd i lag.¹⁶⁶ Hult är också kritisk till principens tillämplighet och menar att en orsaksbedömning ska göras i varje enskilt fall i syfte att avgöra om det föreligger adekvat kausalitet mellan säljarens dröjsmål och den senare inträffade händelsen. En sådan ordning skulle enligt Hult leda till att ett orsakssamband ibland anses föreligga, ibland inte.¹⁶⁷

Alla författare är emellertid inte kritiska till *perpetuatio obligationis*. Håstad förespråkar en tillämpning av principen och menar att om ett ansvarsbefriande hinder inträffar efter det att säljaren redan befinner sig i

¹⁶¹ Läsaren uppmärksammas på att *casus mixtus cum culpa* har använts flitigast inom den utomobligatoriska skadeståndsrätten. Det är således inte fråga om en enbart obligationsrättslig rättsgrundsats. *Casus mixtus cum culpa* behandlas dock i detta avsnitt till följd av principens anknytning med *perpetuatio obligationis*. Jfr Hagström 2011, s. 551 f.

¹⁶² Rodhe 1956, s. 545.

¹⁶³ Ramberg & Herre 2013, 1.6.3.4.

¹⁶⁴ Rodhe 1956, s. 545 f.

¹⁶⁵ Rodhe 1956, s. 545 ff. Jfr härvid även Ramberg & Herre 2013, 1.6.3.4.

¹⁶⁶ Almén 1934, s. 212 f. Se dock Karlgren 1955, s. 362 ff. för kritik mot Alméns uppfattning. Karlgren menar att svensk rättspraxis inte stämmer överens med Alméns ståndpunkt.

¹⁶⁷ Hult 1952, s. 180 f.

dröjsmål ska säljaren inte befrias från ansvar för den skada som orsakas av hindret.¹⁶⁸ Håstads ståndpunkt förefaller även delas av Ramberg & Herre.¹⁶⁹ Bland något äldre författare kan Karlgren nämnas. Karlgren förespråkar en tillämpning av principen och påpekar bland annat principens förankring i andra europeiska rättssystem såsom i Danmark, Frankrike och Tyskland.¹⁷⁰ Det kan också framhållas att principen förordas i förarbetena till konsumentköplagen^{171 172}.

I sammanhanget kan även vad Olsen anför framhållas. Olsen menar att situationen när en ansvarsbefriande händelse inträffar efter leveranstidens utgång måste särskiljas från situationen när en ansvarsbefriande händelse inträffar innan leveranstiden löpt ut. Det är endast vid den förstnämnda situationen som Olsen menar att det finns stöd för att tillämpa *perpetuatio obligationis*. Inträffar den ansvarsbefriande situationen innan leveranstidens utgång har istället en kausalitetsprövning gjorts och säljaren har då fått tillgodoräkna sig den tid som orsakats av den ansvarsbefriande händelsen.¹⁷³

Olsen baserar sin slutsats på en analys av rättspraxis på området. Det bör framhållas att den rättspraxis Olsen grundar sin analys på är föråldrad och till stor del bygger på notisfall. Inte desto mindre förefaller en slutsats, liknande den Olsen framför, kunna nås genom en tolkning av hur olika författare förklarar principen om *perpetuatio obligationis*. Håstad skriver att principen aktualiseras när säljaren redan *råkat i dröjsmål* och Ramberg & Herre presenterar principen i samband med en diskussion om vad som gäller när en ansvarsbefriande händelse inträffar efter det att *ansvarsgrundande dröjsmål redan föreligger*.¹⁷⁴

Avslutningsvis kan fokus riktas mot vissa standardavtal. Här kan t.ex. NL 09 nämnas där det stadgas att leveranstiden ska förlängas även om den ansvarsbefriande händelsen inträffar efter den initialt avtalade leveranstiden.¹⁷⁵ En liknande skrivelse återfinns även i Avtal 90.¹⁷⁶

Principen om *perpetuatio obligationis* är nära besläktad med rättsgrundsatsen *casus mixtus cum culpa*.¹⁷⁷ *Casus mixtus cum culpa* bygger i sin kärna på att en skadevällare kan göras ansvarig även för efterföljande kasuella händelser, t.ex. en olyckshändelse, förutsatt att det anses föreligga

¹⁶⁸ Håstad 2009, s. 61 f.

¹⁶⁹ Ramberg & Herre 2013, 7.1.1 och Herre & Ramberg 2014, 6.6.7. Jfr även Gorton & Samuelsson 2005, s. 80.

¹⁷⁰ Karlgren 1955, s. 362 ff.

¹⁷¹ Konsumentköplag (1990:932) kommer i löptexten att benämnas som *konsumentköplagen*.

¹⁷² Prop. 1989/90:89, s. 89.

¹⁷³ Olsen 1993, s. 182. Se även rättsfallen NJA 1878 s. 65; NJA 1907 s. 383 och NJA 1912 A 522 till vilka Olsen hänvisar i sin framställning och grundar sitt ställningstagande på.

¹⁷⁴ Håstad 2009, s. 61 och Ramberg & Herre 2013, 1.6.3.4. Jfr även Almén 1934, s. 212 och prop. 1989/90:89, s. 89.

¹⁷⁵ NL 09 punkt 12.

¹⁷⁶ Avtal 90 punkt 15.1.

¹⁷⁷ Rodhe 1956, s. 547. Se även Hagström 2011, s. 551 f.

ett samband med en tidigare vårdslös handling från skadevållaren. Vad principen mer konkret innebär är alltså ett avsteg från kravet på adekvans.¹⁷⁸

Casus mixtus cum culpa har använts flitigast inom den utomobligatoriska skadeståndsrätten när en sakskada orsakats av en olyckshändelse och skadan föranletts av ett olovligt förfogande.¹⁷⁹ Agell lyfter särskilt fram det olovliga förfarandet som ett starkt rättspolitiskt argument för principens tillämplighet.¹⁸⁰ Principens ställning är dock omstridd vid inomobligatoriska förhållanden.¹⁸¹ Bengtsson behandlar casus mixtus cum culpa i förhållande till hyresavtal och menar att en tillämpning av principen nog endast kan aktualiseras om det är fråga om ett tydligt kontraktsbrott och kontraktsbrottet varit ägnat att öka risken för den uppkomna skadan.¹⁸² Hagström är också osäker på principens tillämplighet i inomobligatoriska situationer och menar att principen torde lämpa sig bäst vid uppsåtliga kontraktsbrott samt vid grov oaktsamhet. Principens tillämplighet är dock enligt Hagström mer oklar vid fall av enkel oaktsamhet från den kontraktsbrytande parten.¹⁸³

I sammanhanget bör även vad Samuelsson skriver om casus mixtus cum culpa belysas. Samuelsson menar att principen inte kan anses vara en allmän rättsgrundsats, än mindre att den kan anses inkludera entreprenadavtal i sitt tillämpningsområde. Enligt Samuelsson bör därför argument med stöd i casus mixtus cum culpa bemötas med stor restriktion när det förekommer inom ramen för en tvist angående rätt till tidsförlängning.¹⁸⁴

¹⁷⁸ Schultz 2004, s. 680 f. Jfr även Hagström 2011, s. 551 f.

¹⁷⁹ Schultz 2004, s. 681.

¹⁸⁰ Agell 1984, s. 47 f. Jfr härvid även Karlgren 1955, s. 365 ff., till vilken Agell hänvisar.

¹⁸¹ Jfr Dufwa 1993, s. 1398 och Schultz 2004, s. 688.

¹⁸² Bengtsson 1976, s. 57 f. Se dock här även Agell 1984, s. 54. Agell riktar kritik mot Bengtssons uttalande och menar att kravet på att kontraktsbrottet ska ha varit ägnat att öka risken för den uppkomna skadan inte kan upprätthållas.

¹⁸³ Hagström 2011, s. 552.

¹⁸⁴ Samuelsson 2011, s. 183.

5 Skadeståndslagen

5.1 Inledning

I kapitlet nedan följer en genomgång av de mest centrala reglerna som styr en skadelidandes rätt till ersättning enligt skadeståndslagen. Kapitlets avsikt är inte att vara uttömmande utan har snarare till syfte att presentera de regler som kommer att problematiseras och fördjupas under kapitel sex.

5.2 Grundläggande förutsättningar för ansvar

Av 2 kap. 1 § SkL följer att den som med uppsåt eller av vårdslöshet vållat personskada eller sakskada ska ersätta skadan. Bestämmelsen som kommer till uttryck i 2 kap. 1 § SkL benämns inom litteraturen för *den allmänna culparegeln*.¹⁸⁵ Är det fråga om en ren förmögenhetsskada krävs enligt 2 kap. 2 § SkL att skadan vållats genom brott för att skadeståndsskyldighet ska aktualiseras.¹⁸⁶

För att en skadeståndsskyldighet ska uppkomma enligt 2 kap. 1 § SkL och 2 kap. 2 § SkL krävs att en rad olika moment är uppfyllda.¹⁸⁷ Till de grundläggande förutsättningarna hör att en skada ska ha uppstått och att det inte är fråga om en (helt) självförvållad skada.¹⁸⁸ Vidare krävs att den som orsakat skadan varit oaktsam eller orsakat skadan uppsåtligen, vilket brukar beskrivas med begreppet *vållande*.¹⁸⁹ Därutöver uppställs som krav att handlingen ska ha orsakat skadan på ett adekvat sätt samt att skadan ligger inom ramen för det intresse som skyddas.¹⁹⁰

5.3 Uppsåt och oaktsamhet

Ett centralt moment i den allmänna culparegeln är att den skadeståndsskyldige vållat den uppstådda skadan, antingen uppsåtligen eller av oaktsamhet.¹⁹¹ För att avgöra om en person varit oaktsam måste det

¹⁸⁵ Lech 1973, s. 16 f.

¹⁸⁶ Av 1 kap. 2 § SkL följer att en ren förmögenhetsskada är en skada som uppkommer utan samband med att någon lider personskada eller sakskada. Se även Bengtsson & Strömbäck 2013, 1.2.1.

¹⁸⁷ Karlgren 1972, s. 30.

¹⁸⁸ Hellner & Radetzki 2014, s. 101 f.

¹⁸⁹ Bengtsson & Strömbäck 2013, 2:1.2. Som nämnts ovan gäller för rena förmögenhetsskador att skadan måste orsakats genom brott.

¹⁹⁰ Karlgren 1972, s. 30 och Bengtsson & Strömbäck 2013, 2:1.4.

¹⁹¹ Jfr Bengtsson & Strömbäck 2013, 2:1.1. Att försöka dra en tydlig skiljelinje mellan uppsåt och oaktsamhet är ofta inte nödvändigt då även oaktsamhet leder till

kunna visas att personen borde agerat annorlunda. Vad som krävs är således att personens agerande kan placeras i relation till en handlingsnorm av något slag. Denna handlingsnorm ansågs historiskt utgå från *bonus pater familias*, dvs. personen ska iaktta den grad av aktsamhet som kan tillskrivas en god familjefader.¹⁹²

Enligt Hellner & Radetzki lever uttrycket *bonus pater familias* fortfarande kvar även om culpabedömningen allt mer sällan utgår ifrån en jämförelse av vilken aktsamhetsgrad som normalt sett iakttas.¹⁹³ Vägledande för aktsamhetsbedömningen är numera istället framförallt bestämmelser i författningar, handlingsföreskrifter från myndigheter och prejudikat.¹⁹⁴ Skulle emellertid ovan nämnda normkällor inte ge någon ledning kommer domstolen vara hänvisad till en skönsmässig culpabedömning.¹⁹⁵ Hur denna skönsmässiga bedömning sker är svårt att sammanfatta, ofta torde det bli fråga om *in casu*-bedömningar.¹⁹⁶ Det som dock rent allmänt får anses vara vägledande är den risk för skada som handlingen medför. Desto större skaderisk en viss handling medför, desto större aktsamhetskrav kommer domstolen att ställa på personen som utför handlingen.¹⁹⁷ Inom ramen härför kommer ytterligare en parameter in, den handlande personens möjlighet att förekomma skadan.¹⁹⁸ Vidare kan domstolen även i viss utsträckning beakta individuella omständigheter hos den handlande.¹⁹⁹

5.4 Orsakssamband

För att skadeståndsskyldighet ska föreligga krävs att den skadegörande handlingen orsakat skadan på ett adekvat sätt.²⁰⁰ Detta brukar uttryckas med att det för skadeståndsskyldighet uppställs ett krav på *adekvat kausalitet*.²⁰¹ Här kommer endast kravet på orsakssamband att behandlas. En redogörelse över hur adekvansbedömningen sker återfinns i efterföljande avsnitt.

Grunden i kravet på orsakssamband är att den skadegörandehändelsen har orsakat skadan.²⁰² Kravet på kausalitet kan också beskrivas som att skadan måste utgöra en följd av handlingen.²⁰³ Vid analyser av orsakssamband tas

skadeståndsskyldighet enligt skadeståndslagen, se Hellner & Radetzki 2014, s. 122. Av detta skäl kommer framställningen nedan endast fokusera på kravet på oaktsamhet.

¹⁹² Karlgren 1972, s. 57; Saxén 1975, s. 8 och Hellner & Radetzki 2014, s. 122.

¹⁹³ Hellner & Radetzki 2014, s. 123.

¹⁹⁴ Dufwa 1993, s. 840; Bengtsson & Strömbäck 2013, 2:1.2 och Hellner & Radetzki 2014, s. 123.

¹⁹⁵ Dufwa 1993, s. 840 och Hellner & Radetzki 2014, s. 123 och 127.

¹⁹⁶ Dufwa 1993, s. 841.

¹⁹⁷ Bengtsson & Strömbäck 2013, 2:1.2.

¹⁹⁸ Hellner & Radetzki 2014, s. 128 f. Enligt Hellner & Radetzki är kostnaden för att undvika skadan en särskilt viktig parameter vid denna bedömning.

¹⁹⁹ Bengtsson & Strömbäck 2013, 2:1.2.

²⁰⁰ Karlgren 1972, s. 37.

²⁰¹ Bengtsson & Strömbäck 2013, 1:1.5.

²⁰² Hellner & Radetzki 2014, s. 184.

²⁰³ Radetzki 2014, s. 26.

normalt utgångspunkt i begreppen *tillräcklig betingelse* och *nödvändig betingelse*.²⁰⁴ Att en händelse utgör en tillräcklig betingelse för en annan händelse innebär att händelsen enligt naturens ordning leder till den andra. Att en händelse är en nödvändig betingelse för en annan innebär att den senare händelsen inte skulle inträffat, den förra händelsen förutan.²⁰⁵ Indelningen i tillräckliga och nödvändiga betingelser har sin grund i *sine qua non-läran*.²⁰⁶ *Sine qua non-läran* har inom litteraturen även benämnts som *betingelsesteorin* eller *ekvivalensteorin*.²⁰⁷ Enligt *sine qua non-läran* är kravet på orsakssamband endast uppfyllt om den skadebringande händelsen varit en nödvändig betingelse för skadan.²⁰⁸

Typiskt sett är en skadeorsak både en tillräcklig och nödvändig betingelse för skadan och *sine qua non-läran* fungerar då ändamålsenligt.²⁰⁹ I situationer med konkurrerande skadeorsaker uppstår emellertid problem. Problematiken följer av att det i en situation med konkurrerande skadeorsaker kan finnas två stycken händelser som självständigt utgör tillräckliga betingelser för skadan men ingen av händelserna kan anses vara en nödvändig betingelse. Detta gäller eftersom skadan skulle ha inträffat oavsett frånvaron av en av händelserna.²¹⁰

I situationen som beskrivits i stycket ovan tycks det emellertid råda konsensus inom litteraturen om att *sine qua non-läran* är otillräcklig.²¹¹ När två stycken skadebringande handlingar inträffar samtidigt²¹², leder till samma skada och var för sig utgör tillräckliga betingelser för skadan är den rådande uppfattningen att båda skadehandlingarna ska anses ha orsakat skadan. Skadevållarna ska i denna situation ansvara solidariskt för den uppkomna skadan.²¹³ Avsteget från *sine qua non-läran* har motiverats med att det skulle vara orimligt att låta skadevållarna undgå ansvar på grund av att skadan kan tillräknas båda skadevållarna.²¹⁴ Det har också gjorts gällande att det resultat som följer av *sine qua non-läran* skulle stå i strid med den allmänna rättsuppfattningen.²¹⁵

²⁰⁴ Schultz 2007, s. 268. Se även t.ex. NJA 2012 s. 597.

²⁰⁵ Hellner & Radetzki 2014, s. 185 f.

²⁰⁶ Schultz 2007, s. 265.

²⁰⁷ Jfr Dufwa 1993, s. 948.

²⁰⁸ Persson 1953, s. 94 och Dufwa 1993, s. 948.

²⁰⁹ Hellner & Radetzki 2014, s. 186.

²¹⁰ Schultz 2007, s. 311 ff. och Radetzki 2012, s. 148 ff.

²¹¹ Karlgren 1943, s. 36 ff.; Persson 1953, s. 95; Lech 1973, s. 27; Dufwa 1993, s. 969 f.; Schultz 2007, s. 312 f. och Hellner & Radetzki 2014, 203. För liknande uppfattning i Norden se Saxén 1975, s. 342 och Lødrup 2009, s. 343.

²¹² Kravet på att de skadebringande händelserna ska inträffat samtidigt har ibland kompletteras med att de skadebringande händelserna ska ha inträffat *samtidigt eller något så när samtidigt*, se t.ex. Karlgren 1972, s. 41; Lech 1973, s. 27; Saxén 1975, s. 342 och Peczenik 1979 s. 50.

²¹³ Persson 1953, s. 95 ff.; Agell 1972, s. 8; Lech 1973, s. 27; Dufwa 1993, s. 969 f. och Hellner & Radetzki 2014, s. 203 ff. Det bör här påpekas att ovan nämnda författare anför delvis olika argument för sin ståndpunkt. Det landar dock alla i slutsatsen att solidariskt ansvar för skadan ska föreligga. Se även NJA 2012 s. 597.

²¹⁴ Lech 1973, s. 27.

²¹⁵ Radetzki 2012, s. 149.

Det kan således konstateras att även om sine qua non-läran bildar utgångspunkt för orsaksbedömningar krävs i vissa fall att ett avsteg från läran sker. Detta blir särskilt tydligt vid situationer med konkurrerande skadeorsaker. Orsaksläran är emellertid även beroende av ytterligare faktorer. Häribland kan nämnas att en skada kan betraktas som färdig, betydelsen av att en av de tillräckliga betingelserna är en kasuell orsak och möjligheten att dela upp en skada i olika delskador. Dessa faktorers påverkan kommer att behandlas mer ingående i kapitel sex.

5.5 Adekvans

För att skadeståndsskyldighet ska aktualiseras krävs att det föreligger *adekvat kausalitet*.²¹⁶ Kravet på adekvat kausalitet syftar till att uppställa en yttre gräns för skadeståndsansvaret eftersom lagstiftaren ej önskat att varje slumpmässigt uppkommen skadeföljd ska leda till skadeståndsskyldighet.²¹⁷ Kravet på adekvat kausalitet brukar beskrivas med att en skada, för att vara ersättningsgill, ska ligga i farans riktning.²¹⁸ Det har även framhållits att det för skadeståndsskyldighet krävs att skadan ska ha varit generellt ägnad att åstadkomma skada.²¹⁹ Vad adekvansbedömningen innebär är således en kausalitetsvärdering som tillgrips i syfte att åstadkomma en rimlig begränsning av skadevållarens skadeståndsansvar. Bedöms en skada vara för avlägsen eller svårförutsebar ska den inte ersättas enligt principen om adekvat kausalitet.²²⁰

Hur en domstol går till väga när den ska fastställa om en viss skada legat i farans riktning kan svårligen sammanfattas på några korta rader.²²¹ En metod som dock diskuterats inom doktrinen och i förarbetena till skadeståndslagen utgår från läran om *vir optimus*.²²² Vir optimus innebär att frågan om en skada legat i farans riktning ska göras i efterhand med utgångspunkt i vad en person med tillgång till alldeles särskild sakkunskap och insikt kunnat förutse.²²³ Läran om vir optimus utgår således inte endast från vad den enskilde skadevållaren vid skadetillfället kunde förutse utan inkluderar även andra konsekvenser såsom förutsebara.²²⁴ Det bör

²¹⁶ Karlgren 1943, s. 39. Jfr även NJA 1993 s. 41 I och II där HD uttalar att förekomsten av adekvat kausalitet mellan en handling och inträffad skada är en grundförutsättning för att skadestånd ska kunna utgå. Det kan framhållas att termen *juridisk kausalitet* även förekommer för att beskriva nämnda förutsättning, se t.ex. Saxén 1962, s. 19 och Karlgren 1972, s. 44.

²¹⁷ Radetzki 2012, s. 159.

²¹⁸ Hellner & Radetzki 2014, s. 194. Inom litteraturen har kravet på adekvat kausalitet även b.l.a. beskrivits som att skadan ska ha varit *beräknelig, påräknelig* eller *förutsebar*, se Radetzki 2012, s. 161.

²¹⁹ Karlgren 1972, s. 45. Jfr även Dufwa 1993, s. 987.

²²⁰ Schultz 2010, s. 15 f. och Bengtsson & Strömbäck 2013, 1:1.5.

²²¹ Jfr Lech 1973, s. 29 och Hellner & Radetzki 2014, s. 195.

²²² Prop. 1972:5, s. 22 och Dufwa 1993, s. 988.

²²³ Prop. 1972:5, s. 22 och Karlgren 1972, s. 47. Jfr även Hellner & Radetzki 2014, s. 195.

²²⁴ Lech 1973, s. 32 och Hellner & Radetzki 2014, s. 195.

emellertid framhållas att det är oklart om svensk rättspraxis ger stöd åt läran om vir optimus.²²⁵

5.6 Medvållande

Av 6 kap. § 1 SkL följer att ett skadestånd med anledning av sakskada eller ren förmögenhetsskada kan jämkas om den skadelidande medverkat till skadan genom vållande.²²⁶ Av bestämmelsens tredje stycke framgår att jämkningen ska utgå ifrån vad som framstår skäligt med beaktande av graden av vållande på ömse sidor och omständigheterna i övrigt.

En grundläggande förutsättning för att reglerna om medvållande ska bli tillämpliga är att skadevållaren kan göras ansvarig för den orsakade skadan så till vida att kravet på orsakssamband anses uppfyllt.²²⁷ Här samspelar reglerna om jämkning på grund av medvållande med de principer som gäller för orsaksbedömningar genom att en skadelidandes medverkan kan påverka bedömningen av vilken skada som orsakats.²²⁸ För det fallet att en uppdelning av skadan är möjlig kan en orsaksbedömning medföra att skadevållaren endast anses skadeståndsskyldig för en delskada.²²⁹ Det är således viktigt att beakta att den skadelidandes medverkan i skadeförloppet kan påverka skadevållarens skadeståndsskyldighet redan innan bedömningen når frågan om jämkning på grund av medvållande.

För att jämkning av skadevållarens skadeståndsskyldighet ska aktualiseras krävs att medvållande kan läggas den skadelidande till last. Vad det mer konkret innebär är att oaktsamhet ska ha förekommit på den skadelidandes sida.²³⁰ Det är en omdebatterad fråga inom doktrinen om vållandebedömningen ska ske på samma sätt vid medverkan som vid orsakande av skada för annan.²³¹ Den rådande uppfattningen tycks emellertid vara att bedömningen huvudsakligen sker på samma sätt i de båda fallen.²³² Hellner & Radetzki framhåller dock att det vid medvållandebedömningen normalt är risken att själv lida skada som står i centrum och inte risken att tillfoga annan skada.²³³

²²⁵ Dufwa 1993, s. 988 och Hellner & Radetzki 2014, s. 195.

²²⁶ För personskador krävs för jämkning att den skadelidande medverkat till skadan uppsåtligt eller genom grov oaktsamhet. Då detta avsnitt endast har till syfte att visa på vissa allmänna tankar avseende jämkningsinstitutet kommer bara jämkning av sakskada och ren förmögenhetsskada att beaktas.

²²⁷ Grönfors 1954, s. 32. Detta följer av att regeln i 6:1 SkL är utformad som en reduktionsregel. Föreligger inte skadeståndsskyldighet i första skedet är det en naturlig konsekvens att reglerna om medvållande inte aktualiseras.

²²⁸ Karlgren 1972, s. 215 och Bengtsson 1982, s. 168.

²²⁹ Grönfors 1954, s. 31 f. Frågan om när en uppdelning av en skada i olika delskador kan ske kommer att behandlas mer ingående nedan, se avsnitt 6.1.4.2.

²³⁰ Bengtsson & Strömbäck 2013, 6:1.7.

²³¹ Jfr Bengtsson 1982, s. 60.

²³² Grönfors 1954, s. 46 f.; Bengtsson 1982, s. 60 och Hellner & Radetzki 2014, s. 217.

²³³ Hellner & Radetzki 2014, s. 217. Se även Grönfors 1954, s. 39. Grönfors framhåller särskilt två ytterligare skillnader mellan de båda bedömningarna. Grönfors menar för det första att underlåtenhet oftare än annars kan anses vårdslöst inom ramen för

Den centrala bedömningsfaktorn för att avgöra om jämkning ska ske är skuldgraden på ömse sidor.²³⁴ Det som sker är således en jämförelse av vållandet på skadevållarens sida med vållandet på den skadelidandes sida.²³⁵ Som framhålls inom doktrinen är emellertid denna bedömning förenad med stora svårigheter.²³⁶ Inte sällan torde det därför bli fråga om en skönsmässig bedömning för att avgöra hur graden av oaktsamhet ska fastställas mellan parterna.²³⁷ Inom doktrinen lyfts vidare fram att orsaksbedömningar, i den mån de inte beaktats tidigare, kan påverka jämningsbedömningen.²³⁸ Vid sidan av faktorerna ovan kan även farligheten hos vardera partens verksamhet och parternas ekonomiska förhållande få betydelse vid jämningsbedömningen.²³⁹ Om nämnda jämningsfaktorer inte ger vägledning bör ansvaret enligt Grönfors delas lika mellan parterna.²⁴⁰

När jämkning aktualiseras fastställs normalt skadeståndet till en viss kvotdel, vanligen 1/3, 1/2 eller 2/3, av den skadeståndsskyldighet som skulle ha utgått, medvållandet förutan.²⁴¹ Det är även möjligt att ”jämka till noll”. Detta torde framförallt bli aktuellt i situationer då den skadevållandes oaktsamhet framstår som obetydlig i förhållande till den skadelidandes.²⁴²

medvållandebedömningen. För det andra anför Grönfors att en skadelidande i större utsträckning än andra kan tillåtas utsätta sin egendom för risker.

²³⁴ Bengtsson 1982, s. 88.

²³⁵ Bengtsson & Strömbäck 2013, 6:1.8.

²³⁶ Bengtsson framhåller t.ex. att det vållande som åläggs skadevållaren ofta skiljer sig från det slags vållande som läggs den skadelidande till last, se Bengtsson 1982, s. 90. Se härvid även Grönfors 1954, s. 50.

²³⁷ Bengtsson & Strömbäck 2013, 6:1.8. Jfr även Grönfors 1954, s. 50 och Bengtsson 1982, s. 89.

²³⁸ Saxén 1975, s. 124; Bengtsson 1982, s. 51 och Hellner & Radetzki 2014, s. 217. Det bör dock påpekas att såväl Saxén som Bengtsson framhåller att det finns en svårighet i att, i denna del, hålla isär en orsaksbedömning från sådana faktorer som normalt påverkar skuldgraden.

²³⁹ Grönfors 1954, s. 51; Bengtsson 1982, s. 93 f. och 98-103; Bengtsson & Strömbäck 2013, 1:1.8 och Hellner & Radetzki 2014, s. 217.

²⁴⁰ Grönfors 1954, s. 51 f. Jfr även SjöL 8 kap. 1 §.

²⁴¹ Hellner & Radetzki 2014, s. 217.

²⁴² Grönfors 1954, s. 53; Karlgren 1972, s. 220 och Bengtsson & Strömbäck 2013, 1:1.8. Omvänt gäller att jämkning inte behöver ske om den skadelidandes oaktsamhet är obetydlig i förhållande till skadevållarens.

6 Tre typfall

6.1 Typfall 1

6.1.1 Inledning

Det typfall som står i fokus för detta avsnitt utgår från det exempel som beskrevs i det inledande kapitlet.²⁴³ Den centrala frågan är vad som gäller när beställaren framställer krav på förseningsvite med anledning av att entreprenaden fördröjts med två veckor (på grund av att entreprenören saknade tillräckligt med arbetskraft) och entreprenören invänder att det föreligger en rätt till tidsförlängning för motsvarande tid (på grund av osedvanlig väderlek). Exemplet förutsätter att det kan fastslås att förseningsorsakerna inträffat, att de oberoende av varandra pågått under samma period och att de var för sig kunnat orsaka entreprenadens försening med två veckor.

6.1.2 AB 04 och allmänna obligationsrättsliga principer

Inledningsvis kan det konstateras att ett överskridande av kontraktstiden berättigar beställaren till förseningsvite enligt AB 04 kap. 5 § 3. Som behandlats ovan behöver beställaren inte visa att entreprenören varit oaktsam eller att skada uppstått på grund av förseningen. Så snart kontraktstiden överskrids äger beställaren rätt till förseningsvite. Rätten till förseningsvite är dock inte undantagslös utan påverkas av om det föreligger en rätt till tidsförlängning för entreprenören.²⁴⁴

I typfallet gör entreprenören gällande att förseningen orsakats av osedvanlig väderlek, något som enligt AB 04 kap. 4 § 3 p. 4 berättigar till tidsförlängning. Ur ett tidsförlängningshänseende är det oväsentligt vilken av punkterna i AB 04 kap. 4 § 3 som entreprenören åberopar. AB 04 gör inte skillnad på om entreprenadens fördröjning orsakats av oaktsamhet från beställaren eller om fördröjningen beror på osedvanlig väderlek, båda händelserna berättigar till lika lång tidsförlängning.

Som framkommit ovan är frågan om konkurrerande förseningsorsaker sparsamt behandlad inom den entreprenadrättsliga litteraturen. Hedberg anför visserligen att rätten till tidsförlängning är absolut om någon av de omständigheterna som uppräknas i AB 04 kap. 4 § 3 inträffar.²⁴⁵ Jag finner det dock tveksamt om Hedberg hade konkurrerande förseningsorsaker i åtanke vid sitt uttalande. Enligt mig är det en mer trolig tolkning att

²⁴³ Se avsnitt 1.1 ovan.

²⁴⁴ Se avsnitt 3.2 och 3.3 ovan.

²⁴⁵ Hedberg 2010, s. 72.

Hedberg med sitt påstående avsåg framhålla att beställaren inte kan undvika ansvar genom att hävda att entreprenören måste försöka undanröja hindret.

Samuelsson berör frågan avseende konkurrerande förseningsorsaker mer utförligt än Hedberg men menar att AB 04 inte tar ställning till problematiken. En analys av konkurrerande förseningsorsaker får därför enligt Samuelsson företas på samma sätt som orsaksbedömningar.²⁴⁶ Hur en sådan orsaksbedömning ska ske kommer att behandlas mer ingående i avsnitt 6.1.4 och 6.1.5 nedan.

Samuelsson anför därutöver att det är en allmän grundprincip att om en entreprenad försenats på grund av en händelse för vilken beställaren bär risken, denne inte kan åberopa händelsen till stöd för en rätt till förseningsvite.²⁴⁷ På samma sätt gäller enligt Samuelsson att en entreprenör inte kan åberopa ett hinder som denne bär risken för till stöd för att erhålla tidsförlängning.²⁴⁸ Som verktyg för att lösa förevarande typfall hjälper dock nämnda principer föga. Det följer av att i en situation med konkurrerande förseningsorsaker kommer vardera parten att kunna framställa sina krav och som grund åberopa händelsen inom den andres risksfär. Det kommer således, principerna till trots, fortfarande råda konkurrens mellan två berättigade intressen enligt AB 04. En mer långtgående tolkning av principerna är att de helt hindrar respektive part från att framställa sina krav. Inte heller detta löser emellertid problematiken då såväl beställaren som entreprenören kommer att fråntas rätten till förseningsvite respektive tidsförlängning om principerna tillämpas fullt ut i en situation med konkurrerande förseningsorsaker.

En av de principer som Samuelsson behandlar liknar den princip som återfinns inom den allmänna obligationsrätten och som stadgar att en köpare inte har rätt till ersättning till följd av en försening som beror på köparen själv.²⁴⁹ Principerna skiljer sig åt, enligt min uppfattning, i den bemärkelsen att den princip som återfinns inom den allmänna obligationsrätten endast aktualiseras om förseningen berott på köparen. Skillnaden består således i att den princip som Samuelsson framhåller omfattar ett större antal händelser genom att den innefattar alla händelser som enligt AB 04 kap. 4 § 3 berättigar entreprenören till tidsförlängning.

Som tidigare framhållits visar Olsens framställning att domstolarna vid sin tillämpning av nämnda allmänna obligationsrättsliga princip har företagit en orsaksbedömning för att avgöra hur köparens rätt till ersättning ska påverkas av att en del av förseningen berott på köparen själv. Enligt Olsen framgår att

²⁴⁶ Samuelsson 2011, s. 183 f.

²⁴⁷ Samuelsson 2011, s. 182. En liknande princip återfinns i den engelska entreprenadrätten i form av *the prevention principle*. För behandling härom se t.ex. Anderson 2008, s. 549 ff. och Hudson 2010, s. 893 f.

²⁴⁸ Samuelsson 2011, s. 182.

²⁴⁹ Jfr under avsnitt 4.2 och 4.3 ovan.

huvudlinjen i rättspraxis, vid tidsrelaterade vitesklausuler, är att ersättningsskyldigheten sätts ned.²⁵⁰

Det är svårt att dra långtgående slutsatser från Olsens redogörelse. En anledning härtill är att de rättsfall som Olsen grundar sin framställning på är kortfattade (det rör sig framförallt om notisfall) och till följd av detta framgår inte omständigheterna som legat till grund för domsluten särskilt tydligt. En konsekvens härav är att det inte går att utläsa om det parallellt med den av köparen orsakade förseningen också förelåg en förseningsorsak för vilken säljaren bar ansvaret. Som verktyg för att lösa förevarande typfall tycks därför de rättsfall som Olsen refererar till vara otillräckliga.

En möjlighet är att nämnda obligationsrättsliga princip ska ges den innebörden att den alltid fråntar köparen rätten till förseningsvite när förseningen orsakats av en händelse som berott på köparen, oaktat att det samtidigt inträffat en förseningshändelse som säljaren bär risken för. Om denna förståelse av principen är korrekt skulle det finnas skäl att skilja mellan olika tidsförlängningsgrunder i AB 04. Min uppfattning är emellertid att det finns anledning att vara skeptisk till att låta en sådan förståelse av principen påverka bedömningen av konkurrerande förseningsorsaker enligt AB 04.

En anledning till denna skepsis är att en sådan lösning ej tar hänsyn till att parterna inte bara avtalat om vilka händelser som ska berättiga till tidsförlängning utan också, om än indirekt, avtalat om vilka händelser som inte ska göra det. Genom att endast tillmäta händelsen inom beställarens risksfär betydelse är det min mening att ett avsteg sker från den riskfördelning som följer av parternas avtal.²⁵¹

Ytterligare ett skäl mot att tillerkänna principen ovan nämnda innebörd är att AB 04 i tidsförlängningshänseende inte gör skillnad på vilken typ av hinder som orsakat entreprenadens fördröjning. Det vore därför inkonsekvent att vid bedömningen av konkurrerande förseningsorsaker tillmäta vissa hinder som ryms inom AB 04 kap. 4 § 3 större betydelse än andra. Det kan dock framhållas att entreprenören enligt AB 04 kap. 5 § 4 endast är berättigad till ersättning för de kostnader som fördröjningen innebär om fördröjningen beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida.²⁵² Det vore därför möjligt att argumentera för att nämnda bestämmelse ger uttryck för att hinder som beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida ska betraktas som mer allvarliga än andra hinder och att det skulle motivera en särbehandling även i en situation med konkurrerande förseningsorsaker. Min uppfattning är emellertid att det finns skäl att ställa sig tveksam till om AB 04 kap. 5 § 4 kan anses ge uttryck för en sådan allmän princip.

²⁵⁰ Se avsnitt 4.3 ovan.

²⁵¹ Detta argument kommer att utvecklas vidare nedan.

²⁵² Se avsnitt 3.5 ovan.

6.1.3 Argumentation från den engelska entreprenadrätten

För att lösa problemet med konkurrerande förseningsorsaker kan det vara av intresse att studera den engelska rätten där frågan behandlats i flera rättsfall.²⁵³ Enligt engelsk rätt utgår bedömningen av konkurrerande förseningsorsaker från *the Malmaison approach*.²⁵⁴ The Malmaison approach kom först till uttryck i avgörandet *Henry Boot Construction v Malmaison Hotel*²⁵⁵. I avgörandet stadgade domstolen att om det finns två konkurrerande förseningsorsaker, varav en berättigar entreprenören till tidsförlängning och en inte gör det, ska entreprenören tillerkännas en rätt till tidsförlängning trots förekomsten av den konkurrerande förseningsorsaken.²⁵⁶ The Malmaison approach har bekräftats av efterföljande avgöranden som *Walter Lilly*²⁵⁷ och *Steria v Sigma*²⁵⁸. The Malmaison approach är även den lösning som återfinns i *The SCL Delay and Disruption Protocol*.²⁵⁹

The Malmaison approach har inom den engelska litteraturen motiverats med att den representerar parternas riskfördelning enligt avtalet.²⁶⁰ När parterna uttryckligen kommit överens om att vissa omständigheter ska medföra en rätt till tidsförlängning, då måste parterna också ha övervägt möjligheten att en försening kan inträffa även på grund av andra omständigheter. Det förutsätts att parterna vid avtalsstillfället insåg att en försening kan uppstå av flera olika anledningar och trots vetskap om detta valt att berättiga entreprenören till tidsförlängning under vissa förutsättningar.²⁶¹

Lösningen som the Malmaison approach erbjuder har flera fördelar. Till skillnad från den allmänna obligationsrättsliga princip som redogjorts för ovan gör the Malmaison approach inte skillnad på olika tidsförläningsskäl utan tillerkänner entreprenören en rätt till tidsförlängning så snart ett tidsförlängningsgrundande hinder inträffat. Genom att bortse från förseningsorsaken inom entreprenörens risksfär

²⁵³ I engelsk rätt är det, precis som i svensk rätt, avtalet mellan parterna som i första hand reglerar entreprenörens rätt till tidsförlängning och beställarens rätt till förseningsvite. Allt som oftast lämnas dock frågor om konkurrerande förseningsorsaker (Eng. *concurrent delay*) oreglerade. För den allmänna förståelsen kan det påpekas att entreprenadavtalen i England i huvudsak utformas efter liknande mönster som i Sverige. Under vissa förutsättningar enligt avtalen har entreprenören rätt till tidsförlängning och om kontraktstiden överträds har beställaren rätt till förseningsvite. Se Marrin 2002, s. 436; Hudson 2010, s. 945 och Keating 2012, s. 279 ff.

²⁵⁴ Marrin 2002, s. 448; Winter 2009, s. 20; Hudson 2010, s. 949; Keating 2012, s. 283 och Cocklin 2014, s. 42.

²⁵⁵ *Henry Boot Construction (UK) Ltd v Malmaison Hotel (Manchester) Ltd* [1999] 70 Con. L.R. 32 QBD (TCC).

²⁵⁶ *Henry Boot Construction (UK) Ltd v Malmaison Hotel (Manchester) Ltd* [1999] 70 Con. L.R. 32 QBD (TCC).

²⁵⁷ *Walter Lilly & Co Ltd v Mackay* [2012] EWHC 1773 QBD (TCC).

²⁵⁸ *Steria Ltd v Sigma Wireless Communications Ltd* [2007] EWHC 3454 QBD (TCC).

²⁵⁹ Se *The SCL Delay and Disruption Protocol* s. 17.

²⁶⁰ Marrin 2002, s. 447. Se även Thomas 2013, s. 46.

²⁶¹ Hudson 2010, s. 947 och Keating 2012, s. 283.

främjas dessutom en snabb och effektiv hantering av tvisten.²⁶² Regeln är vidare enkel att tillämpa och det är tydligt för parterna vem som ska bära risken för den inträffade förseningen.

Trots nämnda fördelar är jag inte övertygad om att en introduktion av principen för svenskt vidkommande vore att föredra. Det beror på att det enligt min uppfattning får anses tveksamt om en dylik lösning, likt vad de engelska författarna menar, representerar parternas riskfördelning enligt avtalet. AB 04 bygger på att beställaren har rätt till förseningsvite om kontraktstiden överskrids och entreprenören inte kan göra gällande en rätt till tidsförlängning. Rätten till tidsförlängning styrs av tydliga kriterier och genom dessa regleras vem av parterna som ska bära risken för att entreprenaden fördröjts. Reglerna i AB 04 styr således inte bara under vilka förutsättningar entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning utan reglerar även i vilka situationer entreprenören själv ska få stå risken för förseningen. Enligt min mening vore det en för långtgående tolkning av avtalet att mena att parterna utgått från att entreprenören ska ha en absolut rätt till tidsförlängning även i en situation med konkurrerande förseningsorsaker.²⁶³ AB 04 kap. 4 § 3 kvalificerar inte bara vilka händelser som berättigar entreprenören till tidsförlängning utan också vilka händelser som inte gör det. En lösning som ska representera parternas riskfördelning måste därför ta hänsyn även till entreprenörens försening, något som the Malmaison approach inte gör.

6.1.4 Skadeståndsrättsliga aspekter

6.1.4.1 Orsaksbedömningen

Som behandlats ovan tar analyser av orsakssamband normalt utgångspunkt i sine qua non-läran.²⁶⁴ I förevarande typfall kan det konstateras att såväl den osedvanliga väderleken som avsaknaden av tillräckligt med arbetskraft var för sig varit tillräckliga betingelser för att orsaka entreprenadens försening med två veckor. Ingen av händelserna är dock en nödvändig betingelse eftersom förseningen skulle inträffat även om en av förseningshändelserna hade uteblivit. Tillämpas sine qua non-läran fullt ut på entreprenörens krav på tidsförlängning kommer således inte kausalitet anses föreligga mellan den osedvanliga väderleken och entreprenadens försening.

Som framkommit ovan har dock sine qua non-läran ansetts otillfredsställande inom skadeståndsrätten när det finns flera skadevällare. Om två skadebringande händelser, oberoende av varandra, medfört samma skada under samma tidsperiod ska istället båda skadehändelserna medföra

²⁶² Jfr under avsnitt 3.2.1 och 3.2.2 ovan.

²⁶³ En enligt mig mer trolig uppfattning är att parterna medvetet lämnat frågan om konkurrerande förseningsorsaker oreglerad, jfr Hudson 2010, s. 945 och Ramberg & Ramberg 2014, s. 147 f.

²⁶⁴ Se avsnitt 5.4 ovan.

skadeståndsansvar. Skadevällarna blir då solidariskt ansvariga för den uppkomna skadan.²⁶⁵

Frågan är emellertid vad som gäller när en av de tillräckliga betingelserna kan tillskrivas förhållanden på den skadelidandes sida. När den skadelidande själv tillfogat sig skada saknas normalt ett skadeståndsrättsligt intresse. De skäl som motiverar solidariskt ansvar i en situation med flera skadevällare minskar klart i relevans då en av de tillräckliga betingelserna är att härleda till förhållanden på den skadelidandes sida.²⁶⁶ Å andra sidan har det inom litteraturen framhållits en önskan om en rättsteknisk överrensstämmelse mellan situationerna att flera skadevällare orsakat skada och att skadevällaren och den skadelidande orsakat skada.²⁶⁷ Det kan dessutom ifrågasättas varför en skadevällare ska gå fri från ansvar när denne, i frånvaro av den skadelidandes orsakande, skulle fått svara för hela skadan ensam.

Som redogjorts för ovan kan skadevällarens skadeståndsskyldighet jämkas när medvällande på den skadelidandes sida har medverkat till skadan.²⁶⁸ Medvällandereglernas tillämplighet kräver emellertid att en skadeståndsskyldighet redan föreligger och att orsaksbedömningen i första ledet är genomförd.²⁶⁹ För att kunna använda medvällandereglerna i en situation där ingen av händelserna är en nödvändig betingelse för skadan men där båda händelserna utgör tillräckliga betingelser krävs således först att ett avsteg från sine qua non-läran tillåts.

Såvitt jag kunnat finna saknas det i rättskällorna uttalanden om hur situationen ovan ska behandlas. Det finns visserligen uttalanden inom doktrinen som tar sikte på att den skadelidandes agerande kan avbryta kausaliteten.²⁷⁰ Dessa uttalanden tycks dock inte ta sikte på den aktuella situationen utan istället på det fallet att den skadelidandes agerande ökat skadan eller risken för skadans förverkligande.

Den utomobligatoriska skadeståndsrätten erbjuder således inte en fullständig lösning för hur orsaksbedömningen ska ske i den i typfallet aktuella situationen. Frågan som måste besvaras är därför om det i nämnda situation är befogat att upprätthålla sine qua non-läran eller om ett avsteg från läran ska tillåtas. Vilken lösning som bör tillämpas kommer att utvecklas nedan. Innan dess kommer dock vissa andra infallsvinklar utifrån ett kausalitetshänseende att belysas.

²⁶⁵ Se avsnitt 5.4 ovan.

²⁶⁶ Jfr Agell 1962, s. 196 och Bengtsson 2010, s. 1.

²⁶⁷ Grönfors 1954, s. 27 f.; Agell 1962, s. 197 och Karlgren 1972, s. 215. Jfr även Stang 1918, s. 177.

²⁶⁸ Se under avsnitt 5.6 ovan.

²⁶⁹ Jfr Grönfors 1954, s. 32.

²⁷⁰ Grönfors 1954, s. 28 f.; Agell 1962, s. 204 och Bengtsson 1982, s. 177 f.

6.1.4.2 En skada eller flera delskador?

Det kan i vissa situationer finnas anledning att skilja mellan uppdelbara och ouppdelbara skador.²⁷¹ Kan det fastställas att en skadevållares agerande endast utgjort en tillräcklig betingelse för en delskada ska skadevållaren endast ansvara för denna del.²⁷² Persson förklarar detta med att det är en grundläggande princip att en skadevållare inte kan hållas ansvarig för en skada som denne inte har orsakat.²⁷³ Det som krävs för att en skada ska kunna uppdelas är att skadan är av sådan karaktär att delskador kan särskiljas eller att skadan kan hänföras till olika orsaksfaktorer.²⁷⁴ Frågan om när en delskada ska anses föreligga är sparsamt diskuterad inom litteraturen.²⁷⁵ Följande exempel framförs emellertid av Hellner & Radetzki och kan tjäna som vägledning för hur principen om delskador ska förstås.

”Antag att A vårdslöst vållar att C:s bil kör i diket och skadas för 10 000 kronor. Vid försök att dra upp bilen ur diket skadar B den vårdslöst för 2 000 kronor. A blir då skadeståndsskyldig med 12 000 kronor (eftersom hela förlusten måste anses vara adekvat orsakad av honom). B blir skyldig att betala 2 000 kronor.”²⁷⁶

Utifrån det ovanstående kan det konstateras att en försening normalt torde kunna delas upp i flera delförseningar. Om det t.ex. antas att den osedvanliga väderleken och entreprenörens brist på arbetskraft inte inträffat samtidigt utan istället vid olika tidpunkter skulle entreprenaden totalt ha fördröjts med fyra veckor. I en sådan situation skulle det vara enkelt att särskilja olika delförseningar. Situationen försvåras dock när förseningsorsakerna inträffar vid samma tidpunkt. När förseningarna sker oberoende av varandra är det rent faktiskt fråga om två olika skeenden men effekten blir gemensam. För den totala förseningseffekten spelar det ingen roll att förseningen kan förklaras utifrån två olika skeenden. Enligt min mening måste därför en försening i en dylik situation anses vara odelbar. De principer som finns kring en skadas uppdelning på delskador tycks således inte kunna lösa problemet med konkurrerande förseningsorsaker.²⁷⁷

6.1.4.3 Betydelsen av att en av orsakerna är kasuell

En fråga som har diskuterats inom litteraturen är hur orsaksbedömningen bör påverkas av om en av de tillräckliga betingelserna är en kasuell händelse (exempelvis orsakad av väderlek eller sjukdom). Det finns författare som menar att en skillnad måste göras mellan den situationen att båda de

²⁷¹ Jfr Lech 1955, s. 25 och Hellner & Radetzki 2014, s. 206 f.

²⁷² Grönfors 1954, s. 116; Dufwa 1993, s. 945 och Hellner & Radetzki 2014, s. 207.

²⁷³ Persson 1953, s. 200.

²⁷⁴ Lundquist 1998, s. 95. Jfr även prop. 1985/86:83 s. 47.

²⁷⁵ Jfr Dufwa 1993, s. 945.

²⁷⁶ Hellner & Radetzki 2014, s. 207. Referenser är utelämnade från citatet.

²⁷⁷ Jfr dock avsnitt 6.2.3 nedan.

tillräckliga betingelserna varit förenade med vållande och att en av händelserna varit kasuell.²⁷⁸

Lech företräder åsikten att när en skada orsakats både av en ansvarsgrundande händelse och av en kasuell händelse ska huvudregeln vara att skadeståndsskyldighet inte inträder för den ansvarsgrundande händelsen.²⁷⁹ Här kan även Persson nämnas som ger uttryck för en liknande ståndpunkt.²⁸⁰ Wallin å sin sida menar att skadeståndsskyldigheten inte kan falla bort men att jämkning av skadeståndet bör ske.²⁸¹ Lejman tycks i stort dela Wallins synsätt men menar att utgångspunkten bör vara att skadeståndet jämkas till hälften.²⁸² Bland mer moderna författare kan Hellner & Radetzki nämnas. Hellner & Radetzki menar att en ansvarsgrundande händelse och en kasuell händelse bör likställas och att den kasuella händelsen således ska behandlas på samma sätt som en ansvarsgrundande händelse orsakad av en utomstående person.²⁸³

Som framgått ovan råder det oenighet inom doktrinen om vilken betydelse en kasuell orsak ska tillmätas, låt vara att de flesta författare förefaller vara överens om att skadeståndsskyldigheten inte helt ska falla bort på grund av inverkan från den kasuella händelsen. I en situation med konkurrerande förseningsorsaker skulle det dock vara intressant för en entreprenör att kunna argumentera utifrån den ståndpunkt som företräds av Lech och Persson. Entreprenören skulle då kunna argumentera för att den osedvanliga väderleken, en kasuell händelse, skulle frita entreprenören från ansvar.

Enligt min uppfattning vore emellertid en sådan lösning inte att föredra som lösning på problemet med konkurrerande förseningsorsaker. Anledningen härtill är att parterna genom reglerna om tidsförlängning enligt AB 04 kap. 4 § 3 avtalat om en tydlig riskfördelning. Härav följer att det inte spelar någon roll om orsaken till förseningen varit kasuell eller förenad med vållande. Det avgörande är istället om händelsen kan inordnas under någon av punkterna i AB 04 kap. 4 § 3. Kan händelsen inordnas därunder ska händelsen berättiga entreprenören till tidsförlängning, kan händelsen inte inordnas därunder kommer den kasuella händelsen att hamna inom entreprenörens risksfär och någon rätt till tidsförlängning kan då inte göras gällande.

²⁷⁸ Se även NJA 1950 s. 650 där frågan berördes. I det fallet hade en person (A) blivit påkörd av en annan person (B) och orsakats skada som gjort A totalt arbetsoförmögen under en period. En tid senare insjuknade A även i magsår, utan samband med föregående skada, vilket också utgjorde en tillräcklig betingelse för A:s totala arbetsoförmåga. Minoriteten förespråkade att skadeståndsskyldigheten skulle bortfalla under den period då magsåret utgjorde en tillräcklig betingelse för A:s arbetsoförmåga. Majoriteten å sin sida beaktade magsåret men stannade vid att jämka B:s skadeståndsskyldighet under den period som magsåret hindrade A:s arbetsförmåga. Som visas nedan råder emellertid oenighet inom litteraturen om huruvida den i rättsfallet stadgande principen ska gälla.

²⁷⁹ Lech 1973, s. 65.

²⁸⁰ Persson 1953, s. 245 f.

²⁸¹ Wallin 1953, s. 99.

²⁸² Lejman 1954, s. 435 f.

²⁸³ Hellner & Radetzki 2014, s. 205. Jfr Hellner 1972, s. 165 ff. Liknande åsikt återfinns även hos Dufwa 2010, s. 63.

6.1.4.4 Huvudorsaksläran

Samuelsson framhåller att en möjlig lösning på problemet med konkurrerande förseningsorsaker skulle vara att försöka urskilja om någon av förseningsorsakerna kan anses vara den dominerande. Genom att identifiera en orsak som dominerande skulle denna orsak kunna eliminera den andra orsaken.²⁸⁴

Personligen ser jag framförallt två svårigheter med den eventuella lösning som Samuelsson framhåller. Den första är att det inom litteraturen finns viss skepsis till att vid orsaksbedömningar beakta om en händelse varit den dominerande eller starkaste anledningen till skadan.²⁸⁵ Den andra svårigheten är att principen inte löser problemsituationen när ingen av förseningsorsakerna kan anses vara den dominerande.²⁸⁶ Denna andra svårighet blir särskilt tydlig om typfallet ovan beaktas. Såväl den osedvanliga väderleken som entreprenörens brist på arbetskraft hade var för sig kunnat orsaka entreprenadens försening med två veckor. I en sådan situation är det enligt min mening inte möjligt att identifiera en orsak såsom dominerande.

6.1.5 Förslag till lösning

6.1.5.1 Orsaksbedömningen

Som framkommit ovan saknas det såväl i AB 04 som inom den dispositiva rätten en tydlig lösning att tillgripa för den i typfallet illustrerade situationen. Den allmänna obligationsrätten, skadeståndsrätten och den engelska entreprenadrätten erbjuder möjliga argumentationslinjer men ingen av de lösningar som där framkommer är enligt min mening helt ändamålsenlig. Nedan följer därför det förslag till lösning som undertecknad förespråkar. Lösningen tar utgångspunkt i en orsaksbedömning.²⁸⁷

Kärnproblemet i typfallet är att det är fråga om två händelser som, oberoende av varandra, utgjort tillräckliga betingelser för att orsaka förseningen. Ingen av händelserna utgör dock en nödvändig betingelse eftersom förseningen skulle inträffat den andra händelsen förutan. När liknande orsakskonkurrens råder mellan flera skadevällare görs ett avsteg från sine qua non-läran och skadevällarna blir solidariskt

²⁸⁴ Samuelsson 2011, s. 182. Det bör framhållas att Samuelsson diskuterar konkurrerande förseningsorsaker delvis gemensamt med samverkande förseningsorsaker. Det är därför möjligt att Samuelsson menar att huvudorsaksläran endast kan tillgripas vid samverkande förseningsorsaker och ej vid konkurrerande förseningsorsaker. Jag har dock likväl valt att redogöra för principen för att belysa den problematiken som är förenad med att tillämpa principen vid konkurrerande förseningsorsaker.

²⁸⁵ Jfr vad som sägs om den s.k. huvudorsaksläran, se Dufwa 1993, s. 959; Schultz 2011, s. 480 f. och Hellner & Radetzki 2014, s. 187. Här kan även hänvisas till den kritik som riktats mot *the dominant cause approach* inom den engelska entreprenadrättsliga doktrinen, se Marrin 2002, s. 447; Winter 2009, s. 20 och Keating 2013, s. 283.

²⁸⁶ Jfr Keating 2012, s. 354.

²⁸⁷ Jfr Samuelsson 2011, s. 184.

skadeståndsskyldiga. Frågan är om en likartad bedömning ska ske när en av de tillräckliga betingelserna ligger den skadelidande, i detta fall beställaren, till last.

Det kan inledningsvis understrykas att situationen enligt AB 04 skiljer sig från den som normalt gäller enligt den utomobligatoriska skadeståndsrätten. Den skadelidande, dvs. beställaren, behöver endast visa att kontraktstiden överskridits för att erhålla ersättning. Något orsakssamband mellan en viss händelse och förseningen behöver ej påvisas av beställaren. För att erhålla tidsförlängning måste däremot entreprenören kunna visa att förseningen orsakats av ett tidsförlängningsgrundande hinder. Förhållandet blir således i det närmaste det omvända från vad som gäller inom den utomobligatoriska skadeståndsrätten.²⁸⁸

Som tidigare framhållits är det min uppfattning att bestämmelsen i AB 04 kap. 4 § 3 inte enbart reglerar i vilka situationer entreprenören äger rätt till tidsförlängning utan även, om än indirekt, reglerar i vilka situationer en sådan rätt inte föreligger. För att spegla parternas riskfördelning enligt avtalet menar jag att lösningen på problematiken med konkurrerande förseningsorsaker måste beakta detta. När parterna ingick avtalet accepterades ovan nämnda riskfördelning och såväl beställaren som entreprenören godtog därmed att bära risken för de inträffade händelserna.

Mot bakgrund härav är det min uppfattning att det finns anledning att göra ett avsteg från sine qua non-läran och betrakta både händelsen inom entreprenörens risksfär och händelsen inom beställarens risksfär som orsaker till förseningen. Då båda parterna har accepterat att bära risken för de inträffade händelserna kan det inte hävdas att någon av parterna är mer eller mindre skyddsvärd. Såväl entreprenören som beställaren får anses ha ett berättigat intresse av att få övervältra en del av ansvaret för förseningen på den andra parten. Lösningen på problematiken med konkurrerande förseningsorsaker måste därför beakta såväl händelsen inom beställarens risksfär som händelsen inom entreprenörens risksfär och båda orsakerna bör följaktligen betraktas som orsaker till förseningen.

6.1.5.2 Ansvarsfördelningen

Frågan som återstår är då hur ansvaret ska fördelas mellan parterna.

En lösning vore att beakta skuldgraden på entreprenörens respektive beställarens sida. Ett liknande förfaringsätt känns igen från reglerna om medvållande inom den utomobligatoriska skadeståndsrätten.²⁸⁹ Att låta graden av vållande vara utslagsgivande för ansvarsfördelningen förekommer även när skadeståndsansvaret ska fördelas mellan flera solidariskt ansvariga

²⁸⁸ Jfr här även avsnitt 6.3.2 nedan.

²⁸⁹ Se under avsnitt 5.6 ovan.

skadevållare.²⁹⁰ Graden av vållande förekommer också som fördelningsgrund inom den skotska entreprenadrätten och kommer till uttryck genom *the apportionment approach*.²⁹¹

En ansvarsfördelning baserad på graden av vållande kan nog ofta främja en lösning som framstår som rättvis. Många kan förmodligen hålla med om att det är mer klandervärt om en försening orsakats av oaktsamhet än om den orsakats av t.ex. dålig väderlek. Det skulle då kunna hävdas att det vore skäligt att den som orsakat förseningen av oaktsamhet också får bära ett större ansvar för förseningen. Jag menar emellertid att det i en situation med konkurrerande förseningsorsaker endast i undantagsfall kan bli aktuellt att basera ansvarsfördelningen utifrån graden av vållande.

Att i medvållandesituationer beakta skuldgraden på respektive parts sida är naturligt. Det följer av att skadevållarens ansvar som huvudregel kräver vållande och det är då naturligt att även den skadelidandes vållande beaktas vid fastställandet av skadeståndsskyldigheten. Ansvaret enligt AB 04 är dock uppbyggt på ett annat sätt. Beställaren behöver inte visa att vållande ligger entreprenören till last för att erhålla förseningsvite. Som framhållits tidigare räcker det att beställaren kan visa att kontraktstiden har överskridits. På samma sätt förhåller det sig med rätten till tidsförlängning. Entreprenören måste inte visa att oaktsamhet föreligger på beställarens sida för att erhålla tidsförlängning. Parterna har istället valt att låta andra ansvarsgrunder än vållande ligga till grund för rätten till ersättning och tidsförlängning. Det kan därför varken anses vara ändamålsenligt eller i enlighet med parternas vilja vid avtalstillfället att låta graden av vållande vara utslagsgivande vid konkurrerande förseningsorsaker. Mot bakgrund av ovanstående framstår en ansvarsfördelning med utgångspunkt i graden av vållande som mindre välmotiverad.

I två särskilda fall är jag dock benägen att tillmäta graden av vållande betydelse och det är när entreprenören eller beställaren orsakat förseningen uppsåtligt eller av grov oaktsamhet.²⁹² När förseningshändelsen orsakats uppsåtligt måste det enligt mig förutsättas att entreprenören eller beställaren varit medveten om konsekvenserna av sitt handlande och trots denna medvetenhet valt att låta förseningshändelsen inträffa. Härigenom menar jag att entreprenören eller beställaren med sitt agerande valt att bära risken för den inträffade händelsen. Likaså är det min uppfattning att det saknas bärande skäl att beakta båda förseningsorsakerna när grov oaktsamhet kan läggas beställaren eller entreprenören till last. Det skulle i

²⁹⁰ Hellner & Radetzki 2014, s. 233 och 238. Det kan tilläggas att nämnda princip enligt författarna torde kunna gälla även då flera skadevållare svarar pga. strikt ansvar. Jfr även 32 kap. 8 § andra stycket MB.

²⁹¹ Hudson 2010, s. 946 ff.; Keating 2012, s. 284 f. och *City Inn Ltd v Shepard Construction Ltd* [2008] BLR 269. Det bör emellertid framhållas att *the apportionment approach* har fått ett svalt mottagande inom engelsk litteratur, se Hudson 2010, s. 949 och Keating 2012, s. 285. Jfr emellertid Cocklin 2014, s. 54 ff. och Thomas 2013, s. 47 för en mer välvillig inställning till principen.

²⁹² Jfr Rodhe 1956, s. 531 och Taxell 1972, s. 457. Författarna behandlar där uppsåt och grov oaktsamhet i förhållande till friskrivning från culpaansvar.

en sådan situation framstå som obilligt att låta någon av parterna vältra över en del av ansvaret för förseningen på den andre parten.

Frågan som kvarstår är då hur den i typfallet aktuella situationen ska bedömas. Den lösning som jag menar är mest ändamålsenlig är en hälftindelning, dvs. att entreprenören tillerkänns en veckas tidsförlängning och att beställaren erhåller förseningsvite för en veckas försening.²⁹³ Den föreslagna lösningen kan förefalla primitiv och avviker också till viss del från de principer som gäller enligt den utomobligatoriska skadeståndsrätten där, som visats ovan, istället graden av vållande är det centrala. Det är dock min mening att nämnda lösning är den som bäst representerar parternas riskfördelning enligt avtalet. Såväl beställaren som entreprenören har valt att bära risken för de inträffade händelserna och också varit fullt medvetna om vilka konsekvenser som varit förbundna härmed. Skulle den osedvanliga väderleken inte ha inträffat hade entreprenören ensam fått bära ansvaret för hela förseningen på samma sätt som beställaren ensam hade fått bära ansvaret för hela förseningen om inte entreprenören haft brist på arbetskraft. Under dessa förutsättningar menar jag att ingen av parterna kan anses ha ett berättigat intresse av att få lägga över en större del av ansvaret för förseningen på den andre parten. Ansvaret bör istället fördelas lika. Genom att basera lösningen på en hälftindelning underlättas dessutom en snabb och effektiv lösning på problemsituationen. Som framkommit ovan är detta också ett av syftena med förseningsvitesklausulen i AB 04. En ansvarsfördelning baserad på en hälftindelning har vidare den fördelen att den främjar en förutsebar lösning av tvisten mellan parterna.

Alternativet till en hälftindelning vore att låta graden av vållande vara utslagsgivande. En sådan lösning skulle emellertid enligt min mening innebära ett för långt avsteg från parternas ursprungliga avtal. Då varken rätten till tidsförlängning eller rätten till förseningsvite förutsätter vållande är det min uppfattning att det vore främmande och att det saknas skäl i övrigt att låta graden av vållande vara utslagsgivande i en situation med konkurrerande förseningsorsaker. Att basera ansvarsfördelningen utifrån graden av vållande skulle vidare riskera att föranleda komplicerade bedömningar med oförutsebarhet och ökade hanteringskostnader som följd.

²⁹³ Att bestämma skadeståndsansvaret utifrån en hälftindelning förekommer även inom skadeståndsrätten. Låt vara att det är en metod som tillgrips först efter att en vållandebedömning inte gett resultat. Se Hellner & Radetzki 2014, s. 238 f. Jfr härvid även Bengtsson & Strömbäck 2013, 6:4.3. Att en hälftindelning kan tillgripas för att fastställa skadeståndsansvaret mellan två skadevällare framhålls även i motiven till den nu upphävda miljöskadelagen, se prop. 1985/86:83 s. 55 f.

6.2 Typfall 2

6.2.1 Inledning

Det andra typfallet utgår, likt typfall ett, från exemplet som presenterades inledningsvis.²⁹⁴ I denna del har dock förhållandena ändrats på så sätt att de händelser som orsakat entreprenadens försening inte inträffat samtidigt utan istället överlappat varandra. Entreprenören har således varit försenad i två veckor på grund av att denne inte haft tillräckligt med arbetskraft på plats. Den osedvanliga väderleken inträffar dock inte samtidigt med denna händelse utan först under den andra veckan och pågår därefter i två veckors tid. Entreprenaden kommer därför att ha fördröjts med tre veckor. Frågan som står i fokus är följaktligen vad som gäller när beställaren framställer krav på förseningsvite om tre veckor och entreprenören invänder att det föreligger en rätt till tidsförlängning.

6.2.2 AB 04 och allmänna obligationsrättsliga principer

Det kan, likt under avsnitt 6.1.2, konstateras att AB 04 inte tillhandahåller någon lösning för det typfall som behandlas i detta avsnitt. Den som önskar lösa förevarande typfall måste därför blicka bortom AB 04.

Härvid bör den allmänna rättsgrundsatsen perpetuatio obligationis beaktas. Principens giltighet har, vilket framhållits ovan, varit omdiskuterad. Flera moderna författare tycks emellertid förespråka en tillämpning av principen och den har även uppmärksamats i förarbetena till konsumentköplagen.²⁹⁵ Mycket talar därför för att principen kan tillmätas allmän betydelse och att den även kan påverka entreprenadavtalets förståelse.²⁹⁶ Som tidigare framhållits förefaller det dock behöva göras en distinktion mellan den situationen att den ansvarsbefriande händelsen inträffar före den avtalade leveranstiden och den situationen att den ansvarsbefriande händelsen inträffar efter den avtalade leveranstiden. Det är endast i den senare situationen som principen aktualiseras.²⁹⁷

Utifrån det ovanstående kan följande konstateras. Om den osedvanliga väderleken inträffat efter att den avtalade kontraktstiden överskridits kan beställaren med stöd av perpetuatio obligationis göra gällande att entreprenören ska ansvara även för den försening som orsakats därigenom. Däremot löser principen inte problematiken när den osedvanliga väderleken inträffat innan den avtalade kontraktstiden passerats.

²⁹⁴ Se avsnitt 1.1 ovan.

²⁹⁵ Se avsnitt 4.4 ovan.

²⁹⁶ Se här även Samuelsson 2011, s. 182 f. Samuelsson lyfter fram perpetuatio obligationis i samband med sin behandling av samverkande förseningsorsaker.

²⁹⁷ Se avsnitt 4.4 ovan.

Frågan är dock om entreprenörens ansvar enligt rättsgrundsatsen perpetuatio obligationis kan utsträckas till att omfatta samtliga efterföljande händelser eller om det finns anledning att behandla vissa förseningsorsaker annorlunda. Olsen menar att ansvaret endast kan omfatta händelser av force majeure-karaktär. Om den ytterligare förseningen orsakats av beställaren själv menar Olsen att entreprenören inte riskerar att få bära ansvaret även för den händelsen.²⁹⁸ Olsen tar utgångspunkt i två stycken notisfall från HD och det får anses oklart i vad mån uttalandet gäller generellt.²⁹⁹

Jag har tidigare i denna framställning förhållit mig skeptisk till att göra skillnad mellan händelser som beror på beställaren och händelser av force majeure-karaktär. Detta följer av att någon sådan skillnad inte görs i AB 04. I denna specifika situation är jag emellertid benägen att dela Olsens uppfattning. Det får enligt min uppfattning vara en rimlig begränsning av entreprenörens ansvar att endast få stå risken för sådana ytterligare förseningsorsaker som inte berott på beställaren eller något förhållande på dennes sida. En annan ordning skulle enligt min mening riskera att leda till obilliga resultat gentemot entreprenören.

Frågan som återstår är då vad som gäller när förseningshändelserna inträffat innan den avtalade kontraktstiden passerats. Hur denna situation ska lösas kommer att behandlas nedan.

6.2.3 Skadeståndsrättsliga aspekter

Som framhållits tidigare kan det vid orsaksbedömningar inom skadeståndsrätten finnas anledning att dela upp en skada i olika delskador. Beaktar vi det typfall som står i centrum för detta delavsnitt kan det konstateras att den totala fördröjningen av entreprenaden uppgår till tre veckor. Den första veckan har dock endast orsakats av en händelse inom entreprenörens risksfär och den sista veckan har endast orsakats av en händelse inom beställarens risksfär. Under den andra veckan utgör både bristen på arbetskraft och den osedvanliga väderleken tillräckliga betingelser för förseningen.

Följden av att den totala förseningen delas upp på genomfört sätt blir att den första veckan endast kan anses vara orsakad av entreprenören, under den perioden kan inte entreprenören göra gällande någon rätt till tidsförlängning. Den naturliga utgångspunkten vore härefter att bedöma den andra veckan, under vilken det föreligger konkurrerande förseningsorsaker, enligt samma mönster som redogjorts för i typfall ett och fördela ansvaret utifrån en hälftindelning. Under den tredje veckan föreligger, likt under den första veckan, inte någon orsakskonkurrens varför hela den tredje veckan måste anses ligga inom beställarens risksfär.

²⁹⁸ Olsen 1993, s. 182.

²⁹⁹ Jfr även avsnitt 4.3 och 6.1.2 ovan.

I de flesta fall torde förfaringssättet ovan vara det korrekta. Det illustrerade typfallet kräver emellertid att bedömningen kompletteras med några ytterligare aspekter.

Först kan här beaktas den problematik som är förenad med att den första veckans försening kan utgöra en förutsättning för den efterföljande förseningen. Vi kan t.ex. anta att den entreprenad som illustrerats i typfallet kräver att arbeten utförs både utomhus och inomhus men att arbetena inomhus är beroende av att arbetena utomhus är färdigställda. Hade entreprenören inte varit försenad med en vecka skulle den osedvanliga väderleken ej påverkat entreprenadens fortskridande då arbetena kunnat utföras inomhus. Det skulle i denna situation vara möjligt att, med inspiration från den allmänna rättsgrundsatsen *casus mixtus cum culpa*, argumentera för att hela ansvaret för förseningen ska bäras av entreprenören.³⁰⁰

Enligt min mening finns det flera anledningar till att förhålla sig kritisk till att låta en argumentation med inspiration från *casus mixtus cum culpa* vinna framgång i en dylik situation. Ett starkt skäl härtill bygger på att principens tillämplighet på kontraktuella förhållanden, och i synnerhet på entreprenadavtal, har ifrågasatts inom litteraturen. Vidare kan anföras att de rättspolitiska skäl som framförallt anförts till stöd för att motivera *casus mixtus cum culpa*, dvs. olovliga förfoganden, inte aktualiseras i det illustrerade typfallet.³⁰¹

Vid sidan av nämnda skäl kan dessutom ifrågasättas om en lösning där entreprenören får ansvara för hela förseningen stämmer med den riskfördelning som följer av parternas avtal. Enligt AB 04 har beställaren åtagit sig att bära risken för vissa särskilda förseningshändelser, där osedvanlig väderlek utgör en sådan händelse. Osedvanlig väderlek är ingen kontrollerbar händelse utan dess inverkan på entreprenaden är högst slumpmässig. Detta måste beställaren varit medveten om när denne ingick avtalet. Den osedvanliga väderleken hade kunnat inträffa vid vilken tidpunkt som helst och det är just den risken som beställaren valt att bära genom att tillerkänna entreprenören en rätt till tidsförlängning enligt vissa givna förutsättningar. Liknande argumentation kan anföras även beträffande övriga tidsförlängningsgrunder i AB 04. Så länge kontraktstiden inte överskrids kan rätten till tidsförlängning inte anses ha gjorts beroende av att entreprenaden befinner sig i ett särskilt skede. Det kan därför sammanfattningsvis starkt ifrågasättas om entreprenörens initiala försening bör få påverka dennes rätt att göra gällande en rätt till tidsförlängning i ett senare skede.³⁰² Låt vara att rätten till tidsförlängning därefter kan påverkas av om det föreligger konkurrerande förseningsorsaker. Dessa två situationer

³⁰⁰ Till följd av *casus mixtus cum culpa*s nära förbindelse med *perpetuatio obligationis* vore ytterligare en argumentationslinje att förespråka ett utvidgat tillämpningsområde för *perpetuatio obligationis*.

³⁰¹ Se under avsnitt 4.4 ovan.

³⁰² Situationen skulle möjligen kunna bli en annan om parterna avtalat om deltider. Som nämnts tidigare utgår dock förevarande framställning från att några deltider ej avtalats.

kan emellertid inte likställas. Den första situationen tar sikte på entreprenörens principiella rätt till tidsförlängning under vissa givna förutsättningar och den senare situationen avser en konkurrenssituation mellan två stycken berättigade intressen enligt AB 04.

En annan aspekt som bör komplettera bedömningen är att det kan finnas anledning att under vissa förutsättningar betrakta en skada som *färdig*.³⁰³ Om den första skadehandlingen medför en färdig skada kommer inte den senare inträffade händelsen att konkurrera med den första skadehändelsen. Konsekvensen blir då att den första skadevällare ensam blir ansvarig för skadan.³⁰⁴

Det har inom litteraturen framförts olika ståndpunkter avseende när en skada ska betraktas som färdig.³⁰⁵ Dufwa menar att frågan om när en skada ska anses färdig beror på en helhetsbedömning. Enligt Dufwa kan det dock inte anses tillräckligt att endast konstatera att den första skadehandlingen medfört en fara för skada.³⁰⁶ Peczenik framför åsikten att en skada ska anses färdig när skadans verkningar stabiliserats helt.³⁰⁷ Karlgren tycks vara av liknande uppfattning men menar att det är tillräckligt om skadan hunnit bli i allt det väsentliga färdig.³⁰⁸ Saxén förefaller sänka kravet på färdig skada ytterligare och menar att skadan ska betraktas som färdig då den är oundviklig. Saxén stannar dock inte där utan menar att det är möjligt att skadan kan betraktas som färdig redan när skadan är mycket sannolik.³⁰⁹

Det kan emellertid påpekas att det inte alltid är relevant att undersöka om en skada är att betrakta som färdig.³¹⁰ Detta gäller särskilt vid rena förmögenhetsskador där det kan hävdas att skadan uppstår successivt.³¹¹ Ett belysande exempel kan här hämtas från Lundquist. Anta att en entreprenör (A) utför bullrande arbete under två veckors tid. Bullret medför att en närliggande restaurang lider förlust i form av minskad försäljning. Efter en vecka kommer ytterligare en entreprenör (B) till platsen och utför också bullrande arbete i närheten av restaurangen. Under den andra veckan har såväl A som B inverkat till skadan trots att A var först på platsen.³¹²

I den uppmålade situationen kan skadan varken anses vara definitiv eller omöjlig att påverka. Det är istället mer naturligt att hävda att skadan uppkommer fortlöpande.³¹³ Skadan, dvs. inkomstbortfallet, sker dag för dag.³¹⁴ Följden härav blir att såväl A som B anses ha orsakat skadan under

³⁰³ Radetzki 2012, s. 150 och Hellner & Radetzki 2014, s. 203.

³⁰⁴ Lech 1973, s. 27; Dufwa 1993, s. 975 och Hellner & Radetzki 2014, s. 203.

³⁰⁵ Jfr nedan med Lundquist 1998, s. 106 och Radetzki 2012, s. 152.

³⁰⁶ Dufwa 1993, s. 975 f.

³⁰⁷ Peczenik 1979, s. 101. Peczenik använder den engelska termen *become stabilized*.

³⁰⁸ Karlgren 1972, s. 41.

³⁰⁹ Saxén 1987, s. 328.

³¹⁰ Radetzki 2012, s. 152.

³¹¹ Andrén 1995, s. 236 och Lundquist 1998, s. 107.

³¹² Lundquist 1998, s. 108.

³¹³ Radetzki 2012, s. 152.

³¹⁴ Andenæs 1941, s. 263 och Andrén 1995, s. 240. Jfr även NJA 1950 s. 650.

den andra veckan, med solidariskt ansvar som följd.³¹⁵ Appliceras det ovanstående på det för delavsnittet centrala typfallet är det enligt min uppfattning mest korrekt att hävda att den skada som uppstår till följd av förseningen uppstår successivt. Den skada som uppkommer genom entreprenadens fördröjning kan inte anses vara färdig eller omöjlig att påverka. Istället är det mer naturligt att hävda att det uppkommer en ny skada för varje dag som entreprenaden fördröjs. Konsekvensen av detta blir att reglerna om färdig skada inte aktualiseras.

6.3 Typfall 3

6.3.1 Inledning

I detta avslutande typfall ska förhållandena från tidigare ändras något. Typfallet tar fortfarande sikte på den situationen att entreprenaden har fördröjts med två veckor, att beställaren framställer krav på förseningsvite för den aktuella perioden och att entreprenören invänder att det föreligger en rätt till tidsförlängning. Till skillnad från i typfallen ovan är dock orsaksförhållandena oklara och det går inte utan svårigheter att fastslå vad som orsakat entreprenadens försening. Det är således inte klarlagt att såväl den osedvanliga väderleken som bristen på arbetskraft, oberoende av varandra, kunnat orsaka entreprenadens försening med två veckor. Frågan som står i fokus är följaktligen hur denna situation ska bedömas.

6.3.2 AB 04

Det kan inledningsvis konstateras att beställaren enligt AB 04 kap. 5 § 3 har rätt till förseningsvite när kontraktstiden överskridits och det inte föreligger någon rätt till tidsförlängning. Som behandlats tidigare behöver beställaren inte visa att viss skada uppkommit till följd av entreprenadens försening eller att entreprenören varit oaktsam, en rätt till förseningsvite föreligger så snart kontraktstiden överskridits. Som utgångspunkt gäller därför att det är tillräckligt att beställaren kan bevisa att kontraktstiden har överskridits för att en rätt till förseningsvite ska föreligga.³¹⁶ Det är därefter upp till

³¹⁵ Andenæs 1941, s. 263; Lech 1955, s. 4 f.; Karlgren 1972, s. 40; Andren 1995, s. 240; Lundquist 1998, s. 108; Lødrup 2009, s. 344 f. och Radetzki 2012, s. 152 f.

³¹⁶ Jfr Samuelsson 2011, s. 235. Samuelsson skriver där följande. ”För att beställaren ska vara berättigad att kräva vite är det tillräckligt att visa att entreprenören överträtt en vitessanktionerad tidsfrist och att orsaken till detta är en omständighet som han bär risken för enligt avtalet.” Detta uttalande kan möjligen uppfattas som att det föreligger ett krav på att beställaren ska visa att orsaken till entreprenadens försening beror på omständighet för vilken entreprenören bär risken och att det således inte räcker med att visa att kontraktstiden har överskridits. Jag är för egen del inte säker på huruvida Samuelsson verkligen menar att beställaren också måste visa att orsaken till förseningen beror på händelse inom entreprenörens risksfär eller om detta snarare ska uppfattas som ett krav som aktualiseras först när entreprenören invänder att det föreligger en rätt till tidsförlängning. Enligt min uppfattning är det emellertid mest naturligt att uppfatta bestämmelsen som att beställaren i första ledet endast behöver visa att kontraktstiden har överskridits.

entreprenören att göra gällande en rätt till tidsförlängning enligt någon av grunderna i AB 04 kap. 4 § 3.³¹⁷ För att erhålla tidsförlängning måste entreprenören bevisa att ett identifierbart hinder har inverkat på dennes prestationsmöjlighet och att det orsakat entreprenadens fördröjning.³¹⁸ Det är i denna situation som problemet avseende de oklara orsaksförhållandena aktualiseras.

6.3.3 Bevisproblematik

6.3.3.1 Allmänt om beviskrav

En central aspekt vid bedömningen av entreprenörens krav på tidsförlängning är vilket beviskrav som ställs. Kan entreprenören inte med tillräcklig styrka bevisa att en rätt till tidsförlängning föreligger kommer beviskravet inte anses uppfyllt och någon rätt till tidsförlängning kan då inte aktualiseras.

Det kan konstateras att bestämmelsen i AB 04 kap. 4 § 3 inte anger vilket beviskrav som ska gälla. Frågan om vilket beviskrav som ska tillämpas i en sådan situation är delvis omtvistat inom doktrinen.³¹⁹ En uppfattning utgår från överviktsprincipen och innebär att det räcker med sannolikhetsövertikt för att ett visst påstående ska anses vara bevisat.³²⁰ Den dominerande uppfattningen tycks emellertid utgå från den ståndpunkt som Ekelöf m.fl. förordar och innebär att det krävs något ytterligare än endast sannolikhetsövertikt. Huvudregeln brukar därför beskrivas med att den bevisskyldige ska kunna *styrka/visa* sitt påstående.³²¹

Det kan framhållas att det är svårt att avgöra vad som krävs för att ett påstående ska anses nå upp till kravet på styrkt/visat.³²² Inom doktrinen har man gjort försök att skapa klarhet genom att placera beviskravet på en sannolikhetskala. Ekelöf m.fl. utgår från en skala där nollpunkten på skalan ligger i mitten och där ytterligheterna är fullständig existens av det rättsfaktum som käranden åberopat och fullständig existens av den kontradiktoriska motsatsen.³²³ Ett annat synsätt förordas av Diesen & Strandberg. Enligt Diesen & Strandberg ska endast sannolikheten för påståendet från den part som bär bevisbördan placeras på

³¹⁷ Deli 2012, s. 100 och Samuelsson 2011, s. 147. Samuelsson framhåller att utgångspunkten är att entreprenören svarar för att utförandet sker inom kontraktstiden. När en rätt till tidsförlängning föreligger innebär det ett undantag från nämnda huvudregel. Jfr även Hörlyck 1970, s. 17.

³¹⁸ Samuelsson 2011, s. 164.

³¹⁹ Jfr Fitzer m.fl. 2014, 35 kap. 1 § under rubriken *beviskrav*.

³²⁰ Heuman 2005, s. 45. Övertiktsprincipen har motiverats med att den i större utsträckning främjar en materiellt riktig utgång i målet, se Lindell 1987, s. 287 och Boman 1993, s. 64 f.

³²¹ Ekelöf m.fl. 2009, s. 81-85; Lindell 2012, s. 538 och Westberg 2012, s. 377.

³²² Begreppen är vaga till sin karaktär och kan avse såväl ett specifikt beviskrav som ett resultat av en värdering av den i målet förebringade bevisningen. Jfr Bolding 1983, s. 21 f. och Lindell 2012, s. 538.

³²³ Ekelöf m.fl. 2009, s. 85.

sannolikhetsskalan. Sannolikheten för det motstående påståendet kommer då att komma till uttryck genom den kvarvarande osäkerheten på skalan.³²⁴

Att beviskravet i tvistemål normalt anses vara styrkt/visat behöver kompletteras med att HD i flera rättsfall tillämpat ett lägre beviskrav avseende orsaksrekvisit i mål om skadestånd. Det beviskrav som då begagnats är att den skadelidandes förklaring ska framstå som *klart mera sannolik* än motpartens.³²⁵ Första gången detta skedde var i NJA 1977 s. 176. HD uttalade där följande.

”I mål om utomobligatoriskt skadestånd råder inte sällan tvist om vad som orsakat den aktuella skadan. Ofta kan olika händelseförlopp vara fullt tänkbara och ettvarvt av varandra oberoende sakförhållanden framstå som möjlig skadeorsak. I sådana fall kan full bevisning i uttryckets egentliga bemärkelse knappast någonsin åstadkommas. Detta bör dock inte i och för sig utgöra hinder för bifall till skadeståndstalan. Om det sålunda i betraktande av samtliga i målet förekomna omständigheter framstår som klart mera sannolikt att orsaksförloppet varit det som den skadelidande påstått än att något av de sakförhållanden som hans motpart åberopat har utgjort skadeorsaken, bör den skadelidandes påstående om händelseförloppet läggas till grund för domstolens avgörande.”³²⁶

HD:s uttalande i NJA 1977 s. 176 har sedermera utvecklats genom flera avgöranden. Nedanstående utdrag från NJA 1981 s. 622 och NJA 1993 s. 764 är särskilt belysande för utvecklingen.

”I en del skadeståndstvister, där orsakssammanhanget är omstritt mellan parterna, får det anses tillräckligt för att man skall godta den skadelidandes påstående om ett visst orsaksförlopp, att detta framstår som klart mera sannolikt än någon förklaring till skadan som lämnas från motsidan (jfr NJA 1977 s 176) och därtill även i sig är sannolikt med hänsyn till omständigheterna i målet. Just när det gäller så svåröverskådliga och komplicerade händelseförlopp som föroreningar genom miljögifter och liknande ter sig en sådan lindring av beviskravet särskilt motiverad.”³²⁷

³²⁴ Diesen & Strandberg 2012, s. 302. Tillämpas den skala som Ekelöf m.fl. förordar kommer det krävas ett lägre sannolikhetstal än om den skala som Diesen & Strandberg förespråkar används. Betydelsen av vilken skala som tillämpas har mindre materiell betydelse för bedömningen huruvida ett visst beviskrav ska anses uppfyllt eller ej. Det är emellertid av vikt att vara medveten om dessa skillnader när olika sannolikhetstal diskuteras. I det följande kommer den av Diesen & Strandberg förordade sannolikhetsskalan att användas när olika sannolikhetsgrader diskuteras.

³²⁵ Fitger m.fl. 2014, 35 kap. 1 § under rubriken *beviskrav*.

³²⁶ NJA 1977 s. 176. Fallet tog sin utgångspunkt i att en bilförare dödats vid en kollision med en mötande bil. Dödsboet väckte en skadeståndstalan mot staten och påstod att kollisionen orsakats av en grop i vägen.

³²⁷ NJA 1981 s. 622. Fallet gällde ersättning för fiskdöd som uppstått till följd av giftutsläpp i den damm där fiskarna levde. Jfr även NJA 1982 s. 421 som gällde ersättning pga. av en läkemedelsskada. HD uttalade där att ett beviskrav inte kunde placeras så högt att den skadelidandes rätt till ersättning blir illusorisk.

”I princip gäller i tvistemål att den part som har bevisbördan för ett visst sakförhållande skall styrka att detta förhållande föreligger. HD har i ett flertal avgöranden haft anledning att uttala sig om vilken grad av bevisning som skall krävas till styrkande av att en uppkommen skada haft viss angiven orsak. Ett något lägre beviskrav än eljest har därvid uppställts i fall då särskilda svårigheter ansetts föreligga att framlägga en fullständig bevisning om att andra skadeorsaker varit uteslutna. Kravet har härvid i vissa fall formulerats så att det i betraktande av samtliga omständigheter skall framstå som klart mera sannolikt att orsaksförloppet varit det som den skadelidande påstått än att något av de sakförhållanden som hans motpart åberopat utgjort skadeorsaken (se NJA 1991 s 481 och där anmärkta rättsfall).”³²⁸

Genom NJA 1981 s. 622 framförde HD att det inte endast var tillräckligt att den skadelidandes påstående framstod som klart mera sannolikt än någon förklaring som lämnats av motsidan. Den skadelidandes påstående skulle även framstå som *sannolik i sig* med hänsyn till omständigheterna i målet. Hur detta uttalande ska förstås har varit omdiskuterat inom doktrinen.

Welamsson menar att NJA 1977 s. 176 och NJA 1981 s. 622 uppställer som krav att det händelseförlopp som den skadelidande påstått ska framstå som klart mera sannolikt än den sammanlagda sannolikheten för samtliga andra händelseförlopp som svaranden gjort gällande.³²⁹ Dufwa tycks vara av en annan uppfattning och menar att varken NJA 1977 s. 176 eller NJA 1981 s. 622 ska tolkas på något annat sätt än att det är fråga om en jämförelse mellan det av den skadelidande påstådda orsaksförloppet och varje annat påstått orsaksförlopp betraktat för sig. Det tillägg som HD gör i NJA 1981 s. 622 innebär endast enligt Dufwa att en inte allt för låg grad av sannolikhet är tillräcklig, trots det faktum att förklaringen kan framstå som mer sannolikt än någon av de förklaringar som svaranden framfört.³³⁰

Diesen & Strandberg menar att uttrycket sannolik i sig ska betraktas som en robusthetsprövning som har till syfte att kontrollera att ett faktapåstående har en egentlig sannolikhet och inte endast framstår som sannolikt till följd av att motpartens bevisning är svag.³³¹ I detta avseende synes författarna således dela Dufwas uppfattning. Diesen & Strandberg stannar emellertid inte där utan anför vidare att uttrycket sannolik i sig innebär att den påstådda skadeorsaken ska vägas först mot varje skadeorsak som gjorts gällande av motparten och därefter mot den kvarvarande osäkerheten, inkluderat samtliga orsaksförklaringar som lämnats av motparten. För att den påstådda skadeorsaken ska anses vara sannolik i sig krävs enligt Diesen & Strandberg att sannolikheten överstiger 50 %.³³²

³²⁸ NJA 1993 s. 764. Målet gällde rätt till ersättning till följd av en vattenskada.

³²⁹ Welamsson 1982, s. 145 och Welamsson 1989, s. 572.

³³⁰ Dufwa 1993, s. 1043 f.

³³¹ Diesen & Strandberg 2012, s. 339 ff.

³³² Diesen & Strandberg 2012, s. 385. För en liknande uppfattning avseende kravet på graden av sannolikhet se Lindell 2012, s. 553.

6.3.3.2 Beviskravet i den aktuella situationen

Frågan är då i vilka situationer det kan bli aktuellt att tillämpa ett lägre beviskrav än normalt. Nordensson, som var ett av justitieråden i NJA 1977 s. 176, menar att det uttalande som HD gjorde i det avgörandet var av generell karaktär och således ägnat att vägleda framtida rättstillämpning.³³³ Bengtsson diskuterar om HD genom sina efterföljande avgöranden begränsat räckvidden av NJA 1977 s. 176 till särskilda skadetyper såsom läkemedelsskador, miljöförgiftningar och därmed jämförliga skador. Bengtsson finner emellertid att senare avgöranden inte utesluter att det mer generella tillämpningsområde som följer av NJA 1977 s. 176 fortfarande kan gälla.³³⁴ Nordh framhåller att en beviskravslindring inte kan ske på grund av bevissvårigheter i det enskilda fallet utan att en förutsättning är att det finns en generell problematik som kan motivera en beviskravsänkning.³³⁵ Sammanfattningsvis tycks uppfattningen inom doktrinen vara att ett sänkt beviskrav framförallt är motiverat i situationer när orsakssammanhangen är särskilt komplicerade och svåröverskådliga.³³⁶

De orsakssamband som måste bevisas vid tvister avseende vad som orsakat en entreprenads fördröjning kan nog många gånger inordnas under ovan nämnda kriterier. Olika förseningshändelser kan vara svåra att särskilja från varandra och det kan vara svårt att identifiera de särskilda förseningshändelserna när flera händelser inträffar samtidigt eller i följd. Bevissäkringssvårigheterna torde också kunna vara betydande, särskilt då det i en omfattande entreprenad kan vara svårt att närmare avgöra vilken betydelse en händelse en tid tillbaka i tiden haft.³³⁷

Det skulle således vara möjligt att argumentera för att ett lägre beviskrav ska tillämpas på entreprenörens krav på tidsförlängning. I förhållande till de ovan nämnda rättsfallen finns emellertid en betydande principiell skillnad. I rättsfallen ovan har beviskravet sänkts till den skadelidandes fördel.³³⁸ När entreprenören framställer krav på tidsförlängning är det inte för att erhålla ersättning utan för att undvika att behöva betala förseningsvite. Det kan därför argumenteras för att de skäl som motiverat ett lägre beviskrav avseende orsaksrekvisit i de tidigare avgörandena inte gör sig lika starkt gällande. Å andra sidan kan det hävdas att det är angeläget att beviskravet inte ställs så högt att entreprenörens rätt till tidsförlängning blir i det närmaste obefintlig. Genom att uppställa ett högt beviskrav riskerar den riskfördelning som parterna överenskommit att omintetgöras.

Sammanfattningsvis är det min uppfattning att det är svårt att spekulera i hur en domstol skulle välja att placera beviskravet i en situation likt den som

³³³ Nordensson 1979, s. 237.

³³⁴ Bengtsson 1987, s. 91 f.

³³⁵ Nordh 2011(a), s. 114 ff.

³³⁶ Jfr härvid även Lindell 2012, s. 552 och Westberg 2012, s. 379.

³³⁷ Här kommer protokollen från byggmötena troligen bli betydelsefulla, likaså den dagbok som entreprenören enligt AB 04 kap. 3 § 13 är skyldig att föra. Se Deli 2012, s. 200.

³³⁸ Jfr särskilt NJA 1982 s. 421 där HD skriver att beviskravet inte kan ställas så högt att den skadelidandes rätt till ersättning blir illusorisk.

illustrerats i förevarande avsnitt. Normalkravet i tvistemål anses vara styrkt/visat vilket gör att utgångspunkten måste vara att det beviskravet kommer att begagnas även i förevarande fall. Beträffande orsaksrekvisit har dock domstolarna i flera fall valt att sänka beviskravet. Huruvida domstolen i en situation med oklara orsaksförhållanden skulle sänka beviskravet avseende entreprenörens krav på tidsförlängning får anses vara oklart. Förmodligen kommer beviskravets nivå att vara beroende av förhållandena i den enskilda situationen.

6.3.3.3 Bevisprövningen

Det kan efter att beviskravets nivå diskuterats vara av intresse att rikta fokus mot hur den faktiska bevisprövningen kommer att ske. Det förutsätts nedan att entreprenören gör gällande en rätt till tidsförlängning för entreprenadens totala försening, dvs. två veckor. Entreprenören måste därmed bevisa att en tidsförlängningsgrundande händelse inträffat och att denna händelse orsakat entreprenadens försening med två veckor.

Entreprenören kommer här att åberopa den osedvanliga väderleken och göra gällande att det ska betraktas som orsak till entreprenadens fördröjning. Entreprenörens påstående kommer då att bemötas med en invändning från beställaren om att entreprenaden försenats av entreprenörens brist på arbetskraft. Här kan, likt vad Nordh påpekar, beställarens invändning betraktas som ett bevisfaktum eller ett rättsfaktum.³³⁹ När beställarens invändning ses som ett bevisfaktum tillmäts den betydelse som motsatsbevis, dvs. den av beställaren påstådda händelsen förutsätter icke-existensen av den händelse som entreprenören påstår. Beställarens påstående som bevisfaktum kommer i denna situation påverka sannolikhetsgraden av entreprenörens påstående om vad som orsakat entreprenadens fördröjning.³⁴⁰

Beställarens invändning kan även tillmätas betydelse som rättsfaktum. Det är fallet om denne gör gällande att det inte tillräckligt att det orsakssamband som påstås av entreprenören existerar utan att det föreligger ytterligare en förseningsorsak som ska påverka entreprenörens rätt till tidsförlängning. När beställaren gör gällande en annan förseningsorsak som ett rättsfaktum måste även i detta fall en beviskravsregel tillämpas.³⁴¹ Hävdar beställaren att det förelegat konkurrerande förseningsorsaker är det således som rättsfaktum den av beställaren påstådda händelsen får betydelse. Det är följaktligen beställaren som styr huruvida entreprenörens brist på arbetskraft ska betraktas som ett bevisfaktum eller ett rättsfaktum.³⁴²

³³⁹ Nordh 2011(b), s. 647 f.

³⁴⁰ Ekelöf m.fl. 2009, s. 206; Nordh 2011(b), s. 648 och Diesen & Standberg 2012, s. 344. Här kommer, likt vad Nordh också framhåller, även andra tänkbara orsaksförlopp att beaktas av domstolen. Jfr dock härvid Schultz 2011, s. 489 ff.

³⁴¹ Nordh 2011(b), s. 648. Beviskravets nivå får härvid bestämmas utifrån samma kriterier som redogjorts för ovan. Jfr till detta även Lech 1955, s. 21 f. och Agell 1972, s. 26 ff.

³⁴² Nordh 2011(b), s. 652. För att förtydliga kan beställarens påstående naturligtvis tillmätas betydelse både som bevisfaktum och rättsfaktum.

Det kan här, likt vad Schultz framhåller, erinras om det finns en fara i att det eventuella beviskravet klart mera sannolikt riskerar att påverka kategoriseringen av orsaksproblemet i fråga. Om det är fråga om två konkurrerande förseningsorsaker bör inte en ”antingen-eller-bedömning” företas.³⁴³ Vid konkurrerande förseningsorsaker kan både den orsaksförklaring som beställaren gör gällande och den orsaksförklaring som entreprenören gör gällande vara korrekt. Beviskravet klart mera sannolikt kan då inverka negativt på etiketteringen av problematiken och synes vara mindre väl avpassat för en dylik bedömning.³⁴⁴

Utifrån framställningen ovan kan följande konstateras. Entreprenören måste bevisa att det föreligger en rätt till tidsförlängning. Beställaren kan i denna situation bemöta entreprenörens påstående och som bevisfaktum göra gällande att entreprenadens försening inte orsakats av den osedvanliga väderleken utan av bristen på arbetskraft.³⁴⁵ Domstolen måste härfter värdera den bevisning som parterna förebringat och avgöra om entreprenören lyckats nå upp till det beviskrav som ställts i det aktuella målet. Om entreprenören lyckas nå upp till beviskravet för en del av eller hela förseningen åligger det beställaren att, som rättsfaktum, göra gällande att bristen på arbetskraft ska inverka på entreprenörens rätt till tidsförlängning. Lyckas beställaren bevisa att även bristen på arbetskraft kunnat orsaka entreprenadens försening aktualiseras problematiken med konkurrerande förseningsorsaker. Bedömningen ska då ske i enlighet med vad som redogjorts för ovan under avsnitt 6.1. Är orsaksförhållandena oklara är dock risken stor att entreprenören misslyckas med att uppfylla det aktuella beviskravet, i vart fall i förhållande till den totala förseningen.

6.3.4 Ansvarsfördelning utifrån proportionalitet

Slutligen kan ett alternativ till det ovanstående presenteras. Redogörelsen nedan tar utgångspunkt i en artikel från Dufwa där denne med inspiration från European Group on Tort Law diskuterar möjligheten att införa ett proportionellt skadeståndsansvar vid oklara orsaksförhållanden.³⁴⁶ Den lösning som Dufwa presenterar bygger på att ett avsteg görs från den ”antingen-eller-princip” som idag präglar svensk skadeståndsrätt. Istället menar Dufwa att ett proportionellt ansvar kan introduceras där ansvaret fördelas utifrån graden av sannolikhet.³⁴⁷ Nedanstående utdrag ur artikeln belyser förfarandet.

³⁴³ Schultz 2011, s. 488 f.

³⁴⁴ Jfr till ovanstående Agell 1972, s. 26 ff. och Ekelöf m.fl. 2009, s. 85.

³⁴⁵ Det kan här påpekas att även om beställaren inte gör gällande någon annan orsak betyder inte det att entreprenören, med tillräcklig sannolikhetsgrad, lyckats bevisa sitt påstående, se Nordh 2011(b), s. 650.

³⁴⁶ Dufwa 2010.

³⁴⁷ Dufwa 2010, s. 53.

”Om det är sannolikt att skadegöraren är orsaken till skadan med 60 procent, blir han skadeståndsskyldig med 60 %. Om procenten ändras till 90 procent blir skadeståndet också 90 % av full ersättning.”³⁴⁸

Likt vad Dufwa framhåller kommer regeln särskilt att gynna den skadelidande som precis misslyckas med att nå upp till beviskravet. Det följer av att denne enligt de normala reglerna skulle bli utan ersättning. På samma sätt kommer regeln att missgynna den skadelidande som endast med mycket liten marginal förmår att nå upp till beviskravet. Enligt huvudregeln skulle nämligen den skadelidande i detta fall erhållit full ersättning.³⁴⁹ Dufwa anför vidare att en regel om proportionellt ansvar torde ge mest rättvisa resultat när sannolikheten för en viss skadas inträffande ligger mellan 30 och 70 %. När sannolikheten närmar sig ytterligheterna på skalan blir det emellertid svårare att motivera ett proportionellt ansvar.³⁵⁰ Denna problematik lyfts även fram av European Group on Tort Law. Det kan enligt European Group on Tort Law ligga nära till hands att bortse från en påstådd händelse om sannolikheten för att den skulle ha orsakat skadan närmar sig noll.³⁵¹

Såvitt jag kunnat finna saknas, vid sidan av Dufwa, ytterligare förespråkare av en ansvarsfördelning fördelad utifrån proportionalitet inom den svenska litteraturen.³⁵² Av intresse för denna framställning är dock ett uttalande från den danska författaren Hørlyck. I en artikel anför Hørlyck att danska domstolar valt att skönsmässigt sätta ned förseningsvitet i situationer där det varit svårt att avgöra om en försening berott på omständigheter inom beställarens eller entreprenörens risksfär. Enligt Hørlyck närmar sig förfarandet det som sker vid nedsättning av skadestånd på grund av medvållande.³⁵³ Uttalandet från Hørlyck kan naturligtvis inte tas till intäkt som ett argument för att införa en ansvarsfördelning baserad på proportionalitet i entreprenadförhållanden. Däremot kan Hørlycks uttalande ses som ett uttryck för att orsaksförhållandena i entreprenadvister ofta är svårbedömda, vilket kan kräva särlösningar för att uppnå skäliga resultat.

³⁴⁸ Dufwa 2010, s. 53. Jfr även European Group on Tort Law 2005, s. 56. ”*The victim has to bear his loss to the extent corresponding to the likelihood that it may have been caused by an activity, occurrence or other circumstance within his own sphere.*”

³⁴⁹ Dufwa 2010, s. 53 f.

³⁵⁰ Dufwa 2010, s. 54. Dufwa anför härvid följande. ”*Att den som styrkt endast 10 % risk inte får något alls tycks inte vara orättvist, lika litet som att den som styrkt 90 % sannolikhet får full ersättning.*”

³⁵¹ European Group on Tort Law 2005, s. 59.

³⁵² Se t.ex. Diesen & Strandberg 2012, s. 20 f. Författarna redogör där kritiskt för proportionellt ansvar som ett alternativ till att hantera faktaosäkerhet. Här kan även Heuman nämnas. Heuman skriver att en kompromisslösning skulle kunna lösa problematiken med oklara sakförhållanden men att en sådan möjlighet ofta skulle hindras av dispositionsprincipen i 17 kap. 3 § RB. Se Heuman 1980, s. 470 f. Jfr dock Eckhoff 1949, s. 299 ff. Eckhoff belyser i en artikel det faktum att förlikningar och dylikt ofta syftar till att uppnå en kompromisslösning men att den dömande verksamheten är mer låst i ett ”antingen-eller-förfarande”.

³⁵³ Hørlyck 1970, s. 17. Jfr härvid även Ussing 1940, s. 377. Ussing, till vilken även Hørlyck hänvisar, skriver att vitet kan sättas ned om förseningen delvis beror på beställaren.

Frågan är då om det är möjligt att försöka närma sig problematiken med oklara orsaksförhållanden i entreprenadvister utifrån Dufwas argumentation. Som framgått ovan saknas stöd för en sådan lösning inom den dispositiva rätten, vilket får anses utgöra ett starkt argument emot införandet av en dylik lösning. Ytterligare ett skäl emot införandet av en ansvarsfördelning baserad på proportionalitet, och som även Dufwa framhåller, är att det riskerar att föra med sig ökade administrativa kostnader. Tvistebenägenheten torde öka om riskerna med att ge sig in i ett förfarande var mindre. Av samma anledning kan det finnas skäl att anta att förlikningar skulle bli mer sällsynta.³⁵⁴ Slutligen kan även framhållas vad Diesen & Strandberg påpekar. De menar att ett proportionellt ansvar ofta kan leda till ett resultat som materiellt sett är fel.³⁵⁵

Jag menar emellertid att det för AB 04:s vidkommande saknas anledning att helt avfärda de idéer som Dufwa framför. Det kommer i de flesta fall, när orsaksförhållandena är oklara, vara förenat med stora svårigheter för entreprenören att nå upp till beviskravet styrkt/visat. Möjligheten att göra gällande en rätt till tidsförlängning kommer därmed begränsas avsevärt i dessa fall. Ett sänkt beviskrav skulle visserligen öka entreprenörens möjlighet till tidsförlängning men i de flesta fall kommer det nog även vara svårt att nå upp till kravet på klart mera sannolikt. Ett handlingsalternativ är att stanna här och konstatera att entreprenörens möjlighet till tidsförlängning är begränsad när det är fråga om oklara orsaksförhållanden.

Ett annat alternativ är att försöka närma sig den ordning som Dufwa diskuterar. Genom att fastställa ansvaret utifrån en fördelning baserad på proportionalitet kommer det vara möjligt att i högre grad beakta såväl de händelser som ligger inom entreprenörens risksfär som de händelser som ligger inom beställarens risksfär. En fördel med att fördela ansvaret utifrån proportionalitet är att det i en situation där två händelser framstår som sannolika orsaker till förseningen är möjligt att fördela ansvaret därefter. En sådan uppdelning är inte möjlig om det krävs att beviskravet styrkt/visat eller klart mera sannolikt uppfylls.³⁵⁶ Det kan vidare ifrågasättas om det står i överensstämmelse med parternas ursprungliga riskfördelning att entreprenören ska bära hela risken för att orsaksförhållandena är oklara. Rätten till tidsförlängning kan visserligen betraktas som en undantagsbestämmelse men med hänsyn till hur vanligt förekommande oklara orsaksförhållanden torde vara i entreprenader förefaller en sådan förståelse av AB 04 högst oförmånlig för entreprenören. En ansvarsfördelning baserad på proportionalitet skulle därför enligt min uppfattning i större utsträckning främja en kompromisslösning som framstår som skälig när orsaksförhållandena är oklara.

³⁵⁴ Dufwa 2010, s. 54.

³⁵⁵ Diesen & Strandberg 2012, s. 20. Författarna menar dock att ett ansvar baserat på proportionalitet nog kan tänkas ha större potential än vad som hittills utnyttjats i nordisk rätt.

³⁵⁶ Jfr härvid Dufwa 2010, s. 72.

Likt vad båda Dufwa och European Group on Tort Law framhåller finns det dock anledning att vara försiktig med att tillämpa en ansvarsfördelning baserad på proportionalitet när sannolikhetstalen närmar sig ytterligheterna. För det fall en ansvarsfördelning ska ske utifrån proportionalitet vid oklara orsaksförhållanden bör tillämpningsområdet begränsas. Det kan t.ex. tänkas att även om orsaksförhållandena är oklara kan det vara möjligt att nå upp till beviskravet styrkt/visat för en viss del av förseningen. I en sådan situation bör enligt min mening någon fördelning inte ske. Detta visar även att det är av essentiell betydelse att försöka klarlägga var i oklarheten består, är orsakssambandet oklart avseende hela förseningen eller endast en del därav. Vidare bör det enligt min uppfattning inte vara tillräckligt med ett blankt påstående om att orsaksförhållandena är oklara. För att en fördelning utifrån proportionalitet ska vara motiverad menar jag att sannolikheten för en viss händelses påverkan måste överstiga 20 procent. Understiger sannolikheten denna procentsats bör domstolen bortse från den påstådda händelsen och således inte tillämpa en fördelning utifrån proportionalitet. Genom att uppställa en minimigräns i sannolikhetshänseende torde de mest negativa effekterna ur ett kostnadsperspektiv kunna minskas och risken för opportunism begränsas.

Det kan avslutningsvis framhållas att jag är medveten om att den lösning som presenterats i detta delavsnitt kan förefalla kontroversiell. Inte desto mindre menar jag att det kan finnas anledning att fundera över dess tillämplighet i entreprenadtvister när orsakerna till en viss försening är oklara. Genom att uppställa ett högt beviskrav kommer entreprenören ofta riskera att bli utan tidsförlängning. Att istället tillämpa en ansvarsfördelning baserad på proportionalitet skulle i större utsträckning kunna främja en lösning som beaktar händelser såväl inom beställarens som inom entreprenörens risksfär. En försening är dessutom enkel att dela upp mellan parterna, varför en ”antingen-eller-lösning” inte framstår som lika tvungen.

7 Sammanfattande slutsatser

7.1 Inledning

Framställningen har visat att konkurrerande förseningsorsaker aktualiserar flera komplicerade frågor och ställningstaganden. Avsaknaden av en tydlig reglering i AB 04 kräver att vägledning söks i principer inom den dispositiva rätten. Bedömningen måste här relateras till såväl den allmänna obligationsrätten som till skadeståndsrätten. Det är samtidigt viktigt att inte glömma bort den riskfördelning som parterna initialt avtalat om.

För att lösa problemet med konkurrerande förseningsorsaker tas utgångspunkt i en orsaksbedömning. Det innebär att de händelser som orsakat entreprenadens försening måste identifieras och relateras till förseningen. Visar en orsaksbedömning att förseningshändelserna kan särskiljas och relateras till olika delar av förseningen föreligger inte någon orsakskonkurrens och bedömningen av entreprenörens krav på tidsförlängning kan då ske i enlighet med de regler som AB 04 uppställer. Visar emellertid orsaksbedömningen att det föreligger konkurrerande förseningsorsaker måste analysen tas ett steg längre.

Bedömningen kompliceras ytterligare om det inte är möjligt att identifiera de olika förseningshändelserna och relatera dessa till olika delar av förseningen. Som framställningen visat kommer det ofta vara förenat med stora svårigheter för entreprenören att göra gällande en rätt till tidsförlängning när det föreligger oklara orsaksförhållanden.

7.2 Typfall 1

Av framställningen framgår att AB 04 inte tar ställning till problemsituationen som illustreras i typfall ett. Den allmänna obligationsrätten tillhandahåller vissa principer som kan tjäna som vägledning för bedömningen. Likaså kan inspiration hämtas från den engelska entreprenadrätten. Problemet med nämnda lösningar är emellertid att de inte tillhandahåller en lösning som jag menar representerar parternas ursprungliga riskfördelning enligt avtalet. Lösningarna tar endast hänsyn till beställarens försening och beaktar inte att entreprenören samtidigt varit försenad. Min uppfattning är att parterna genom sitt avtal inte bara reglerat under vilka förutsättningar en rätt till tidsförlängning ska föreligga utan också reglerat när en sådan rätt inte ska föreligga. Lösningen på problematiken med konkurrerande förseningsorsaker måste enligt min mening beakta detta.

Det förfarande som istället förespråkas i denna framställning tar utgångspunkt i en orsaksbedömning och närmar sig den lösning som gäller

inom skadeståndsrätten när flera skadevållare orsakat en gemensam försening. Lösningen innebär att såväl händelsen inom beställarens risksfär som händelsen inom entreprenörens risksfär betraktas som orsaker till förseningen och att ett avsteg sker från sine qua non-läran. Ansvaret för förseningen fördelas därefter utifrån en hälftindelning.

Ett alternativ till en hälftindelning vore att låta graden av vållande vara styrande vid ansvarsfördelningen. En sådan lösning framstår emellertid som främmande för en bedömning som tar utgångspunkt i AB 04 då varken rätten till tidsförlängning eller rätten till förseningsvite kräver vållande. En viktig fördel med att fördela ansvaret utifrån en hälftindelning är dessutom att en effektiv och förutsebar lösning på problemsituationen främjas. I två särskilda fall bör dock graden av vållande tillmätas betydelse och det är om någon av parterna orsakat förseningen uppsåtligen eller av grov oaktsamhet.

7.3 Typfall 2

I de flesta fall torde situationen i typfall två kunna lösas med hjälp av en orsaksbedömning där förseningshändelserna relateras till olika delar av förseningen. I det inledande skedet, när någon orsakskonkurrens inte råder, får entreprenören själv svara för hela förseningen. I nästa skede, när orsakskonkurrens föreligger, får bedömningen ske i enlighet med de principer som redogjorts för i typfall ett. I det avslutande skedet, när förseningen endast beror på omständigheter som är hänförliga till beställarens risksfär, får beställaren ensam bära ansvaret för förseningen.

Principen om perpetuatio obligationis kan emellertid under vissa förutsättningar föranleda en annan bedömning. Principen aktualiseras om entreprenörens initiala försening medför att den avtalade kontraktstiden överskrids. Entreprenören förlorar då möjligheten att återropa efterföljande händelser som ansvarsbefriande även om de i och för sig är av sådan karaktär att de skulle berättiga till tidsförlängning. Entreprenören förlorar dock inte rätten att göra gällande den ansvarsbefriande händelsen om händelsen beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida.

I en situation liknande den i typfall två skulle under vissa förutsättningar även argumentation med inspiration från principen casus mixtus cum culpa kunna göras gällande. Innebörden av resonemanget skulle då vara att entreprenörens initiala försening medför ett ansvar även för efterföljande förseningshändelser, trots att de ligger inom beställarens risksfär och inträffar innan kontraktstiden överskridits. Det finns dock goda skäl till att inte låta en sådan argumentation vinna framgång. Detta följer dels av att principen om casus mixtus cum culpa har ett förhållandevis svagt stöd inom doktrinen, dels av att en sådan lösning inte kan anses stämma överens med den riskfördelning som parterna ursprungligen avtalat om.

7.4 Typfall 3

Det tredje typfallet aktualiserar framförallt frågor av bevisrättslig karaktär. När orsaksförhållandena är oklara kommer det att vara avgörande vem av parterna som kan bevisa vad. Enligt AB 04 gäller att beställaren endast behöver bevisa att kontraktstiden överskridits för att erhålla rätt till förseningsvite, därefter är det upp till entreprenören att bevisa att det föreligger en rätt till tidsförlängning. Entreprenören måste således försöka identifiera en eller flera förseningshändelser inom beställarens risksfär och därefter relatera dessa till hela eller en del av den totala förseningen.

Beviskravet som normalt ställs i tvistemål är att den beviskyldige ska kunna visa/styrka sitt påstående. HD har dock i flera mål avseende orsaksrekvisit tillämpat ett lägre beviskrav. Detta har framförallt skett i mål där orsakssammanhangen varit särskilt komplicerade och svåröverskådliga. Det är svårt att uttala sig om vilket beviskrav som kommer att uppställas när entreprenören gör gällande en rätt till tidsförlängning, förmodligen kommer beviskravets nivå att vara beroende av orsaksförhållandena i den särskilda situationen. Om entreprenören lyckas bevisa att det föreligger en rätt till tidsförlängning åligger det beställaren att bevisa att det föreligger en konkurrerande förseningsorsak.

Ett alternativ till det ovanstående vore att vid oklara orsaksförhållanden fördela ansvaret utifrån proportionalitet. En dylik lösning saknar stöd i svensk rätt men ett proportionellt skadeståndsansvar vid oklara orsaksförhållanden har förordats i en artikel av Dufwa. Den ordning som nu gäller innebär att entreprenören måste nå upp till ett visst beviskrav för att erhålla rätt till tidsförlängning och entreprenören torde därmed vara den som främst drabbas av de oklara orsaksförhållandena. Genom att istället fördela ansvaret utifrån proportionalitet skulle risken för att orsaksförhållandena är oklara delas mellan entreprenören och beställaren.

7.5 Några avslutande ord

Framställningen ovan visar att AB 04 uppvisar brister i den bemärkelsen att standardavtalet saknar regler för hur problem relaterade till konkurrerande förseningsorsaker ska lösas. För de parter som använder AB 04 som avtalsunderlag är det viktigt att vara medveten om detta. Inom ramen för denna uppsats redovisar jag en uppfattning för hur problematiken kan lösas men i brist på auktoritära avgöranden får rättsläget betraktas som oklart. Den som önskar ökad förutsebarhet kring hur situationer med konkurrerande förseningsorsaker ska bedömas bör därför överväga att komplettera AB 04 med särskilda bestämmelser härom.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1972:5 - *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till skadeståndslag m.m.*

Prop. 1975/76:81 - *med förslag om ändring i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, m.m.*

Prop. 1985/86:83 – *om ersättning för miljöskador*

Prop. 1988/89:76 – *om ny köplag*

Prop. 1989/90:89 – *Ny konsumentköplag*

Litteratur

Adlercreutz, Axel & Gorton, Lars, *Avtalsrätt. 2*, 6:e uppl., Juristförlaget, Lund, 2010.

[Adlercreutz & Gorton 2010]

Agell, Anders, *Samtycke och risktagande: studier i skadeståndsrätt*, Norstedt, Stockholm, 1962.

[Agell 1962]

Agell, Anders, *Orsaksrekvisit och beviskrav*, Ur Festskrift till Per Olof Ekelöf, Nordstedts, Stockholm, 1972.

[Agell 1972]

Agell, Anders, *Skadeståndsansvaret vid obehöriga förfoganden*, Ur Festskrift till Jan Hellner, Norstedt, Stockholm, 1984.

[Agell 1984]

Almén, Tore, *Lagen om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område av den 11 juni 1915 samt därav föranledda författningar: med litteraturhänvisningar och förklarande anmärkningar*, Norstedt, Stockholm, 1916.

[Almén 1916]

Almén, Tore, *Om köp och byte av lös egendom: kommentar till lagen den 20 juni 1905*, 3:e uppl., P.A Nordstedt & Söners förlag, Stockholm, 1934.

[Almén 1934]

Andenæs, Johs, *Konkurrerende skadeårsaker*, Tidskrift for Rettsvitenskap 1941, s. 241-298.

[Andenæs 1941]

Anderson, Richard N.M., *Analysing concurrent delays*, Construction Law Journal 2008, s. 549-565.

[Anderson 2008]

Andersson, Håkan, *Gränsproblem i skadeståndsrätten*, Iustus, Uppsala, 2013.

[Andersson 2013]

Andrén, Peter, *Konkurrerende skadeorsaker*, Ur Skada och ersättning: ett urval examensarbeten i skadestånds- och försäkringsrätt från Juridiska fakulteterna i Uppsala och Stockholm. Nr 4, Norstedts juridik, Stockholm, 1995.

[Andrén 1995]

Arvidsson, Niklas, *Aktieägaravtal: särskilt om besluts- och överlåtelsebindningar*, Thomson Reuters Professional, Stockholm, 2010.

[Arvidsson 2010]

Bailey, Julian, *Construction law*, Informa Law, London, 2011.

[Bailey 2011]

Bengtsson, Bertil, *Särskilda avtalstyper 1: gåva, hyra av lös sak, lån, förvaring, entreprenadavtal, avtal om arbete på lös sak, syslomansavtal och andra uppdrag*, 2:a uppl., Norstedt, Stockholm, 1976.

[Bengtsson 1976]

Bengtsson, Bertil, *Om jämkning av skadestånd*, Norstedt, Stockholm, 1982.

[Bengtsson 1982]

Bengtsson, Bertil, *Miljöskadelagen och oskrivna skadeståndsgrundsatser*, Ur Festskrift till Sveriges advokatsamfund: 1887-1987: rättsvetenskapliga studier, Norstedt, Stockholm, 1987.

[Bengtsson 1987]

Bengtsson, Bertil, *Om medvållandets rättsverkningar*, Ur Festskrift till Gertrud Lennander, Jure, Stockholm, 2010.

[Bengtsson 2010]

Bengtsson, Bertil, Ullman, Harald & Unger, Sven, *Allehanda om skadestånd i avtalsförhållanden*, 2:a uppl., Jure, Stockholm, 2013.

[Bengtsson, Ullman & Unger 2013]

Bernitz, Ulf, *Standardavtalsrätt*, 8:e uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2013.

[Bernitz 2013]

Bolding, Per Olof, *Bevisbörda och beviskrav*, Juridiska föreningen, Lund, 1983.

[Bolding 1983]

Boman, Robert, *Bevisbörda och civilrätt*, Ur Festskrift till Bertil Bengtsson, Nerenius & Santéus, Stockholm, 1993.

[Boman 1993]

Cocklin, Matthew, *International approaches to the legal analysis of concurrent delay: is there a solution for english law?*, Construction Law Journal 2014, s. 41-56.

[Cocklin 2014]

Deli, Robert, *Kommersiell byggjuridik i praktiken*, Svensk Byggtjänst, Stockholm, 2012.

[Deli 2012]

Diesen, Christian, Strandberg, Magne, *Bevisprövning i tvistemål: teori och praktik*, 1:a uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012.

[Diesen & Strandberg 2012]

Dufwa, Bill W., *Flera skadeståndsskyldiga*, Juristförlaget, Stockholm, 1993.

[Dufwa 1993]

Dufwa, Bill W., *Proportionellt skadeståndsansvar vid oklara orsaksförhållanden?*, Ur Festskrift till Gertrud Lennander, Jure, Stockholm, 2010.

[Dufwa 2010]

Eckhoff, Torstein, *Noen ord om bevisbyrde og bevisbyrdeteorier*, Tidsskrift for Rettsvitenskap 1949, s. 298-320.

[Eckhoff 1949]

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars, *Rättegång. H. 4*, 7:e uppl., Norstedt, Stockholm, 2009.

[Ekelöf m.fl. 2009]

European Group on Tort Law, *Principles of European Tort Law – text and commentary*, SpringerWienNewYork, Wien, 2005.

[European Group on Tort Law 2005]

Gorton, Lars & Samuelsson, Per, *Kontraktuella viten*, Ur Studier i rättsekonomi: festskrift till Ingemar Ståhl, Studentlitteratur, Lund, 2005.

[Gorton & Samuelsson 2005]

Gorton, Lars, *AB-kontrakten och den allmänna kontraktsrätten*, Ur Festskrift till Torgny Håstad, Iustus Förlag, Uppsala, 2010.

[Gorton 2010]

Gorton, Lars, *Per Samuelsson, Entreprenadavtal. Särskilt om ändrade förhållande, Karnov Group Sweden, 2011, 394s.*, Juridisk Tidskrift 2011/12, s. 696-706.

[Gorton 2011]

Grönfors, Kurt, *Skadelidandes medverkan*, Norstedt, Stockholm, 1954.

[Grönfors 1954]

Hagstrøm, Viggo, *Obligasjonsrett*, 2:a utg., Universitetsforlaget, Oslo, 2011.

[Hagstrøm 2011]

Hedberg, Stig, *Entreprenadkontrakt: fällor och fel*, Svensk byggtjänst, Solna, 1996.

[Hedberg 1996]

Hedberg, Stig, *Kommentarer till AB 04, ABT 06 och ABK 09*, Svensk Byggtjänst, Stockholm, 2010.

[Hedberg 2010]

Hellner, Jan, *Skadeståndsrätt*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1972.

[Hellner 1972]

Hellner, Jan, *Metodproblem i rättsvetenskapen: studier i förmögenhetsrätt*, Jure, Stockholm, 2001.

[Hellner 2001]

Hellner, Jan, Hager, Richard & Persson, Annina H., *Speciell avtalsrätt II: kontraktsrätt. H. 1, Särskilda avtal*, 5:e uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2010.

[Hellner m.fl. 2010]

Hellner, Jan & Radetzki, Marcus, *Skadeståndsrätt*, 9:e uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014.

[Hellner & Radetzki 2014]

Herre, Johnny, *Ersättningar i köprätten: särskilt om skadeståndsberäkning*, Juristförlaget, Stockholm, 1996.

[Herre 1996]

Heuman, Lars, *Reklamationsnämnder och försäkringsnämnder*, Norstedt, Stockholm, 1980.

[Heuman 1980]

Heuman, Lars, *Bevisbörda och beviskrav i tvistemål*, 1:a uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2005.

[Heuman 2005]

Hudson, Alfred, Dennys, Nicholas, Raeside, Mark & Clay, Robert, *Hudson's building and engineering contracts*, 12th ed., Sweet & Maxwell, London, 2010.

[Hudson 2010]

Hult, Phillips, *Juridisk debatt: valda rättsvetenskapliga uppsatser*, Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1952.

[Hult 1952]

Håstad, Torgny, *Dröjsmål och fel enligt AB 72*, Ur Festskrift till Gotthard Calissendorff, Nordstedts, Stockholm, 1990.

[Håstad 1990]

Håstad, Torgny, *Köprätt: och annan kontraktsrätt*, 6:e uppl., Iustus, Uppsala, 2009.

[Håstad 2009]

Hørlyck, Erik, *Forsinkelse fra entreprenørens side*, Ugeskrift for Retsvæsen 1970 B, s. 9-20.

[Hørlyck 1970]

Johansson, Sture, *Entreprenadrätt och praktik*, 2:a utg., Svensk byggtjänst, Stockholm, 2007.

[Johansson 2007]

Karlgren, Hjalmar, *Skadeståndsläran*, Gleerup, Lund, 1943.

[Karlgren 1943]

Karlgren, Hjalmar, *Perpetuatio obligationis*, Tidsskrift for Rettsvitenskap 1955, s. 361-385.

[Karlgren 1955]

Karlgren, Hjalmar, *Skadeståndsrätt*, 5:e uppl., Norstedt, Stockholm, 1972.

[Karlgren 1972]

Keating, Donald, Hannaford, Sarah, Furst, Stephen, Ramsey, Vivian & Uff, John., *Keating on construction contracts.*, 9th ed., Sweet & Maxwell, London, 2012.

[Keating 2012]

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1:a uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013.

[Korling & Zamboni 2013]

Källenius, Sten, *Entreprenadjuridik: kommentar till svenska teknologföreningens allmänna bestämmelser för entreprenader inom husbyggnads- samt väg- och vattenbyggnadsfacken*, Byggnadsindustrins förlag, Stockholm, 1960.

[Källenius 1960]

Lambertz, Göran, *Nyttig och onyttig rättsvetenskap*, Svensk Juristtidning 2002, s. 261-278.

[Lambertz 2002]

Lavin, Rune, *Om förvaltningsrättslig forskning – en replik*, Förvaltningsrättslig tidskrift 1989, s. 71-74.

[Lavin 1989]

Lech, Halvar, *Till debatten om orsakspöblem*, Svensk Juristtidning 1955, s. 1-27.

[Lech 1955]

Lech, Halvar, *Skadeersättning för personskada*, Norstedt, Stockholm, 1973.

[Lech 1973]

Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning: tolkning av avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område*, 6:e uppl., Iusté, Uppsala, 2014.

[Lehrberg 2014]

Lejman, Fritjof, *Skadestånd i utomobligatoriska förhållanden 1945-1951*, Svensk Juristtidning 1954, s. 434-447.

[Lejman 1954]

Liman, Lars-Otto, *Entreprenad- och konsulträtt*, 8:e utg., Svensk Byggtjänst, Stockholm, 2007.

[Liman 2007]

Lindell, Bengt, *Sakfrågor och rättsfrågor: en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt*, Iustus, Uppsala, 1987.

[Lindell 1987]

Lindell, Bengt, *Civilprocessen: rättegång samt skiljeförfarande och medling*, 3:e uppl., Iustus, Uppsala, 2012.

[Lindell 2012]

Lundquist, Filip, *Konkurrerande skadeorsaker – särskilt vid miljöskada*, Juridisk Tidskrift 1998-99, s. 90-114.

[Lundquist 1998]

Lødrup, Peter, *Lærebok i erstatningsrett*, 6:e utg., Gyldendal, Oslo, 2009.

[Lødrup 2009]

Marrin, John, *Concurrent delay*, Construction Law Journal 2002, s. 436-448.

[Marrin 2002]

- Mellqvist, Mikael, *Entreprenadrätten och kontraktsrättens finrum*, Svensk Juristtidning 2013, s. 233-265.
[Mellqvist 2013]
- Munukka, Jori, *Kontraktuell lojalitetsplikt*, Jure, Stockholm, 2007.
[Munukka 2007]
- Nordensson, K., Ulf, *Prejudikatsbildning genom HD eller skadenämnder*, Nordisk försäkringstidskrift 1979, s. 233-240.
[Nordensson 1979]
- Nordh, Roberth, *Bevisrätt B: bevisbörda och beviskrav*, Iustus, Uppsala, 2011.
[Nordh 2011(a)]
- Nordh, Roberth, *Om bevisprövning av orsakssamband – en kommentar till Schultz, Kausalitetspraktikan, SvJT 2011, s. 465 ff.*, Svensk Juristtidning 2011, s. 643 – 655.
[Nordh 2011(b)]
- Olsen, Lena, *Ersättningsklausuler: vite och andra avtalade ersättningar vid kontraktsbrott*, Nerenius & Santérus, Stockholm, 1993.
[Olsen 1993]
- Olsen, Lena, *Rättsvetenskapliga perspektiv*, Svensk Juristtidning 2004, s. 105-145.
[Olsen 2004]
- Peczenik, Aleksander, *Causes and damages*, Juridiska föreningen, Lund, 1979.
[Peczenik 1979]
- Peczenik, Aleksander, *Juridikens teori och metod: en introduktion till allmän rättslära*, 1:a uppl., Fritze, Stockholm, 1995.
[Peczenik 1995(a)]
- Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt?: om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, 1:a uppl., Fritze, Stockholm, 1995.
[Peczenik 1995(b)]
- Persson, Ulf, *Skada och värde*, Gleerup, Lund, 1953.
[Persson 1953]
- Radetzki, Marcus, *Skadeståndsberäkning vid sakskada*, 2:a uppl., Svenska försäkringsföreningen, Stockholm, 2012.
[Radetzki 2012]

- Radetzki, Marcus, *Praktisk skadeståndsbedömning*, 3:e uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014.
[Radetzki 2014]
- Ramberg, Christina, *Kontraktstyper*, 1:a uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2005.
[Ramberg 2005]
- Ramberg, Jan & Herre, Johnny, *Allmän köprätt*, 7:e uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014.
[Ramberg & Herre 2014]
- Ramberg, Jan & Ramberg, Christina, *Allmän avtalsrätt*, 9:e uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014.
[Ramberg & Ramberg 2014]
- Rodhe, Knut, *Obligationsrätt*, Nordstedt, Stockholm, 1956.
[Rodhe 1956]
- Rodhe, Knut, *Till frågan om rättsvetenskapen som omedelbart verkande rättskälla*, Juridisk Tidskrift nr 1. 1996/97, s. 1-4.
[Rodhe 1996]
- Rådberg, Åke, *Entreprenören och entreprenaden: några centrala frågor i AB 04*, Svensk Byggtjänst, Stockholm, 2011.
[Rådberg 2011]
- Samuelsson, Joel, *Tolkning och utfyllning: undersökningar kring ett förmögenhetsrättsteoretiskt tema*, Iustus, Uppsala, 2008.
[Samuelsson 2008]
- Samuelsson, Per, *Entreprenadavtal – Särskilt om ändrade förhållanden*, Karnov Group, Stockholm, 2011.
[Samuelsson 2011]
- Sandgren, Claes, *Är rättsdogmatiken dogmatisk?*, Tidskrift for Rettsvitenskap 2005, s. 648-656.
[Sandgren 2005]
- Sandgren, Claes, *Vad är rättsvetenskap?*, Ur Festskrift till Peter Seipel, Norstedts juridik, Stockholm, 2006.
[Sandgren 2006]
- Saxén, Hans, *Adekvans och skada.*, Åbo akademi, Åbo, 1962.
[Saxén 1962]
- Saxén, Hans, *Skadeståndsrätt*, Åbo akademi, Åbo, 1975.
[Saxén 1975]

Saxén, Hans, *Konkurrerende skadeorsaker*, Tidskrift for Rettsvitenskap 1987, s. 325-341.

[Saxén 1987]

Schultz, Mårten, *Casus mixtus cum culpa*, Juridisk Tidskrift 2004-05, s. 680-692.

[Schultz 2004]

Schultz, Mårten, *Kausalitet: studier i skadeståndsrättslig argumentation*, Jure, Stockholm, 2007.

[Schultz 2007]

Schultz, Mårten, *Adekvansläran, vänbok till Jan Kleineman och Stockholm Centre for Commercial Law*, Jure, Stockholm, 2010.

[Schultz 2010]

Schultz, Mårten, *Kausalitetspraktikan*, Svensk Juristtidning 2011, s. 465-494.

[Schultz 2011]

Schultz, Mårten, *Några frågor i kommersiell skadeståndsrätt*, Svensk Juristtidning 2013, s. 1017-1031.

[Schultz 2013]

Stang, Fredrik, *Skade voldt av flere.*, Aschehoug, Kristiania, 1918.

[Stang 1918]

Strömholm, Stig, *Rätt, rättskällor och rättstillämpning: en lärobok i allmän rättslära*, 4:e uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 1992.

[Strömholm 1992]

Taxell, Lars Erik, *Avtal och rättsskydd*, Åbo akademi, Åbo, 1972.

[Taxell 1972]

Thomas, David, *Walter Lily: Guidance on English Law from the Mansion Madness Case*, Construction Law International 2013, s. 45-47.

[Thomas 2013]

Ussing, Henry, *Dansk obligationsret, Speciel del, 2, Enkelte kontrakter*, Gad, København, 1940.

[Ussing 1940]

Ussing, Henry, *Obligationsretten: almindelig del*, 4:e udg., Juristforbundets Forlag, København, 1961.

[Ussing 1961]

Vagner, Hans Henrik, *Entrepriseret*, 4:e udg., Jurist-og Økonomforbundet, Köpenhamn, 2005.

[Vagner 2005]

Wallin, Gösta, *Phillips Hult. Juridisk debatt. Valda rättsvetenskapliga uppsatser. Uppsala 1952. Almqvist & Wicksell. 285 s. Kr. 18,00*, Svensk Juristtidning 1953, s. 98-103.

[Wallin 1953]

Welamsson, Lars, *Svensk rättspraxis*, Svensk Juristtidning 1982, s. 81-192.

[Welamsson 1982]

Welamsson, Lars, *Svensk rättspraxis*, Svensk Juristtidning 1989, s. 497-652.

[Welamsson 1989]

Westberg, Peter, *Civilrättskipning*, Norstedts juridik, Stockholm, 2012.

[Westberg 2012]

Wikander, Hugo, *Bidrag till läran om arbetsbetingstaftalet enligt svensk rätt*, Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala, 1913.

[Wikander 1913]

Wikander, Hugo, *Om det materiella arbetsbetinget och dess viktigaste rättsföljder*, Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala, 1916.

[Wikander 1916]

Elektroniska källor

Bengtsson, Bertil, Strömbäck, Erland, *Skadeståndslagen – en kommentar*, 1 februari 2013, Zeteo. Hämtad den 3 januari 2015 från: www.nj.se/zeteo.

[Bengtsson & Strömbäck 2013]

Fitger, Peter, Sörbom, Monika, Eriksson, Tobias, Hall, Per, Palmkvist, Ragnar, Renfors, Cecilia, *Rättegångsbalken*, maj 2014, Zeteo. Hämtad den 3 januari 2015 från: www.nj.se/zeteo.

[Fitger m.fl. 2014]

Herre, Johnny & Ramberg, Jan, *Konsumentköplagen – en kommentar*, 1 juni 2014, Zeteo. Hämtad den 3 januari 2015 från: www.nj.se/zeteo.

[Herre & Ramberg 2014]

Ramberg, Jan, Herre, Johnny, *Köplagen – en kommentar*, 1 augusti 2013, Zeteo. Hämtad den 3 januari 2015 från: www.nj.se/zeteo.

[Ramberg & Herre 2013]

Winter, Jeremy, *How should delay be analysed – dominant cause and its relevance to concurrent delay*, Society of Construction Law Paper 153, January 2009. Hämtad den 3 januari 2015 från: www.scl.org.uk/papers.

[Winter 2009]

Övrigt material

The SCL Delay and Disruption Protocol, October 2002. Hämtad den 3 januari 2015 från: www.scl.org.uk/resources.

Rättsfallsförteckning

Svenska avgöranden

NJA 1878 s. 65

NJA 1907 s. 383

NJA 1912 A 522

NJA 1917 A 668

NJA 1921 A 323

NJA 1935 A 103

NJA 1942 A 46

NJA 1945 A 78

NJA 1950 s. 650

NJA 1977 s. 176

NJA 1981 s. 622

NJA 1982 s. 421

NJA 1993 s. 41 I och II

NJA 1993 s. 764

NJA 2012 s. 597

NJA 2013 s. 271

Internationella avgöranden

Henry Boot Construction (UK) Ltd v Malmasion Hotel (Manchester) Ltd
[1999] 70 Con. L.R. 32 QBD (TCC)

Steria Ltd v Sigma Wireless Communications Ltd [2007] EWHC 3454 QBD
(TCC)

City Inn Ltd v Shepard Construction Ltd [2008] BLR 269 (The Outer House of the Court of Session in Scotland)

Walter Lilly & Co Ltd v Mackay [2012] EWHC 1773 QBD (TCC)